

Kuormaniko kevyt? Pappiskuvat Jarl Hemmerin teoksessa Mies ja hänen omatuntonsa

Kimmo Enckell
Suomen ja Skandinavian kirkkohistoria
Huhtikuu 2016

HELSINGIN YLIOPISTO □ HELSINGFORS UNIVERSITET		
Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen	Laitos – Institution Kirkkohistoria	
Tekijä – Författare Kimmo Enckell		
Työn nimi □ □ □ Arbetets titel Kuormaniko kevyt? Pappiskuvat Jarl Hemmerin teoksessa Mies ja hänen omatuntonsa		
Oppiaine – Läroämne Suomen ja Skandinavian kirkkohistoria		
Työn laji – Arbetets art Pro gradu	Aika – Datum Huhtikuu 2016	Sivumäärä – Sidoantal 85
Tiivistelmä – Referat <p>Tutkielman tavoitteena on selvittää Jarl Hemmerin teoksessa ilmeneviä pappiskuvia kahden pappishahmon kautta. Selvitän, mitä teemoja teos pitää sisällään eli miten Hemmer pappiskuvaansa rakensi. Tutkin myös, miten kirjailijan pappiskuvaukset vastaavat tutkimuskirjallisuuden esille tuomaa kuvaa. Tutkimusmetodinani on teoksen toistuva lähiluku, jolla pyrin havaitsemaan ne seikat, joista Hemmer pappiskuvaansa rakentaa. Vertaan esiin nousseita teemoja muihin lähteisiin sekä kirjallisuuteen. Keskeisenä lähteenä on Hennalan punavankileirin kasvatusjohtajan Yrjö Alasen kirje kasvatuspäällikkö Hannes Sjöblomille vuodelta 1918. Marianne Nordmanin tutkimus Stil och struktur i Jarl Hemmers En man och hans samvete tuo tutkimukselleni olennaista biografista tietoa kirjailijasta. Muusta tutkimuskirjallisuudesta nostan esille Eva Fjellanderin tutkimuksen Myndighetsperson, själäsörjare eller driftkucku – En studie av prästgestalter i svenska romaner 1809–2009 sekä Thomas Ekin tutkimuksen Ljuset har djup – Jarl Hemmer och idyllen. Jarmo Nieminen on toimittanut teoksen Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa – sotasurmat 1917–1918. Kyseinen teos antaa tutkimukseni kannalta olennaista tietoa Suomenlinnan punavankileiristä.</p> <p>Tutkimuksen ensimmäisessä pääluvussa käsitelen Hemmerin pappishahmojen Samuelin ja Hastigin tietä papiksi. Äidittömäksi jäänyt Samuel on talonpoika Pohjanmaan rannikolta, äkkipikainen ja negatiivisella itsetunnolla varustettu. Samuelin nuoruuden ystävä ja säätypappiperheestä tuleva Hastig on jo päättänyt omasta pappisurastaan ja näkee tehtäväkseen Jumalan löytämisen. Valmistuttuaan Samuel sijoittuu papiksi Uudenmaan rannikkoseudulle, kun taas Hastig työskentelee Helsingissä. Samuel ajautuu pitämänsä saarnan takia vaikeuksiin, koska hän intoutuu siinä epäkristillisiin näkemyksiin. Tuomiokapituli asettaa hänet virantoimituskieltoon ja hänestä tulee vapaa saarnaaja. Saarnatessaan sairaalassa Samuel tutustuu Essiin, yhteen prostituoiduista. Heidän välilleen kehittyä seksisuhde ja lopulta Samuel ajautuu Essin vuoksi väkivallan tekoon, josta hän saa vankeustuomion.</p> <p>Toisessa pääluvussa tarkastelen kirjailijan pappishahmoja työssään sodan ja rauhan aikana. Samuel vapautuu vankilasta, vaihtaa nimensä Broksi ja työskentelee Hastigin apupappina. Suomen sisällissodan lopussa Hastig toimii Suomenlinnan punavankileirin pappina ja Samuelista tulee hänen apulaisensa.</p> <p>Keskeisinä tutkimustuloksina Hemmerin pappiskuvauksessa voidaan havaita Samuelin edustavan talonpoikaiskulttuurista nousutta pappia, kun taas Hastig edustaa säätypapiston perintöä. Samuel on aluksi uskossaan epävarma, kun taas Hastigille se on heti itsestään selvä asia. Samuelin usko vahvistuu vähitellen, etenkin silloin, kun hän toimii sielunhoitajana heikompiosaiten parissa. Hän on pappi ja sielunhoitaja, jonka tie papputeen sekä oman uskonsa vahvistumiseen kulkee syvän itsereflektion ja ulkopuolisten auttajien, kuten Mathilda Wreden antaman avun kautta. Kirjailija sijoittaa hahmonsa erilaisiin papin tehtäviin: Samuelin langenneena pappina vankilan kautta punavankileirille ja Hastigin nuorkirkollisuuden edustajan tehtävistä samalle leirille kasvatusjohtajaksi. Se, miten kirjailijan hahmot reagoivat vankileirin tapahtumiin, näyttäytyy tutkimuskirjallisuuden ja -lähteiden valossa totuudenmukaiselta. Suomen sisällissodan syttyessä Hastig suree kansan vihanpitoa – hän ymmärtää sodan kumpaakin osapuolta. Samuelista taas nousee esille vahva pohjalaisuus, joka ilmenee vihana kapinaan nousutta osapuolta kohtaan. Näin kirjailija piirtää kuvaa oikeistolaisesta Samuelista ja vasemmistolaisesta Hastigista, vaikka hänen päähenkilöidensä poliittinen ulottuvuus jää melko ohueksi.</p> <p>Hemmer kuvaa sitä, miten Hastigin ja Samuelin alkuajan roolit kääntyvät päinvastaisiksi vankileirin olosuhteiden vaikutuksesta. Molemmat kieltäytyvät suorittamasta heille kuuluvia papin tehtäviä, ja Hastig pakenee leiriltä. Samuel jää leirille tekeytyen itse vangiksi ja toimii vankien keskuudessa sielunhoitajana. Hemmerin kuvauksen perusteella Samuelin usko vahvistuu ulkoisten tekijöiden paineessa, kun taas Hastigin ei. Kirjailijan pappishahmo Samuel on teoksen lopussa sinut omantuntonsa kanssa – hän on löytänyt uskonsa ja tehtävänsä pappina heikompiosaiten parista. Hän on hyvä paimen, oman inhimillisyytensä tiedostava ja hyväksyvä sielunhoitaja.</p>		
Avainsanat – Nyckelord Hemmer, pappiskuva, punavankileiri, vanki, sisällissota.		
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia		
Muita tietoja		

SISÄLLYS

1. Johdanto	2
1.1. Tutkimustehtävä	2
1.2. Jarl Hemmer	4
1.3. Mies ja hänen omatuntonsa	7
2. Tie papiksi	8
2.1. Sosiaalinen tausta ja kouluttautuminen	8
2.1.1. Johan Samuel Strang	8
2.1.2. Hastig ja hänen isänsä	10
2.2. ”Älä kysy kenelle kellot soivat, ne soivat sinulle – kutsumus syntyy	12
2.2.1. Hastigin varma valinta	12
2.2.2. Samuelin pitkä polku papiksi	13
3. Pappeja työssä	17
3.1. Rauhan ja sodan aikana	17
3.1.1. Hastig, muotipappi?	17
3.1.2. Saarnaa sielun syvyydestä	19
3.1.3. Poliittiset kannat	23
3.2. Langennut pappi? Kiusausten äärellä	28
3.2.1. Samuel ja Essi – käsi kädessä kohti syntiinlankeemusta	28
3.2.2. Seksisuhde syntiinlankeemuksena	35
3.2.3. Auttaja autettavana – Samuel vankilassa	42
3.2.4. Vankeudesta suojeluskuntalaiseksi – pappi kiväärin varressa	45
3.3. Päätepysäkinä Suomenlinnan punavankileiri	54
3.3.1. Kasvatustyötä vankileirillä	56
3.3.2. Hastig romahtaa	58
3.3.3. Hastigin ja Samuelin valinnat	64
3.3.4. Vanki nimeltä Ihminen	68
4. Johtopäätökset	74
Lähteet ja kirjallisuus	81
Lähteet	81
Painamattomat lähteet	81
Painetut lähteet	81
Kirjallisuus	81
Kuva 1.	79

1. Johdanto

1.1. Tutkimustehtävä

Tutkimuskohteeni on Jarl Hemmerin vuonna 1931 julkaistu teos *Mies ja hänen omatuntonsa*. Tarkastelen teoksen sisältämiä pappiskuvia siitä esiin nousevien teemojen kautta. Selvitän, millainen oli Hemmerin pappiskuva ja miten hän sen rakensi. Niin ikään tarkastelen sitä, miten kirjailijan luomat päähenkilöt kehittivät pappouteensa sekä sitä, miten he erosivat toisistaan ja mitä yhteisiä piirteitä heissä oli. Lisäksi selvitän, oliko heidän kuormansa papin tehtävissä kevyt vai raskas, vai kumpaakin.

Tutkimusmetodini on verrata Hemmerin teosta tutkimuskirjallisuuden sekä joissain kohdin myös lähteiden antamaan kuvaan kyseisen ajan papeista ja heidän elinolosuhteistaan. Tutkimuksen sekä vertailevan aineiston aikakaari ulottuu 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun alkuvuosikymmeniin. Käytän tutkimukseni myös ”lähiluvun” metodia¹ eli luen Hemmerin teosta useaan kertaan ja tarkasti löytääkseni pappiskuvien kannalta olennaisimmat teemat ja kohdat, joilla haen vastauksia tutkimuskysymyksiini. Käyttämäni ”lähiluvun” metodi ei sulje pois sitä Hemmerin teoksen kokonaiskuvaa, jota haen etsiessäni vastauksia tutkimuskysymyksiini. Kalle Pihlainen on todennut, että jos kaunokirjallinen teos asetetaan vain historiallisen totuuden suurennuslasin alle, jää sen tarjoama kokonaiskuva helposti hahmottumatta. Toisin sanoen kaunokirjallinen teksti on enemmän kuin sen sisältämät historialliset faktat.²

Papiston rooleja Suomen sisällissodassa on kuvailtu tutkimuskirjallisuudessa usein näkökulmasta, joka on asettanut papit voittajien puolelle.³ Kaikki papit eivät kuitenkaan edustaneet samaa puolta. Tutkimuskirjallisuudessa esiintyy joitain mainintoja papeista, jotka eivät kantaneet ”voittajan miekkaa”.⁴ Niistä löytyy myös mainintoja papeista, jotka uskalsivat arvostella voittajaosapuolta.⁵

Tutkija Marianne Nordman on selvittänyt Hemmerin teoksen *En man och hans samvete* tyyliä ja rakennetta. Hän tuo tutkimuksessaan esille myös teoksen

¹ Hoikkala 1993, 37–38.

² Pihlainen 2001, 307.

³ Huhta 2010, 10.

⁴ Kansanaho 1994, 292–294. Kansanaho tuo artikkelissaan esille Ruotsinpyhtään kappalaisen Einar Rauhamäen. Rauhamäki oli vuonna 1918 Ruotsinpyhtään punaisten johtaja. Hän ei osallistunut aseelliseen toimintaan. Rauhamäki julisti olevansa sekä sosialisti että pappi.

⁵ Kena 1979, 100.

taustaa, erityisesti sen kytköksiä todellisiin tapahtumiin ja henkilöihin. Eva Fjellander puolestaan on tutkinut pappishahmoja ruotsalaisessa romaanikirjallisuudessa vuosina 1809–2009. Hän on jakanut hahmot kolmeen erilaiseen ryhmään: virkamiespersoonaan, sielunhoitajaan ja naurupelleen. Thomas Ek on tutkinut kirjailijaa itseään sekä tähän liittyvää idylliä. Hän on paneutunut erityisesti Hemmerin lyriikassa vaikuttaneeseen valoon ja pimeyteen.⁶

Lähteistä Hemmerin teoksen ohella nostan esille Hennalan punavankileirin kasvatusjohtaja Yrjö Alasen kirjeen kasvatuspäällikkö Hannes Sjöblomille. Tämä kirje antaa ensiarvoisen tärkeää peilauspintaa siihen, miten papit kokivat vankileireillä työskentelyn. Kirjallisuudesta haluan nostaa esille Hannu Mustakallion tutkimuksen *Säätypapista kansalaiseksi*, jossa hän selvittää sitä, miten papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli muuttui demokratisoitumisen murrosvaiheessa 1905–1907. Niin ikään haluan mainita uuden, Jarmo Niemisen toimittaman teoksen *Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa. Sotasurmat 1917–1918*. Teos antaa kattavan näkymän Helsingin vankileireihin, etenkin Suomenlinnan vankileiriin.⁷

Hannu Ottelan pro -gradu Punavankien kasvatus vankileireillä on vahvistanut muun tutkimuskirjallisuuden antamaa kuvausta pappien työskentelystä vankileireillä. Osuvan henkilökuvauksen erään punavangin kohtaloon luo Olli Korjus kirjassaan *Kuusi kuolemaantuomittua*. Hän kertoo siinä punavanki August Gunnar Mörnin tarinan. Mörn sai kuolemantuomion valtio- ja maanpetossyytteen nojalla, eikä hän kuulunut edes punakaartiin. Mörn oli ammatiltaan kanttori ja laulunopettaja. Mirja Turunen taas tuo esille pappien kohtaloita tutkimuksessaan *Veripellot – sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksossa 1918*. Turunen valaisee papiston kokemaa väkivaltaa punaisten puolelta, kertomalla kirkkoherra Iivari Söyringin karun kohtalon: tämä joutui punaisten teloittamaksi.⁸

Erityismainintana nostan esiin Arto Halosen toimittaman teoksen *Suomen luokkasota*, joka painettiin Yhdysvalloissa vuonna 1928.⁹ Kyseessä on muistelmateos, jossa kertojan subjektiivinen tunnelataus saattaa painottua vahvasti. Näin ol-

⁶ Nordman 1981; Ek 2013; Fjellander 2014.

⁷ KA VSA Yrjö J. E. Alasen kirje Hannes Sjöblomille 23.6.1918; Mustakallio 1983; Nieminen 2015.

⁸ Ottela 1977; Turunen 2005; Korjus 2014.

⁹ Halonen 1928, 4. Halonen tuo esille näkemyksensä, että Suomessa yhä edelleen raivoava terrorihallinto on vaikuttanut siihen, ettei luokkasotaan liittyvää teosta, jossa käsitellään aihetta työväenluokan kannalta, voida julkaista Suomessa.

len kyseiseen lähteeseen on syytä suhtautua lähdekriittisesti. On hyvin todennäköistä, että edellä mainittua teosta ei olisi voitu julkaista Suomessa kyseisenä vuonna – aikana, jolloin kirjapainoja moukaroitiin ja erään suomalaisen poliittisen kansanryhmän ”vaatteet ja aatteet” olivat mustat paidat sekä siniset solmiot.

Naisnäkökulmaa hyvin miesvoittoiseen Hemmerin teoksen analysointiin ovat tuoneet esimerkiksi Marjo-Riitta Antikaisen tutkimus *Sääty, sukupuoli, uskonto – Mathilda Wrede ja yhteiskunnan muutos 1883–1913* sekä Pirjo Markkolan *Synti ja siveys – naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Mukaan voidaan laskea myös Antti Häkkisen *Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1931*. Miehisessä ja miehiin keskittyvässä kirjallisuudessa ja tutkimuksessa näkökulma jää helposti turhan kapeaksi ilman toista sukupuolta. Miehet eivät koskaan ole yksittäisiä toimijoita – kaiken takana on aina nainen. Tämä koskee osittain myös Hemmerin teoksen päähenkilöä.

1.2. Jarl Hemmer

All världens lilande har hem hos mig. Jag är ett krus, beständigt fyllt med varigt blod från jordens tusen sår.¹⁰

Jarl Hemmer syntyi Vaasassa 18.9.1893. Hän kävi koulua Vaasan ruotsalaisessa lyseossa. Marianne Nordman tuo tutkimuksessaan esille, kuinka kirjailija itse oli kuvaillut itseään nuorena melko ylijännittyneeksi sekä ihmisaraksi ja unelmoivaksi velikullaksi. Jo lukioaikana hän kirjoitti lyriikkaa, ja useat hänen runoistaan runokokoelmassa *Rösterna* (1914) saivat alkunsa juuri tuolloin. Niissä runoissa ilmenee jotain ihastuttavan nuorekasta, mutta samalla niistä voidaan löytää myös raskasmielisyyttä ja elämänväsymystä – vahva kaksijakoisuus ilmeni jo nuoren kirjailijan runoissa. Ylioppilaaksi tulonsa jälkeen Hemmer opiskeli kirjallisuutta, estetiikkaa, filosofiaa ja Venäjän kieltä. Hän valmistui filosofian kandidaatiksi vuonna 1917.¹¹

Hemmerin ensimmäinen julkaistu teos oli runokokoelma *Rösterna*, joka ilmestyi vuonna 1914. Hänen muita alkuaian teoksiaan olivat esimerkiksi *Pelaren och andra dikter* (1916), *Ett land i kamp* (1918) ja *Över dunklet* (1919).¹² Hemmer oli elinaikanaan jo hyvin arvostettu nimi ruotsinkielisessä kirjallisuudessa, ja arvostus pohjautui hänen monitahoiseen työhönsä kirjallisuuden parissa: siihen

¹⁰ Hemmer 1925, 70. Alkusanneisto Jarl Hemmerin runosta *All världens lilande* runokokoelmasta *Skärseld*.

¹¹ Nordman 1981, 13.

¹² Ek 2013, 335.

kuului esimerkiksi käännöstyötä, sanomalehtiartikkeleita ja kirja-arvosteluja. Toki hän sai arvostusta myös monien kirjallisuuspalkintojensa kautta. Jarl Hemmer kuului vahvasti Pohjoismaiseen kirjailijaeliittiin.¹³

Thomas Ek toteaa, että Hemmer oli ensisijaisesti idyllikkö. Hänen näkemyksensä mukaan idylli täyttää ihmisen perustarpeita. Idyllin kautta ihminen hakee tavallaan jonkinlaista paikkaa tai tilaa, jossa hän voi tuntea onnea ja harmoniaa. Helposti käy niin, että nykyajan ihminen kokee idyllin tarpeestaan häpeää – se ei kuulu tähän aikaan ja paikkaan, sille ei ole tilaa. Idylli muistuttaa ihmistä siitä, ettei hänen elämänsä ole koskaan juuri sellaista, jollaista sen pitäisi olla. Idyllin kaipuu iskee yllättäen, eikä se kysy aikaa eikä paikkaa. Se iskostuu ihmisen tajuntaan missä ja milloin vain – keskellä tärkeää liikeneuvottelua tai kesämökillä ollessa. Idylliteoreetikot ovat usein sitä mieltä, että idylli edustaa vastakoh-tien ja konfliktien lajia. Edellä mainittu vaikuttaa luontevalta päätelmältä, kun ajatellaan idyllin roolia tässä nykyajan maailmassa, jossa se voi tuntua epäajanmu-kaiselta ja siihen kuulumattomalta asialta.¹⁴

Jarl Hemmer kirjoitti viisitoista vuotiaana ensimmäisen runonsa, jonka hän näytti äidilleen, esittäen, että runo oli hänen ystävänsä Alfred Fahlerin tekemä, mutta ei kuitenkaan tämän parhaita. Runon nimi oli *Ynglingadrömmar* ja sen aiheina olivat valo ja pimeys sekä taistelu ja raadanta.¹⁵ Samat edellä mainitut teemat sisältyvät myös kirjailijan teokseen *Mies ja hänen omatuntonsa* (1931) sekä useisiin muihinkin hänen teoksiinsa, kuten esimerkiksi runokokoelmaan *Skärseld* (1925). Muita Hemmerin myöhempiä teoksia olivat esimerkiksi *Fattigsgubbens brud. En passionshistoria* (1926), *Helg. Dikter* (1929) ja *Morgongåvan* (1934).¹⁶

Hemmer kärsi 1920-luvun alkupuolella toistuvasta masennuksesta, joka ilmeni sanallisesti hänen runokokoelmassaan *Skärseld*.¹⁷ Hemmerin psyykinen oireilu diagnosoitiin neuroosiksi, joka sisälsi pakkoajatuksia. Tämä oli professori Hagelstamin diagnoosi. Lääkäri Bjerren antoi hänelle optimistisemmän taudinkuvausten, jossa ahdistus toimi jonkinlaisena suojana täydellistä hajoamista vastaan.¹⁸

Edesmennyt kirjailija Bo Carpelan on luonnehtinut melankoliaa seuraavasti: ”Melankolia ei ole mitään passiivista napaansa tuijottamista, se on elämänmuoto,

¹³ Ek 2013, 13.

¹⁴ Ek 2013, 14.

¹⁵ Ek 2013, 27–28.

¹⁶ Ek 2013, 335–336.

¹⁷ Ek 2013, 295.

¹⁸ Salminen 1955, 120–121.

tapa tarkastella olemassaoloa, parhaimmillaan tarkkanäköisyyttä. Sillä on hyvin vähän tekemistä sentimentaalisuuden kanssa. Sen oivallus on tämä: elämä on lyhyt, kuolema odottaa meitä kaikkia, sairaus ja kärsimys kuuluvat elämään. Melankolia rajoittuu haikeuteen. Tarvitaan ehkä sisäistä voimaa, jotta näkisi katoavaisuuden ja kauneuden katoavaisuudessa.”¹⁹

Ehkä kirjailija Hemmer tarvitsi ja käytti Carpelanin mainitsemaa sisäistä voimaa nähdäkseen kauneutta keskellä kaiken katoavaisuutta – vahventaakseen otettaan elämästä sekä luodakseen taidetta. Ei ole ihme, että ihminen tarvitsee idylliä – kauneutta, toivoa, unelmia, satuja ja fantasiaa, jotain ”elämää suurempaa” – jaksakseen kahlata läpi katoavaisuuden. Thomas Ek on todennut, että silloin kun Jarl Hemmer oli henkisesti ”keskellä mustinta yötä”, hän kirjoitti idyllisimmät teoksensa.²⁰ Myös Hemmer tarvitsi idylliä matkallaan katoavaisuutensa lävitse. Ja niin tekee meistä itse kukin – jonkin itsellensä tärkeän, ”elämänsä suuremman” avulla.

Kirjailija koki elämässään menetyksiä. Kolme hänen läheistä ystäväänsä menehtyi sisällissodan aikana. Nuoruuden ystävä Alfred Fahler menehtyi Espanjan tautiin, Carl Finnilä matkallaan Helsingistä Pohjois-Suomeen ja Erik Grotenfelt riisti itseltään hengen keväällä 1919. Grotenfelt toimi sisällissodan loppuselvityksissä laittomien pikakenttäoikeuksien tuomarina. Eivätkä kirjailijan kokemat menetykset tähän loppuneet. Joulukuussa 1933 Hemmerit olivat kutsuneet kaksi tuttavapariskuntaa luokseen Porvooseen. Vierailun jälkeen pariskunnat lähtivät autolla takaisin Helsinkiin, mutta joutuivat matkalla liikenneonnettomuuteen. Kaikki autossa olleet menehtyivät.²¹

Jarl Hemmer oli hiljattain palannut pitkältä hoitojaksolta sairaalasta, kun hän teki itsemurhan Porvoon kirjailijakodissa 6.12.1944. Seuraavana päivänä hänen oli tarkoitus mennä Lapinlahden mielisairaalaan hoidattamaan masennustaan. Hänen vaimonsa Saga Hemmer on kertonut, että Jarl oli ollut epätavallisen valoisa ja hyvin tasapainoinen juuri ennen itsemurhaansa. Hemmer oli aiemminkin uhanut tehdä itsemurhan.²² Jokin sai hänet sen tekemään – veikö syvyys ja pimeys kuitenkin voiton valosta ja asuiko koko maailman kärsimys hänessä?

¹⁹ Carpelan 1998, 68.

²⁰ Ek 2013, 295–297, 305; Hemmer 1925, 57–59.

²¹ Ek 2013, 99–100, 217–219.

²² Ek 2013, 292; ks. myös Nordman 1981, 17.

1.3. Mies ja hänen omatuntonsa

Kesällä 1926 Hemmer oli veneilemässä erään vanhan koulukaverinsa kanssa Ahvenenmaan merellä. He olivat matkalla kohti *Signildsskäriä* ja muistelivat vanhoja aikoja. Keskustelu ajautui Suomenlinnan punavankileirin tapahtumiin sekä vuoden 1918 jälkeiseen aikaan. Käyty keskustelu sai Hemmerin innostumaan ja kehittämään idean draaman kirjoittamisesta. Draaman alkunimenä oli *Prästerna på ön* ja sen oli tarkoitus kuvata vankileiritapahtumia. Keväällä 1928 hän aloitti kirjoittamisen ja viimeinen luku oli valmis saman vuoden marraskuussa. Näytelmän nimi oli *Gehenna och ljusstrålarna*. Näytelmää ei kuitenkaan suostuttu esittämään yhdessäkään teatterissa Suomessa, eikä myöskään Ruotsissa tai Norjassa. Tosin kritiikki oli ollut pääsääntöisesti positiivista – Hemmer oli saanut ilmaistuksi sen, mitä monet olivat sisimmässään tunteneet. Teosta ei kuitenkaan julkaistu eikä esitetty yhdessäkään teatterissa.²³

Kevättalvella 1930 Hemmer alkoi kirjoittaa hyllytettyyn teokseensa päiväkirjamaista alkuosaa, joka kantoi nimeä *En man och hans samvete*. Saga Hemmerin mukaan Jarl oli paneutunut kirjoittamiseen koko sielullaan, aloittaen aina alusta, ja heiluen toivon ja epätoivon välillä. Lopulta, kun työ oli melkein valmis, kirjailija heitti sen tuleen, mutta onneksi se saatiin pelastettua liekeiltä. Teos valmistui lopulta 15.2.1931. Hemmer hankki teostaan varten faktatietoa ystävänsä Hans Ruinin kautta. Ruin isoisa oli ollut Suomenlinnan punavankileirin ylläkäkäri. Hänen sekä leirin intendentin tiedot leirin tapahtumista, kuten teloituksista ja kuolemantuomioista sekä Santahaminaan hautaamisista, välittyivät Ruinin kautta Hemmerille. Esimerkiksi leirin kasvatusjohtajana työskennellyt pappi Johannes Kunila oli esikuvana teoksen fiktiiviselle pastori Solmulle. Näin Hemmerin teos on sekoitus faktaa ja fiktiota.²⁴

Jarl Hemmerin teos julkaistiin vuonna 1931, jolloin sisällissodan tapahtumat olivat vielä ajallisesti liian lähellä – ehkä sisällissodan voittajapuolen oli vaikea katsoa siihen peiliin, jonka kirjailija oli kyseisellä teoksellaan heidän eteensä asettanut.

Mies ja hänen omatuntonsa voitti kuitenkin suuren Pohjoismaisen kirjallisuuspalkinnon vuonna 1931.²⁵ Hemmerin teos on käännetty usealle eri kielelle ja se on myös filmatisoitu.²⁶

²³ Nordman 1981, 21.

²⁴ Nordman 1981, 21–23.

²⁵ Nordman 1981, 23.

²⁶ Pekkalainen & Rustanius 2007, 227.

2. Tie papiksi

2.1. Sosiaalinen tausta ja kouluttautuminen

2.1.1. Johan Samuel Strang

Hemmer on sijoittanut toisen päähenkilönsä suomenruotsalaiselle rannikkoseudulle. Johan Samuel Strang varttui ja asui siellä isoveljensä Andreaxen sekä iäkään isänsä kanssa. Samuelin äiti kuoli, kun Samuel oli ehtinyt kolmen vuoden ikään. Samuelin äiti oli suomalainen tyttö, joka oli saapunut kyseiselle seudulle palvelijattareksi. Kirjan tarinassa päähenkilö Samuel muistelee, että hänen äitinsä kerrottiin olleen alakuloinen ja kaunis.²⁷ Samuelin silloin jo nelissäkymmenissä oleva isä ihastui naapurissa asuvaan nuoreen palvelustyttöön ja meni hänen kanssaan naimisiin. Hemmer on toisin sanoen rakentanut Samuelista äidittömän. Ehkä äidittömyys jätti jälkensä Samueliin. Samuelilla oli lapsuudessaan eräs hyvin tärkeä ystävä, nimeltään Hastig. Hastig oli Samuelin luokkatoveri sekä tärkeä ihminen hänen elämässään muutenkin.²⁸

Samuel oli sosiaaliselta taustaltaan vahvasti talonpoika ja hänen isänsä suunnitelmien mukaan ehkä tuleva talollinen, mutta hän valitsi toisin. Hän opiskeli ylioppilaaksi ja aloitti kirjallisuushistorian opinnot Helsingin yliopistossa. Samuelin isä oli tilallinen ja hän oli toiminut myös pitäjän lautamiehenä, missä, sen tarkemmin teos ei asiaa valaise. Isoveli Andreas kouluttautui agronomiksi eikä hänestäkään tullut talollista – hänestä tuli kartanonherra.²⁹ Näin olivat talonpoikaiskulttuurin ovet murretut avoimiksi akateemiseen maailmaan. Ovet olivat Samuelille avoimet ja toivottivat hänet tervetulleeksi akateemisen opin kehtoon. Tuokehto ei kuitenkaan tuudittanut häntä opintielle, sillä hän huomasi jonkin ajan kuluessa hakeutuneensa väärälle tieteenalalle. Hän koki myös pettymystä siitä, ettei ystäväystynyt muiden saman alan opiskelijoiden kanssa.³⁰

Samuel purki pettymystään päiväkirjaansa:

Siten opintoni ajautuivat kiinni jo porttikäytävässä. Muuten puutuin tervein voimin ja hyvin perinpohjaisesti paheen tutkimukseen. Tiheissä osakunnankokouksissa join itseni säännöllisesti humalaan meluavien juomaveikkojen parissa, mutta uusia ystäviä, oikeita ystäviä, en saanut. Hastig, joka heti oli ryhtynyt lukemaan teologiaa, ei koskaan ottanut osaa näihin tilaisuuksiin. Hän suri huonoa elämäni ja koetti usein ohjata minua oikeaan puheillaan, mutta aina yhtä turhaan. Olinhan päättänyt ruveta iloiseksi rosvoksi. Tällöin juuri alettiin minua sanoa ”karhuksi” hävyttömän hillittömyyteni takia. Kahdesti jouduin putkaan. Jälkimmäisen käynnin jälkeen rehtori kutsui minut luokseen ja varoitti minua.³¹

²⁷ Hemmer 1931, 17–20.

²⁸ Hemmer 1931, 30–34.

²⁹ Hemmer 1931, 46, 74–76.

³⁰ Hemmer 1931, 46–49.

³¹ Hemmer 1931, 47.

Tässä kirjailija nostaa esille päähenkilönsä negatiivisen minäkuvan itsestään kirjallisuudenhistorian ylioppilaana. Toisaalta Samuel tuo esille kerronnassaan Hastigin teologiaopintojen itsestänselvyyden, aivan kuin Samuel katsoisi Hastigia ylöspäin, ihailen hänen kutsumuksensa selkeyttä. Hemmer toisin sanoen piirtää Hastigista kuvaa, jossa tämä edustaa äidittömälle Samuelille jonkinlaista äitihahmoa, jota Samuel voi ihaila.

Jokin vaikutti Samuelin negatiiviseen minäkuvaan. Oliko se eräs lapsuuden karmaiseva muisto, joka kalvoi hänen mieltään, tuoden siihen pimeyttä? Tuota pimeyttä edusti tapahtuma, jonka seurauksena erään kyläläisen, August Ripön, matka päättyi hylkeenpyyntireissulla. August putosi jäiden sekaan ja yhtäkkiä hänestä oli vain pää jäljellä – kaksi partaveitsen terävää jäälohkareta sivalsivat häneltä pään poikki, mutta ruumis jäi jättien alle. Miehissä se vietiin Augustin talolle, ja kovahermoisien miehistä ojensi takkiin käärityn pään leski-vaimolle. Hetken oli äärettömän hiljaista, kunnes kaiken täytti huuto, joka ei ollut tästä maailmasta.³²

Hemmer tuo seuraavissa lauseissa esille päähenkilönsä kokeman tapahtuman traumaattisuuden:

...vielä tänäänkin voin milloin hyvänsä kuulla kirkaisun August Ripön tuvasta; terävänä kuin veitsi se on kulkenut läpi elämäni ja leikannut palasiksi monta iloista hetkeä. Siihen kirkaisuun oli kokoontunut kaiken elävän hätähuuto Jumalalle ja lähimmäisille.³³

Tuo tapahtuma edusti Samuelille pimeyttä hänen kasvuvuosiensa, ja se heijastui myös hänen myöhempään elämäänsä. Huomiota voi kiinnittää sanoihin: ”terävänä kuin veitsi se on kulkenut läpi elämäni ja leikannut palasiksi monta iloista hetkeä”³⁴. Tarkoittiko Hemmer, että kyseinen karmea tapahtuma kylvi nuoren Samuelin mieleen kognitiivisella tasolla negatiivista painolastia? Tapahtuma ei nujertanut Samuelia, vaan se, minkä merkityksen hän sille antoi. Kuitenkin Samuelin tarinan edetessä tällä pimeyden tapahtumallakin lienee ollut suuri vaikutus hänen myöhempään elämäänsä. Ehkäpä se teki Samuelin sieluun haavoja. Jos Samuelin sielu sai edellä kerrotusta August Ripön tapauksesta haavoja, niin seuraava, valoisa ja idyllimäinen lapsuuden kokemus, ehkä puolestaan laastaroi niitä. Kirjailija kuvailee päähenkilönsä positiivista lapsuuden kokemusta seuraavasti:

Isä vaati ankarasti, että me pojat jo aikaisin opettelisimme kalastamaan; hän tahtoi kaiketi sillä lailla kunnioittaa äidin muistoa. Suomalaiskylissä, muutama kymmenkunta peninkul-

³² Hemmer 1931, 20–25.

³³ Hemmer 1931, 24–25.

³⁴ Hemmer 1931, 24–25.

maa sisämaahan päin, hänellä oli tuttu suurtalallinen, jonka kanssa hän oli tehnyt metsäkauppoja, ja meidät lähetettiin sinne kesäksi heti kun kansakoulu oli päättynyt. Olin juuri tullut sinne kerran varhaiskesällä, kun tein löytöni, jota mustasukkaisena en ole ilmaissut kenellekään muulle. - - - Pienen matkan päässä talosta virtasi joki tiheään lehtimetsikön läpi, ja paikoittain puut kumartuivat jyrkästi veden yli. Niiden joukossa huomasin tuuhean, vanhan tuomen, joka ulottui melkein joen puoliväliin ja kukki par'aikaa. Kun kiipesin siihen, huomasin, että ulommat oksat latvassa olivat kääntyneet vierekkäisiksi haaroiksi, jonkinlaiseksi suureksi, pehmeäksi vasuksi. Asetuin pitkän pituuttani selälleni vasaan, hattu päähän alla; siellä maatessa oli olo parempi kuin prinssillä, oi, se oli ihana piilopaikka, en ollut luullut maailmassa olevan mitään niin ihanaa! Allani kupli tumma joki, pinnallaan muutamia säihkyviä auringonkiloja, jotka tekivät mustat vesipyörteet vielä mustemmiksi; yläpuolellani ja ympärilläni oli suhiseva, tuoksuva kukkapilvi, jonka läpi aurinko kuului. Runko häilyi, latva, jossa makasin, keinui, ja sininen äärettömyys vuoti silmiini läpi kaiken tuon valkean suhinan yläpuoleltani. Nukahdin ja olin täysin autuas.³⁵

Edellä mainittu Samuelin kuvaus satumaisesta piilopaikastaan säilyi hänen muistoissaan läpi tuulen ja tuiskun. Ehkä tuo kokemus oli hänelle tärkeä voimavara, kivikkoisella polullaan kohti pappeutta.

Kuten jo aiemmin on mainittu, Hemmerillä oli tarve selvittää elämässään eteenpäin, etenkin voidessaan huonosti. Tarve selviytyä eteenpäin elämässä ajoi hänet kirjoittamaan.³⁶ Marianne Nordman tuo esille näkemyksen, jonka mukaan Hemmer käytti teoksissaan luonnon symboliikkaa, kuten tuomia ja tummia virtoja. Nämä luonnon elementit kuvastivat kirjailijalle valoa ja pimeyttä, ja ne ilmevät edellä olevassa lainauksessakin.³⁷ Näin ollen ei liene väärin tulkita, että kirjailija ammensi itsestään kirjoittaessaan Samuelin idyllisestä piilopaikasta tai August Ripön tapauksesta. Samuelilla oli nyt kokemus pimeydestä ja kirkkaudesta, ja kummatkin kokemukset vaikuttivat hänen tulevaisuuteensa.

2.1.2. *Hastig ja hänen isänsä*

Hemmerin teos kuvailee Hastigin perhettä ja hänen sosiaalista luokkaansa hyvin niukasti. Hastig ja Samuel olivat siis luokkatovereita ja myöhemmin työtovereita, ja tavallaan myös tulevia kohtalotovereita. Hastigin isä oli pappi, titteliltään rovasti, joten mitä todennäköisemmin hän edusti pappissäätyä. Hän oli myös poikansa luokan uskonnonopettaja.³⁸ Kirjailija luonnehtii Hastigin perhettä Samuelin sanoin seuraavasti:

Hänellä oli hyvä kotikasvatus, syvästi uskonnolliset vanhemmat, ja itse hän oli aikaisin kehittynyt ei ainoastaan mallipojaksi vaan sellaiseksi, joka muistutti innostuneen uskovaista nuorukaista.³⁹

³⁵ Hemmer 1931, 25–26.

³⁶ Ek 2013, 305.

³⁷ Nordman 1981, 238–239.

³⁸ Hemmer 1931, 31–32.

³⁹ Hemmer 1931, 32.

Epäilemättä Hastig edusti säätypapin poikana nuhteetonta ja uskossaan järkkymättöntä tulevaa teologian opiskelijaa. Jatkoiko poika isänsä askelia? Tapani Innanen kertoo tutkimuksessaan, että tie papin virkaan kulki 1600- ja 1700-luvuilla esimerkiksi perimällä tehtävä suvusta, erityisesti isältä. Tultaessa autonomian ajalle asetelma pysyi likipitään samanlaisena, jota todisti se, että suurin osa uusista pappeista tuli sellaisista kodeista, joissa isä oli myös pappi.⁴⁰

Hastig ei jatkanut isänsä askelia säätypappina omalla pappisurallaan. Sääty-edustuslaitos lakkautettiin autonomianajan lopulla keväällä 1906, suuruhtinaskunnan siirtyessä nelisäätyisestä edustuslaitoksesta yksikamariseen hallintomuotoon. Edellä mainittu edustuslaitoksen muutos oli sen aikaisessa Euroopassa hyvin moderni tapahtuma.⁴¹ Innasen mukaan kirkon ja papiston asema muuttuneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa vaati kokonaan uudelleen asemoitumista: totuttu säätypappi asetelma oli romahtanut ja uudessa tilanteessa käsitys pappeudesta joutui uudelleen arvioitavaksi. Suomen autonomian ajan viimeisiä vuosia leimasi epätietoisuus pappien ammatillisesta kehityksestä ja suunnasta. Osasyynä tähän oli säätyläisyyden menetyksen ohella myös voimistuva työväenliike, joka vaati esimerkiksi uskonnon julistamista yksityisasiaksi, kirkon erottamista valtiosta sekä uskonnonopetuksen lopettamista kouluissa.⁴² Työväestö oli tosissaan vaatimustensa suhteen: vuoden 1917 aikana kirkko koki jopa pelkoa asemastaan muuttuvassa yhteiskunnassa. Kyseisen vuoden vappuna oli työväestön vappukulkueessa tuotu esille vaatimus, jossa luki *Alas alttarit!* Kyseinen mielenilmaus ei jäänyt kirkolta huomaamatta.⁴³ Yhteiskunta oli nopeassa muutoksen tilassa ja samanaikaisesti pirstaloitumassa modernisaatiokehityksen vaikutuksesta, ja myös kirkko oli saman muutoksen kourissa.⁴⁴

Hemmerin teoksen mukaan Hastig ei arvioinut tulevaa pappeuttaan juuri lainkaan. Teoksesta nousee kuva, että se taisi olla hänelle jo ennalta määrätty valinta.⁴⁵ Hemmerin luoma toinen päähenkilö Hastig oli varustettu suurella valolla ja uskonvarmuudella. Kirjailija ei kerro teoksessaan Hastigin isästä edellä kerrottua enempää. Rovasti jää siten syrjään ja astuu niin sanotusti pois näyttämöltä.

⁴⁰ Innanen 2003, 12.

⁴¹ Jussila 2006, 82–84.

⁴² Innanen 2003, 13, 22–23.

⁴³ Mustakallio 2009, 26.

⁴⁴ Haapala 2009, 18.

⁴⁵ Hemmer 1931, 45.

Hastigin ja Samuelin ystävyys syvenee, ja Hastig kannustaa ystäväänsä tämän uskonratkaisussa.⁴⁶

2.2. ”Älä kysy kenelle kellot soivat, ne soivat sinulle” – kutsumus syntyy

2.2.1. *Hastigin varma valinta*

Niin, siten alkoi ystävyys, Hastig! Sellainen sinä olit silloin ja sellainen olet yhä, sinä puhdas ja uskossa vahva.⁴⁷

Edellä mainituin sanoin Samuel kuvaili ystäväänsä Hastigia, jolle kutsumuksen kellot olivat soineet heti, kun hän oli valmistunut ylioppilaaksi.⁴⁸

Hastig kirjoitti Samuelille, tuoreelle ylioppilaalle, runon. Samuel oli vaikuttunut Hastigin runoudesta ja arveli, että tästä kehkeytyisi vielä suuri runoilija.⁴⁹

Runon nimi oli *Nuoren miehen rukous*:

On välillämme vielä vuoret jylhät ja vinhat virrat – pilvi pimentää mult` yhä Herra, kasvos ylhät. Ei lennä uskoni, ei silmän` nää. Ah, löydätkö Sun luokses milloinkaan? Tie pitkä, pitkä kautt` on korpimaan.

Kenties, kun selkä painuu kumaraan ja suortuvat, nyt nuoret, halla vie, mut silmä syvään näkee, silloin kenties ma, edessäni haudan tie, Sinulle kiitostani kuiskin illoin.

Ei, ota minult` uhri nuoruuden! Ma, katso, valmis olen aivan, käteni, joita väänsin alla vai- van, sois soittaa, kohti Sua kohoten! Oi ota minut päivän päilyen!

Teill` elon laulaa ihanuuttas mun salli – huulin, jotka koht` on multaa, julistaa kohti koiton kultaa Sun kunniaas ja kuninkuuttas!⁵⁰

Hemmerin päähenkilö Samuel analysoi Hastigin hänelle kirjoittamaa runoa luonnehtien sitä hyvin valmiiksi, ottaen huomioon sen seikan, että kirjoittaja oli ollut tuolloin vain 19-vuotias.⁵¹ Runo sisältää samankaltaista idyllikerrontaa, mistä Ek on jo aiemmin maininnut Hemmerin ammentaneen voimia omaan elämäänsä.⁵² Ja samanaikaisesti runosta huokuu jokin hyvin synkkä ja lohduton maisema, kuin ennalta määrätty kohtalo, josta ei ole paluuta – apokalyptinen taivaskaipuu.

Kun Samuel kysyi Hastigilta, mitä hän oli suunnitellut tekevänsä ylioppilaana, tämä vastasi: ”Aion löytää Jumalan. Sillä en ole vielä päässyt aivan Jumalan luokse.”⁵³ Hemmer luo tässä kuvaa Hastigista, joka on hyvin varma tulevasta elämänsuunnastaan. Samuel pohtii teoksessa Hastigin valmiutta uskossaan:

⁴⁶ Hemmer 1931, 68–69.

⁴⁷ Hemmer 1931, 34.

⁴⁸ Hemmer 1931, 45.

⁴⁹ Hemmer 1931, 44.

⁵⁰ Hemmer 1931, 45.

⁵¹ Hemmer 1931, 44.

⁵² Ek 2013, 305.

⁵³ Hemmer 1931, 45.

”Kuin unissakulkija, minkään esteen pidättämättä, hän nopeasti ja taisteluitta saavutti päämääränsä. Onnellinen Hastig!”⁵⁴ Teoksesta ei selviä varmuudella, mitä vuotta Hemmer tarkoitti, kun Samuel ja Hastig valmistuivat ylioppilaiksi. Oletettavasti elettiin vuotta 1904 tai 1905, koska Samuelin opiskelu papiksi kesti kahdeksan vuotta ja hän sai pappisvihkimyksen vuonna 1914.⁵⁵ Lisäksi hän ehti opiskella kirjallisuushistoriaa yhden vuoden sekä pitää myös väli vuoden opinnoistaan.⁵⁶ Sekä Hastig että Samuel suuntautuivat kumpikin teologian opintoihin aikana, jolloin suurin osa teologian ylioppilaista koostui talonpojista eikä enää pappisäädystä. Kyseinen muutos oli alkanut jo 1800-luvun loppupuoliskolla.⁵⁷

Ilmeisesti Hastig valmistui papiksi pitämättä opinnoistaan väli vuosia. Tarkka valmistumisajankohta ei teoksesta selviä, luultavasti se oli noin kolme tai neljä vuotta ennen Samuelia. Teoksessa Samuel toteaaakin, että ”sinä olit jo valmis, kun minä en vielä ollut puolitiessäkään.”⁵⁸ Ja Samuel jatkaa: ”Olit naimisissa, ja sinua ympäröi isäonnen puhdas valo, silloin kun minä vielä makasin roskaisimmilla kujilla.”⁵⁹ Toisin kuin Samuel, jota kutsuttiin opiskeluaikanaan ”syn-tiseksi papiksi”⁶⁰, vaikutti Hastig ystävänsä verrattuna malliopiskelijalta, joka noudatti kutsumuksensa ääntä.

2.2.2. Samuelin pitkä polku papiksi

Johan Samuel Strang oli talonpoika rannikkoseudulta, kuten jo aiemmin on tullut mainituksi. Samuelista tuli teologian ylioppilas lyhyen kirjallisuushistoriaan suuntautuneen opintojakson jälkeen.⁶¹ Teoksen antama kuvaus kahdesta kyseisen ajan teologian ylioppilaasta, joista toinen edustaa säätypapistoa sukunsa puolesta ja toinen taas talonpoikaissukua, on hyvin totuuden mukainen. Tapani Innasen tutkimus vahvistaa ajan kuvauksen, johon myös Hemmerin teos sijoittuu.⁶²

Samuel oli jo aiemmin ajatellut uskonasioita, vaikka hän edelleen tunnustautui pakanaksi. Muutos pakanuudesta uskoon heräsi, kun hän piti opinnoistaan väli vuotta ja auttoi isäänsä kotitilallaan. Hastig palasi opinnoistaan kesälomaksi

⁵⁴ Hemmer 1931, 46.

⁵⁵ Hemmer 1931, 91, 93.

⁵⁶ Hemmer 1931, 46, 65.

⁵⁷ Innanen 2003, 12–13.

⁵⁸ Hemmer 1931, 86.

⁵⁹ Hemmer 1931, 87.

⁶⁰ Hemmer 1931, 86.

⁶¹ Hemmer 1931, 69–70.

⁶² Innanen 2003, 13, 20. Innasen mukaan pappisuralle hakeutuivat 1850-luvun jälkeen enenevässä määrin juuri talonpoikaistaustaiset ylioppilaat. Säätyläisperheistä tulevien ylioppilaiden osuus vastaavasti pieneni. Osaltaan muutokseen vaikutti myös herätysliikkeiden kasvava suosio evankelisluterilaisessa kirkossa.

kotiinsa ja tapasi Samuelia usein. Heidän välilleen syntyi nuoruudenajan kaltaisia kiihkeitä ja antoisia keskusteluja kaikesta mahdollisesta taivaan ja maan väliltä.⁶³ Keskustelut sytyttivät Samuelissa janon, jonka sammuttaisi ehkä vain uskon elävä vesi.

Samuel aloitti opintonsa uudelleen teologian ylioppilaana, mutta ei halunnut vielä kertoa isälleen, mitä hän opiskeli. Kun hän oli ehtinyt opiskella muutaman viikon, sai hän sähkösanoman kotipitäjänsä lähikaupungin lääkäriltä: siinä pyydettiin Samuelia palaamaan pikimmiten takaisin kotitalalleen, koska lautamies Strang oli huonossa kunnossa. Pian Samuel olikin jo isänsä luona, ja istui hänen vuo- teensa vieressä.⁶⁴ Ja isä puhui Samuelille:

Johan, aloitti hän. – Minulla on kaksi poikaa... mutta kuka... kuka ryhtyy asumaan taloa? Hän hengähti syvään. – Andreas... luulin aina että hän... ja hänhän on saanut opiskellakin maanviljelijäksi. Mutta tuo avioliitto tanskalaisen tilanomistajan tyttären kanssa. Emmehän ole nähneet heitä, mutta minä pelkään... Mitä sinä luulet? Olla täällä talonpoikana, kaukana kaikesta herrasväen elämästä... ei sitä en tohdi uskoa Sellaista se on, näetkös. Jos nuoren hevosen kasvattaa liian ylellisesti, saattaa tapahtua, että... jonakin päivänä omistaa hienon juoksijan... mutta sitä ei voi valjastaa tavallisen kuorman eteen. - - - Entä sinä, Johan? Ehkäpä sinä...⁶⁵

Samuel vastasi isälleen:

Kiitos luottamuksesta, isä. Ja kyllähän minä muuten mielelläni... mutta nyt... minusta pitää tulla jotakin, josta en voi luopua. – Mitä? – Minusta tulee pappi, isä!⁶⁶

Kirjailijan päähenkilö kertoo, miten hänen isänsä reagoi tietoon, että hänestä tulee pappi:

Isä katseli minua, hänen kuumeenpunertamat silmänsä pyöristyivät hämmästyksestä. Sitten alkoi hänen leukansa yht`äkkiä liikahtella... kuulin sen yhä selvemmin. Isä *nauroi*... Hän nauroi viimeistä kertaa suurta, sydämellistä nauruaan, yskä voitti ja hän vaipui horrokseen, josta hän ei enää herännyt.⁶⁷

Edellä kerrottu Samuelin ja hänen isänsä viimeiseksi jäänyt kohtaaminen, sekä erityisesti isän nauru, jäivät askarruttamaan Samuelia.⁶⁸ Teoksessa Samuel pohtii isänsä naurua seuraavasti:

Isä, isä, mitä siinä naurussa piili? Turhaan olen koettanut selittää itselleni kummallista testamenttiasi. Oliko se jäähyväispilkkaa hupsulle pojalle? Vai ... tahdoitko ehkä antaa minulle hilpeän luottamuksesi seuralaiseksi harharetkilleni? Luulitko, että ne johtaisivat jonhonkin kaikesta huolimatta? Ehkäpä saan sen tietää jonakin päivänä.⁶⁹

⁶³ Hemmer 1931, 65–69.

⁶⁴ Hemmer 1931, 69–70.

⁶⁵ Hemmer 1931, 71–72.

⁶⁶ Hemmer 1931, 72.

⁶⁷ Hemmer 1931, 72.

⁶⁸ Hemmer 1931, 72.

⁶⁹ Hemmer 1931, 72–73.

Samuelin isä nauroi sydämellistä nauruaan, mutta vaikuttaa siltä, että Samuel koki naurun nimenomaan negatiivisesti. Tässä vaiheessa tarinaa Samuelille oli jo muodostunut itsestään melkoisen negatiivinen kuva – hänhän oli aiemmin pitänyt itseään ”iloisena rosvona”. Kirjailija on luonut päähenkilölleen negatiivisen minäkuvan, joka saattaa olla sidoksissa tämän kokemaan häpeään. Tapio Puolimatkan mukaan ihmisen omatuntoon liittyä olennaisesti häpeän tunteet. Häpeän tunne kehittyi esimerkiksi silloin, kun ihminen vertaa itseään eettiseen ihanneminaansa, eikä pysty sitä saavuttamaan. Omatuntoon kuuluvat tunteet, kuten häpeä, toimivat ihmismielen rakennuspalikoina muovaten persoonallisuuttamme. Ihmisen kokiessa häpeää, hän voi käyttää vertailuasteikkoina esimerkiksi yleisesti legitimoituja arvoja ja normeja, mutta yhtä hyvin myös vaikkapa omaa itseään. Ihminen, joka kokee kykenemättömyyttä pyrkiessään saavuttamaan kyseisiä arvoja tai normeja, saattaa suhtautua itseensä negatiivisesti.⁷⁰

Vaikka Samuel oli jo varmistunut opintojensa suunnasta, epäili hän kuitenkin päätöksensä pitävyyttä. Edellä mainittu ilmenee Samuelin lauseesta:

...tahdoitko ehkä antaa minulle hilpeän luottamuksesi seuralaiseksi harharekilleni? Luulitko, että ne johtaisivat johonkin kaikesta huolimatta?⁷¹

Näyttää siltä, että Samuel on selvästi vielä epävarma tulevasta pappeudestaan, vaikka hän onkin jo astunut omalle polulleen. Tosin hän tuntee ehkä häpeää siitä, ettei ole valmis toteuttamaan isänsä toivetta talonpidon jatkamisesta. Näin Samuelin omat arvot ja ihanteet ovat ristiriidassa hänen isänsä arvojen kanssa.

Samuelin teologian opinnot kestivät kaiken kaikkiaan kahdeksan vuotta. Ennen vihkimystään papiksi Samuel kävi syvällisen keskustelun Hastigin kanssa, koska hän epäroi soveltuvuuttaan kyseiselle alalle.⁷² Keskustelun loppupuolella Samuel pääsi teologisessa pohdinnassaan vauhtiin ja sanoi:

Saattaa olla, että niin kuin Paavali ja koko traditio ja sinä ja tuhannet muut rakastatte häntä niin syvästi, että innostuksessaan olette valmiit pukemaan hänet jumalaksi. Katolilaisethan eivät ole pysähtyneet ainoastaan häneen. Mutta usko minua, on ihmisiä, jotka rakastavat häntä aivan yhtä paljon juuri sen takia, että pitävät häntä ihmisenä!⁷³

Vaikka Samuelin ja Hastigin keskustelu oli ajoittain kiihtynyttä, eivät Samuelin vahvat sanat aiheuttaneet Hastigissa mitään tunnekuohua, oikeastaan kävi päinvastoin. Näin Hastig vastasi:

Minä tiedän, että sinulla on se rakkaus, ja se on kaikkein tärkeintä. Sen vuoksi sinä olet arvokas kristityksi kutsuttavaksi. Sinun sijassasi antaisin vihkiä itseni papiksi.⁷⁴

⁷⁰ Puolimatka 2004, 264–272, 274–279.

⁷¹ Hemmer 1931, 72–73.

⁷² Hemmer 1931, 89–91.

⁷³ Hemmer 1931, 91.

⁷⁴ Hemmer 1931, 91.

Hastig löysi Samuelin sanoista sen kaikkein olennaisimman: rakkauden Jeesukseen Kristukseen. Samuel vihittiin papiksi vuonna 1914.⁷⁵ Innanen kertoo, että teologian opintoja tarjosi autonomian loppuajalla Suomen ainoa yliopisto, Aleksanterin yliopisto Helsingissä. Silloin teologian opinnot muodostuivat kahdesta valittavasta linjasta: käytännöllisestä eli preliminääritutkintoon valmistavasta sekä teologiseen erotutkintoon tähtäävästä linjasta. Teologiset opinnot preliminääritutkinnosta teologiseen erotutkintoon veivät opiskelijoilta 4,5 vuotta. Tämän lisäksi teologian ylioppilailla oli mahdollisuus suorittaa myös teologian kandidaatin tutkinto, jossa vaadittiin lukuisia opintojaksoja filosofisessa tiedekunnassa. Teologian kandidaatiksi pystyi valmistumaan niin ikään filosofian kandidaatti, jos hänellä oli kaksi arvosanaa joko Kreikan kirjallisuudesta, itämaisestä kirjallisuudesta, filosofiasta tai historiasta. Tähän moninaiseen tutkintovalikkoon toi oman lisänsä myös vuonna 1914 perustettu erillinen teologis-filosofinen tutkinto. Sen pystyi suorittamaan teologisen erotutkinnon omaava henkilö, jolla oli yksi laudatur-tasoinen arvosana edellä mainituissa filosofisen tiedekunnan aineissa. Tämä teologis-filosofinen tutkinto jäi autonomian ajan viimeiseksi, ja se painotti selkeästi ammatillista professiota.⁷⁶

Mitä luultavammin sekä Samuel että Hastig suorittivat kumpikin nimenomaan teologisen erotutkinnon, vaikka Hemmerin teos ei sitä suoranaisesti ilmentänyt. Samuelin ensimmäinen palveluspaikka sijaitsi uusmaalaisessa rannikkopitäjässä. Samuel toimi siellä kirkkoherran apulaisena ja sai myös saarnata.⁷⁷ Ja Samuelilla riitti sanottavaa, minkälaista, palaan siihen tuonnempana.

⁷⁵ Hemmer 1931, 91, 94.

⁷⁶ Innanen 2003, 25.

⁷⁷ Hemmer 1931, 93–94.

3. Pappeja työssä

3.1. Rauhan ja sodan aikana

3.1.1. *Hastig, muotipappi?*

Teos kuvailee melko ohuesti Hastigin sijoittumista senaikaisen papiston ammatilliseen profiiliin. Joitain oletuksia teos siihen kuitenkin antaa.

Sääty-yhteiskunta oli mennyttä, ja autonomian ajan lopulla Suomessa oli vuonna 1907 valittu yksikamarinen eduskuntalaitos.⁷⁸ Tosin papistolla oli uudeksikin eduskuntalaitoksessa edustajia, nyt vain kansalaisen muodossa.⁷⁹ Papisto siis profiloitui uudelleen ajan modernisaatiovaatimusten sekä yhteiskuntamuutosten tahdissa, vaikka tahti oli hidas. Papisto ja kirkko olivat odottavalla kannalla oman tulevaisuutensa suhteen.⁸⁰ Autonomian ajan lopun Suomeen rantautunut modernisaatio vaikutti siihen, miten papisto mielsi uudenlaisen roolinsa. Uudenlaista roolia edusti esimerkiksi muotoutumassa oleva oppikoulun uskonnonopettajan ammatti. Sekä uskonnonopettajilta että papeilta vaadittiin heidän koulutuksensa uudenlaistamista asetusten avulla niin sanotun fachmensch-ideaalin mukaisesti. Fachmensch-ideaali korostaa sellaista välineellistä tietoa, jota tarvitaan takaamaan ammattiprofessioiden edellyttämä, tieteeseen perustuva asiantuntemus.⁸¹

Miten Hastig sijoittui pappina edellä mainittuun modernisaatiokehityksen ravistelemaan yhteiskuntaan? Annetaan teoksen toisen päähenkilön Samuelin vastata kysymykseen. Samuel istui vankilassa kirjoittaen päiväkirjaansa ja muisteli ystäväänsä:

Hoidettuasi lyhyen aikaa virkaa maalla, sinun sytyttävä äänesi alkoi kaikua kaupungin etevimmissä kirkoissa, ja sinusta tuli pian suorastaan niin sanottu muotipappi.⁸²

Kuten edellä mainitusta voidaan huomata, kirjailija on sijoittanut teoksessaan Hastigin ensin maaseutupapiksi ja sitten kaupunkilaispapiksi. Seuraavaksi tarkastelen, kumpi kirjailijan pappiskuvaus asettuu paremmin aikansa kontekstiin.

Tarja-Liisa Luukkanen on tutkinut teologian ylioppilaiden sosiaalista taustaa samalta ajalta, mihin tämän tutkimuksen tutkimustehtävä sijoittuu. Hän toteaa, että aikajaksolla 1853–1918 suomenkielisten teologian ylioppilaiden määrä kasvoi enenevästi. Esimerkiksi tyypillinen vuoden 1880 teologian ylioppilas oli lähtöisin

⁷⁸ Jussila 2006, 90.

⁷⁹ Huhta 2008, 150. Ilkka Huhta toteaa, että vuonna 1914 herännäisiin kuulunut Mikko Jaskari valittiin eduskuntaan. Jaskari tuli valituksi uudelleen vuoden 1914 jälkeenkin.

⁸⁰ Innanen 2003, 13.

⁸¹ Innanen 2003, 21–22.

⁸² Hemmer 1931, 87.

talonpoikaistaustasta, edusti ylioppilaana ensimmäistä sukupolvea ja oli saanut suomenkielisen koulutuksen.⁸³

Luukkanen on tutkinut myös Väinö Linnan Pohjantähti-trilogian papin Lauri Salpakarin totuudenmukaisuutta. Hän on päätenyt näkemykseen, ettei Salpakari ruotsalaistaustaisena helsinkiläispappina vastannut totuutta kyseisen ajan papeista. Salpakari on täysin Linnan oman mielikuvituksen tuote, niin kieleltään kuin sosiaaliselta taustaltaan, eikä näin ollen anna lukijalle oikeanlaista kuvaa autonomian ajan papeista.⁸⁴

Esko Laine puolestaan alleviivaa Linnan Pohjantähti-trilogian kaunokirjallista monimuotoisuutta Pentinkulman yhteisön elämässä. Tuo monimuotoisuus ilmenee erityisesti siinä, miten koko yhteisö heijastaa omaa aikaansa, toiveitaan, pyyntöjään ja asenteitaan juuri säätypappeutta edustavaan kirkkoherraansa – sääty-yhteiskunnan luovuttaessa samalla paikkansa esiin marssivalle kansanvalle.⁸⁵ Edellä esitetyn valossa voidaan hyvin asettaa sekä Hemmerin pappishahmo Hastig että Linnan kirkkoherra Salpakari samalle taide-elämysasteikolle ja myös sen antamalle tehtävälle: luomaan osaltaan vastaanottajalleen suurta historiakuva.

Hemmer mainitsee teoksessaan, Samuelin sanomana, että Hastigista tuli muotipappi, joka saarnasi Helsingin etevimmissä kirkoissa.⁸⁶ Autonomian ajan lopulla niin sanottu nuorkirkollisuus voimistui etenkin teollisuusvaltaisissa kaupunkitaajamissa, toteaa Innanen. Kirkollinen tapakulttuuri oli alkanut vähentyä jo 1800-luvun puolivälistä asti. Se ilmeni esimerkiksi ehtoollisella käymisen vähentymisenä, erityisesti niillä paikkakunnilla, joissa teollistuminen ja yhteiskunnallinen infrastruktuuri etenivät vauhdilla. Modernisaation myötä myös kirkolliset vaikuttajat sekä seurakuntalaiset osallistuivat järjestötoimintaan. Kirkollisia yhdistyksiä syntyikin eniten juuri niillä paikkakunnilla, joissa modernisoitumisen sekä kirkollisen tapakulttuurin oheneminen tapahtuivat ripeästi. Eräs edellä mainittu kirkollinen yhdistys tai järjestömuoto oli nuorkirkollisuus. Nuorkirkollisuudessa painottuivat esimerkiksi nuoriso- ja sosiaalityö. Eräs nuorkirkollinen henkilö oli Frans Hannula. Hänen työskentelyssään korostuivat erityisesti yksilöllinen usko sekä lähetystyö.⁸⁷

⁸³ Luukkanen 2005b, 348–372.

⁸⁴ Luukkanen 2005a, 379–384.

⁸⁵ Laine 2009, 233–234.

⁸⁶ Hemmer 1931, 87.

⁸⁷ Innanen 2003, 23–24.

Nuorkirkollisuus edusti kaupunkitaajamissa uudenlaista kirkollista toimintaa, voisi oikeastaan sanoa, että se oli ehkä aikansa kirkollista muotia. Näin ollen voidaan todeta Hemmerin kuvanneen Hastigin kautta aikansa muotipappia – käytäneensä siis sen aikaisia nuorkirkollisia ideoita ja sijoittaneensa ne Hastigiin.

3.1.2. Saarnaa sielun syvyydestä

Samuel oli juuri aloittanut pappistoimintansa ensimmäisessä virkapaikassaan uusimaalaisella rannikkoseudulla. Samaan aikaan Hastig oli Palestiinassa opintomatalla. Samuel piti työstään paljon, joka ilmeni esimerkiksi siinä, että hän toimitti hartauksia virkansa ulkopuolellakin. Teoksessa Samuel kuvailee keksäänsä uudessa virkapaikassaan hyvin onnelliseksi, ja häntä harmitti, ettei Hastig saanut tietää hänen työstään mitään.⁸⁸

Hemmer on laittanut teoksensa päähenkilön, pastori Samuel Strangin saarnaamaan suoraan omasta sielustaan. Miten Hemmerin luoma pappiskuva muuttuu Samuelin kohdalla, kun hän antautuu saarnassaan täysin tunteidensa valtaan? Tässä kohdassa teosta sekä Hastig että Samuel ovat pappisvalan antaneita seurakunnan palvelijoita, joten Samuelin tekemä vala sitoo häntä noudattamaan luterilaisen kirkon virallista oppia ja vuoden 1869 kirkkolakia.⁸⁹

Aarre Huuskonen mainitsee, että tunnetun suomalaisen Malmberg – Malmivaara pappissuvun pastorit ovat saarnanneet omana aikanaan Herran sanan pohjalta hyvin samoista, ihmisiä ajasta aikaan puhuttelevista teemoista, kuten elämästä ja kuolemasta tai syyllisyydestä ja armosta.⁹⁰ Myös Lauri Kujanpää mainitsee, että saarnaluvan saanut arkkitehti K. A. Wrede saarnasi usein edellä mainituista teemoista. Wrede vaikutti aikanaan useissa kaupungeissa, esimerkiksi Helsingissä, jossa hän toimi aktiivisesti kaupunkilähetyksessä.⁹¹

Samuel oli pappistoimessaan jo aiemminkin päässyt saarnaamisen makuun ennen edellä mainittua sielusta pulppuavaa saarnaansa. Saarnan alku kulki Samuelille totuttuun tapaan päivän tekstin pohjalta kirjoitettuna ja paperilta luettuna. Yhteen kohtaan hän oli kirjoittanut vanhatestamentillisesti ”Jumalan viha”. Tuon

⁸⁸ Hemmer 1931, 93–94.

⁸⁹ Heininen 1996, 185. Kyseessä on vuoden 1869 kirkkolaki, joka valmisteltiin Frans Ludvig Schaumanin johdolla.

⁹⁰ Huuskonen 1983, 21.

⁹¹ Kujanpää 1984, 6, 71–75. Kujanpään tutkimus on selvittänyt K. A. Wreden saarnojen yleisluonnetta vuosilta 1905–1915.

kohdan lausuttuaan Samuel koki sanoneensa jotain, jota hän ei pystynyt allekirjoittamaan – ja samalla hän puhkesi saarnaamaan ilman kirjoitettua tekstiä, sielunsa syvyydestä.⁹²

Samuel aloitti vapaan saarnansa seuraavasti:

Jumalan viha – ne sanat täytyi tietysti käsittää kuvaannollisesti. Ne merkitsivät sitä ruoskaa, jonka itsellemme punoimme, sitä pahuutta, joka eittämättömästi on oma rangaistuksensa. Sillä Korkein ei ole mieleltään vaihtelevainen ja pikavihainen niin kuin me ihmiset. Eikä kukaan meistä enää uskonut tuota juutalaista satua, tuota suurenmoista, mutta syvästi epä-kristillistä tarinaa vihastuneesta Luojasta, joka oli epäonnistunut omassa työssään, Luojasta, joka alkuaan oli tarkoittanut, että meidän piti elää kuolemattomina paratiisillisissa olosuhteissa, mutta joka vain ensimmäisen ihmisparin harha-askelen takia oli muuttanut koko suunnitelmansa ja syössyt meidät kaikki kiroukseen. Ei, ei, meidän tiemme ei ole käynyt ylhäältä alaspäin alkuromahduksen kautta, vaan päinvastoin. Alemmista luomismuodoista, sokeasta pimeydestä me olemme miljoonien vuosien kuluessa tunkeutuneet ylöspäin, Korkeimman voiman valitsemina ja hänen väkevän kätensä johtamina.⁹³

Samuel käsittelee Jumalan vihaa muuntaen sen omaan julistukseensa sopivaksi Jumalan rakkaudeksi. Samuelin Jumala on rakastava, ei vihaava, ja hänen ”väkevän kätensä” johdattamana koko ihmiskunta on kehittynyt ”sokeasta pimeydestä” ja ”alemmista luomismuodoista” miljoonien vuosien saatossa kohti korkeuksia. Kirjailijan päähenkilö ei noudata kirkon oppia luomiskertomuksesta, vaan muuttaa sitä aikakautensa tieteelliseen kontekstiin sopivaksi.

1900-luvun alun tieteellistä kontekstia hallitsi evoluutioteoria. Kyseisen teorian kehittäjänä voidaan pitää Charles Darwinia, jonka vuonna 1859 ilmestynyt teos *Lajien synty* oli mullistus tieteen maailmassa ja siihen myös nykyinen biologia pohjautuu. Hän ei ollut ainoa eikä ensimmäinen, joka oli tehnyt havainnon eläinten ja kasvien muuttumisesta ajan kuluessa. Myös Jean Baptiste de Lamarck oli päätyynyt vastaavaan havaintoon jo vuonna 1809 teoksessaan *Eläintieteen filosofia*. Darwin oli kuitenkin ensimmäinen, joka kykeni tuomaan esille selvän syyn sille, miksi eliölajit muuttuvat ajan kanssa. Syy oli luonnonvalinta. Luonnonvalinta tarkoitti yksinkertaisesti sitä, että saman lajin jälkeläisten välillä tapahtui valikoitumista, joka määritteli sen, ketkä jäivät eloon ja ketkä eivät. Vaikka Darwin ei suinkaan ollut ensimmäinen, joka toi esille evoluutioteorian, hän oli ensimmäinen, joka systematisoi sen vakuuttavasti.⁹⁴

⁹² Hemmer 1931, 94.

⁹³ Hemmer 1931, 94–95.

⁹⁴ Leakey 1980, 9–11. Charles Darwinin teoksen alkuperäinen nimi kokonaisuudessaan oli *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*.

Hemmerin lähiystäväpiiri koostui suomenruotsalaisista kirjailijoista, joten ajan modernisaatiokehitys tieteellisyyden näkökulmasta saattoi olla hänelle hyvinkin tuttua.⁹⁵ Kirsti Kenan mukaan 1900-luvun alkupuolella etenkin ruotsinkielisten ja nuorsuomalaisten kesken maailmaa tarkasteltiin uudeltaisesta näkökulmasta. Tuossa näkökulmassa yhdistyivät uskonto sekä tiede sellaiseksi kombinaatioksi, jossa oli tilaa niin uskonnollisuudelle kuin tieteellekin. Edellä mainitussa kombinaatiossa pyhyttä etsittiin ihmisestä itsestään, ei perinteisesti pelastuskonnon piiristä. Sitä kuvailtiin yksilökeskeiseksi, vapaamieliseksi ja vähemmän dogmaattiseksi – toisin sanoen uskonnollisuudeksi, joka oli koristeltu humanisilla.⁹⁶

Samuelin saarnasta siis nousee esille aikansa uutta uskonnollisuuden muotoa, jossa ihminen asettuu biologisen kehityksensä osalta osaksi evoluutioteoriaa. Olennaista saarnassa on kohta, jossa todetaan kuinka ihminen on miljoonien vuosien kuluessa kehittynyt ”korkeimman voiman” eli Jumalan valitsemana. Samuel ei kiellä Jumalan olemassaoloa, vaan yhdistää sen oman aikansa tieteelliseen kontekstiin. Samuel jatkoi vapaata saarnaansa seuraavasti:

Ja se pahuus, jonka tunsimme liiankin hyvin, se ei ollut äärettömän monipuolinen Aatamin synnin perintö, vaan se johtui meidän eläimellisestä alkuperästämmme, sieluttomuudessa ja vastuuttomuudessa eletystä alkuajastamme. Mutta jo vuosituhansia sitten olimme päässeet niin pitkälle, että me itsessämme leimasimme viaksi ja rikokseksi sen, mitä eläimissä sanoimme luonnoksi ja vaistoksi ja välttämättömyydeksi. Ehkäpä joku tulee ja väittää, että me monessa suhteessa olemme parantumattomasti ilkeimpiä kaikista luoduista olennoista. Niin kyllä, sitä ainoalaatuista voimaa, jonka Jumala on antanut meidän käsiimme, hän antaa meidän käyttää vapaan valintamme mukaan. Ei mikään eläin osaa niin taitavasti kaivautua lokaan kuin ihminen. Ja kuitenkin, me kuulumme ihan toiseen sukukuntaan kuin eläimet. Muuttolinnut lentävät vuosisata vuosisadan jälkeen muuttumattomia ratojaan ja rakentavat samanlaisia pesiä aina. Ketut ovat tyytyväisiä luoliinsa niin kauan kuin maa on ollut olemassa, hevosen voi kesyttää, mutta se ei opi koskaan puhumaan, mehiläisten yhteiskunnissa ei tapahdu mitään henkisiä vallankumouksia, ei mitään huomattavia elämäntapojen ja valtiomuodon muutoksia. Eläinmuodot ja tyypit vaihtelevat, mutta kaikki pysyy jokseenkin samanlaisena alusta loppuun asti; niiden mahdollisuuksien eteen on asetettu raja: tähän asti mutta ei kauemmaksi. Vain meitä varten ei ole olemassa mitään rajoja, vain meidän oli sallittu lankeemusten ja tappioiden kautta pyrkiä eteenpäin yhä korkeampaan elämään. Olemme saaneet sieluumme kaipauksen polttavan kipinän, olemme saaneet unen jumalaisen lahjan, joka aina näkee sen, mitä ei ole, ja huutaa parempaa. Hitaasti olemme kirkastaneet itsessämme sen pyhän kuvastimen, jota sanomme omaksitunnoksi, sen, joka himmenee jumalattomuutemme pienimmästäkin henkäyksestä.⁹⁷

Samuelin saarnan loppuosasta nousee esille ihmisen kyky omaehtoiseen vapaaseen valintaan sekä toisaalta täydelliseen rajattomuuteen: ihmisellä on mieltymys kaikkivoipaisuuteen. Ihmisen omatunto toimii ”erotuomarina” vapaan valinnan ja kaikkivoipaisuuden välillä. Kirjailija Hemmer on tuonut teoksensa päähenkilön

⁹⁵ Salminen 1955, 38; Ek 2013, 217.

⁹⁶ Kena 1979, 19.

⁹⁷ Hemmer 1931, 95–96.

saarnaan oivaltavasti esille eläimet luotuisina, jotka tyytyvät omaan paikkaansa evoluutiossa. Ihmisen osaksi hän on laittanut aina vain parempaan pyrkimisen, tietynlaisen hybriksen, johon kurkottaessaan hän sumentaa omantuntonsa peilin hyvin helposti.

Edellä mainittua ihmisen ikuista hybristä kuvastaa myös yhtenä esimerkkinä rovasti Henrik Gustaf Theodor Brofeldtin (1837–1914) saarna vuodelta 1913. Brofeldtin pappisura oli pitkä, melkein 50 vuotta. Hän työskenteli lähes koko uransa Iisalmen pitäjässä, edeten lopulta kirkkoherraksi. Vaikka Brofeldt edusti pappissäätyä siltäkin osin, että hänen isänsä sekä isoisänsä olivat pappeja, ulottuu hänen sukunsa isän puolelta torppari Peter Brofeldtiin.⁹⁸ Saarnan evankeliumitekstinä oli Joh. 10: 23–38. Saarnansa lopussa Brofeldt nostaa esille ihmisen taipumuksen oman ”minänsä” korottamiseen, hybridiseen, joka asettuu esteeksi armon vastaanottamiselle:

Näin täytyy Kristuksen siis meitä opettaa ja kasvattaa, kun alamme mielestämme luulla, että me olemme jotakin. Hänellä on keinoja avata omiatuntojamme, ja sitten huomaamme, mitä riemua tunnemme siitä, kun kuulimme Kristuksen ja kun hänen kanssansa tulimme ystäviksi. Silloin tunnustamme myös syntiä tehneemme.⁹⁹

Brofeldtin saarnassa voidaan havaita samankaltaista pohdintaa, mitä Samuelkin tuo esille: ihminen on taipuvainen kohottamaan itsensä ylimmäksi koko maailmankaikkeudessa. Kumpikin tuo ihmisten eteen peilin, josta on mahdollista omantunnon kolkuttaessa kohdata Kristus.

Samuel lopetti saarnansa seuraavasti:

Yhä korkeammalle nousimme, kunnes lopulta kohotimme sukumme kohdusta korkeimman olennon, joka on viipynyt täällä maan päällä – Jumalan pojan Jeesuksen Kristuksen. Hän oli yksi meistä, se se on suurta ja lohdullista! Juuri siksi hän on niin lähellä meitä. Häntä ei lähetetty tykömme vihastuneen Jumalan sovitushyönteeksi; hän astui esiin täältä alhaalta ja sai Korkeimman ilmestymään meille. Ja että me ristiinnaulitsimme hänet, että hän kärsi ja kuoli meidän syntiemme takia, se on verinen solmukohta siinä tutkimattomassa asiain menossa, jonka tuloksena on, että paras täällä maailmassa kärsii enimmänsä. Jo mahtava Jesaja tunsin sen lain, laulaessaan hautalauluaan jollekulle tuntemattomalle aikansa vanhurskaalle: Hän oli ylenkatsottu ja ihmisten hylkäämä, kipua ja sairautta täynnä - - - Totisesti, hän kantoi meidän sairautemme, ja päälleen sälytti meidän kipumme - - - Rangaistus, joka meille rauhan tuotti, oli hänen päällensä, ja hänen haavojensa kautta olemme me paratut - - -¹⁰⁰

Teoksessa Samuel kertoo, kuinka hän saarnansa lopussa purskahti itkemään, katsellen samalla kirkon kuoria. Auringonsäteet tulvivat ikkunoista sisään ja Samuelista tuntui, kuin hän olisi ollut kirkossa yksin ja avannut sydämensä näkymätömille kuulijoille. Ja kun hän oli rauhoittunut, huomasi hän katselevansa vähävä-

⁹⁸ Brofeldt 1919, 5–6.

⁹⁹ Brofeldt 1919, 176–182. Ote on saarnasta, jonka Brofeldt piti 21.9.1913.

¹⁰⁰ Hemmer 1931, 96–97.

kistä seurakuntaansa, ja harvat kuulijat tuijottivat ihmeissään pappiaan. Kirkkoherra ja hänen puolisonsa olivat poistuneet kirkkosalista erittäin silmiinpistävällä tavalla.¹⁰¹

Samuelin saarnan loppuosa jää monitulkintaiseksi: siitä ei käy selvästi esille, uskoiko Samuel Jeesuksen neitseelliseen syntymään vai ei? Ja jos hän ei uskonut, niin silloinhan hänen uskonsa oli hereettistä eikä noudattanut kirkon oppia. Samuel joutui rovastin puhutteluun, koska hän oli saarnassaan kieltänyt Kristuksen jumalallisuuden. Rovasti joutui asettamaan hänet virantoimituskieltoon, kunnes tuomiokapituli päätti hänen kohtalostaan. Tuomiokapitulissa oltiin hyvin ymmärtäväisiä Samuelin suhteen ja kysyttiin, että jos hän lupaisi jatkossa olla saarnaamatta vastaavalla tavalla, hän voisi jatkaa virassaan. Syynä moiseen ymmärtävyyteen oli puute teologeista: ”Kasvavan pappienpuutteen vuoksi tahdottiin mennä niinkin pitkälle, että minulle myönnettiin lupa ajatella kieron, kunhan vain sitouduin saarnaamaan suoraan.”¹⁰² Näin Samuel toteaa Hemmerin teoksessa, jossa hänen pappiskuvansa muuttuu niiltä osin, että hän joutuu jättämään pappisvirkinsä määrittelemättömäksi ajaksi sen vuoksi, ettei hän kyennyt takaamaan, etteikö hän saarnaisi tulevaisuudessakin samalla tavalla. Niin ikään Hemmer tuo esille sen aikaisen pappispulan. Samasta asiasta kertoo myös Innanen, jonka mukaan autonomianajan Suomessa vuonna 1915 valmistui 108 teologia ja vuonna 1916 vain 77 sekä seuraavana vuonna enää 46.¹⁰³

Vaikuttaa siltä, että teologiksi opiskelu ja papiksi valmistuminen eivät olleet 1910-luvulla ylioppilaiden suosiossa yliopisto-opintojen suhteen. Samuelista tuli vapaa saarnaaja, mutta Hemmerin teoksesta ei kuitenkaan nouse esille, edustiko hän jotain tietynlaista uskonsuuntausta.

3.1.3. Poliittiset kannat

Hemmerin romaani sijoittuu suomalaisen yhteiskuntakehityksen kannalta keskeiseen ja vaikeaan aikaan, vuosiin 1890–1918. Kyseisinä vuosina Suomen kansa loi oman identiteettinsä, murensi neliportaisen säätyvallan ja aktivoitui poliittisesti. Seuraavaksi tarkastelen, miten kirjailija sijoittaa pappishahmonsensa osaksi politisoituvaa yhteiskuntaa ja kirkkoa.

¹⁰¹ Hemmer 1931, 97.

¹⁰² Hemmer 1931, 99–100.

¹⁰³ Innanen 2003, 32–33.

Suomen siirtyessä nelisäätyperusteisesta järjestelmästä uuteen yksikamariseen eduskuntaan se merkitsi sekä vanhan sääty-yhteiskunnan loppua että uuden poliittisen ajan alkua. Tämä muutos ravisteli koko yhteiskuntaa aikajaksolla, joka sijoitui vuosien 1905–1907 välille, aina suurlakosta ensimmäisiin eduskuntavaaleihin. Puolueet aktivoituivat ja vaaliagitaatio kosketti jollain tavalla jokaista kansalaista. Kansakunta oli astunut demokratian tielle, jota seurasi myös säätyvallasta luopuva papisto.¹⁰⁴ Säätyvallan mukana papistolta poistui heille luonnostaan kuulunut poliittinen asema.¹⁰⁵

Säätyvallan aikaisen papiston suhtautumista poliittis-yhteiskunnallisiin asioihin voidaan luonnehtia yleisilmeeltään konservatiiviseksi sekä patriarkaaliseksi. Sitä ei vähentänyt 1860-luvulla päätään nostanut fennomaaninen liikehdintä, jota johti Yrjö Koskinen, J. V. Snellmannin oppien tahdittamana. Fennomaaninen liike sekä pietistis-sävytteinen kirkko, ja erityisesti herännäisyys, löysivät toisistaan sellaista arvopohjaa, jonka varaan suomalaisuutta saatettiin rakentaa. Asiaan vaikutti vahvasti myös se, että teologian ylioppilaista monet siirtyivät kannattamaan suomalaisuusliikettä 1870-luvulla.¹⁰⁶

Muutoksen tuulet puhalsivat Euroopasta, ja toivat Suomeen uusia naturalistisia aatteita. Suomalaisen puolueen jakautuessa nuorsuomalaisiin ja vanhasuomalaisiin tarttuivat naturalistiset aatteet edellä mainittuihin. Uudet aatteet tempasivat nuorsuomalaiset mukaan taisteluun konservatiivisia arvoja vastaan, joihin uskonnollisetkin asiat heidän mielestään lukeutuivat. Heihin liittyi myös joitain pappeja, joista tunnetuimpia olivat Juho Reijonen ja J. A. Maunu. Nuorsuomalaisten näkyvimpänä sen aikaisena mediana toimi vuonna 1890 perustettu *Päivälehti*.¹⁰⁷

Muutoksia saapui myös idästä. Venäjän tsaarin tiukentunut Suomi-politiikka 1890-luvun lopulla sai aikaan sen, että useat vanhasuomalaiset papit, jotka aiemmin olivat kannattaneet keisaria tukevaa, niin kutsuttua myötämielistä linjaa, siirtyivät nyt kannattamaan nuorsuomalaisten perustuslaillisuutta, joka puolestaan edusti suhteessa keisariin niin sanottua passiivista vastarintaa. Tästä poliittisesta kahtiajaosta huolimatta enemmistö kirkon papistosta pysyi hallitsijan politiikalle myötämielisenä arkkkipiispa Gustaf Johanssonin johdolla.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Mustakallio 1983, 13.

¹⁰⁵ Kena 1979, 16.

¹⁰⁶ Mustakallio 1983, 20–24; Huhta 2001, 140–144; Luukkanen 2005b, 184–187.

¹⁰⁷ Mustakallio 1983, 24–25.

¹⁰⁸ Mustakallio 1983, 33–38.

Suomessa loka–marraskuun taitteessa 1905 alkanut suurlakko oli heijastuma Venäjällä aiemmin olleesta yleislakosta, joka aiheutui Venäjän ja Japanin välisestä sodasta.¹⁰⁹ Suomen jo alkaneelle poliittiselle liikehdinnälle tämä oli varsinainen lähtölaukaus. Suurlakko vaikutti kaikkeen yhteiskunnalliseen elämään, myös kirkkoon. Erityisesti suurlakon aikaiset tapahtumat vaikuttivat piispoihin, vahvimmin arkkipiispa Gustaf Johanssoniin ja Savonlinnan piispaan O. I. Collianderiin. Arkkipiispa oli huolestunut siitä, kuinka keisarin valtaa kyseenalaistettiin eikä Jumalan säätämää hallisijavaltaa kunnioitettu. Colliander edusti arkkipiispan kanssa samaa linjaa. Hän tulkitsi anarkistisen ja sosialistisen lakkoilun tarkoittavan sitä, etteivät kansalaiset enää totelleet yhteiskunnan jumalallista hegemoniaa. Colliander ei löytänyt näkemyksilleen tukea kuin lähipiiristään, ja arkkipiispa Johansson sanoutui lopulta irti virkaveljensä jyrkistä näkemyksistä.¹¹⁰ Kummatkin piispat olivat siis kansanvallan vastaisia, tosin Johansson heistä maltillisempi.

Ymmärtävämpää linjaa suhteessa suurlakkoon edusti puolestaan Kuopion hiippakunnan piispa J. R. Forsman. Hän koki, että lakossa oli myös erittäin positiivisia tekijöitä: vanha sääty-yhteiskunta väistyisi uuden suomalaisen, fennomaanisen liikkeen astuessa tilalle.¹¹¹

Kirkko joutui suurlakon nostattamien radikalismien pyörteiden riepottelemaksi. Eräs tällainen pyörre oli voimistuva ja enenevässä määrin politisoituva työväenliike, joka kykeni houkuttelemaan riveihinsä maaseudun torppariväestön. Torpparit kuuluivat työväenaatteessa vastauksen kokemaansa sosiaaliseen ahdistukseen. Vaikka työväenliikkeen johtohenkilöt olivat ennen suurlakkoa ilmaisseet ymmärrystä kristinuskoa kohtaan, niin lakon jälkeen ymmärrys loppui – tilalle astui kielteisyyttä. Kielteisyyttä johtui liikkeen johtohenkilöiden omaksuttua aiemman maltillisen wrightiläisen linjan sijasta, sosialistisen, vallankumoukseen tähtäävän suunnan.¹¹²

Helsinkiin perustettiin työväenyhdistys vuonna 1883, jonka johtajana toimi yrittäjä Viktor Julius von Wright. Hänen luotsaamansa työväenyhdistyksen aatteellisena peruslinjana oli sosiaaliliberalismi, joka tähtäsi teollistuvan yhteiskunnan aiheuttamien vääristymien oikaisuun ilman vallankumouksellista toimintaa – näin von Wrightin oppi edusti myös sosiaalikonservaatiivisuutta. Wrightiläisen

¹⁰⁹ Jussila 2006, 82.

¹¹⁰ Mustakallio 1983, 66–71.

¹¹¹ Mustakallio 1983, 67–68.

¹¹² Veikkola 1969, 15–16.

työväenliikkeen perusfunktiona voidaan nähdä nimenomaan sosialistisen aatteen etenemisen estäminen.¹¹³

Työväenliikkeessä sosialistisen linjan kannattajina esiintyivät nimenomaan juuri ne henkilöt, jotka kielitaitoisuutensa avulla kykenivät omaksumaan vieras-kielistä kirjallisuutta sekä ammentamaan uutta jyrkemmän linjan oppia ulkomaan matkoiltaan. Kyseisen uuden sosialistisen linjan kannattajina toimivat esimerkiksi filosofian tohtori N. R. af Ursin ja toimittajina työskentelevät ylioppilaat Matti Kurikka sekä A. B. Mäkelä.¹¹⁴

Sekä Helsingin että Turun ja Tampereen työväenyhdistykset muuttuivat itsenäisiksi työväenpuolueiksi vuonna 1898, ja jo seuraavana vuonna Turun työväenyhdistysten edustajakouksessa päätettiin Suomen työväenpuolueen perustamisesta. Puheenjohtajiksi valittiin af Ursin ja J. V. Hellberg, kummatkin olivat sosialismin kannattajia. Suomen työväenpuolueen nimi muutettiin Forssan puoluekokouksessa 1903 sosiaalidemokraattiseksi puolueeksi.¹¹⁵

Kirkon oli otettava kantaa voimistuneeseen työväenliikkeeseen, joka oli yhdistynyt poliittiseksi puolueeksi. Sitä otettiin puolesta ja vastaan. Vuosisadan vaihteessa, erityisesti papiston keskuudessa ymmärrettiin työväenliikkeen maltillista siipeä, mutta toisaalta kaikki sen ajan piispat vastustivat sitä. Arkkipiispa Johanssonin mielestä kristitty ihminen ei voinut olla sosiaalidemokraatti.¹¹⁶

Kirkon johdon virallista kantaa maltillisemmän näkemyksen työväenliikkeestä esitti Teologinen lauantaseura, joka oli pääkaupungin teologien muodostama rekisteröimätön ja epävirallinen yhdistys. Teologinen lauantaseura perustettiin vuonna 1896 teologian liseniaatti Erkki Kailan kotona, jossa ryhmä teologeja kokoontui keskustelemaan ajankohtaisten teologisten ja maailmankatsomuksellisten asioiden tiimoilta. Perustajajäsen Erkki Kaila luonnehti seuraavasti omin sanoin seuran tarpeellisuuden: ”kaikki se uusi, joka täten tunkeutui mieleemme, liitti meidät yhteen ja kutsui ajatusten vaihtoon”. Muita seuran jäseniä olivat esimerkiksi Paavo Virkkunen, Antti J. Pietilä, Martti Ruuth, Bror Päivänsalo, Arthur Hjelt ja Verner Louhivuori. Teologisen lauantaseuran tehtävä oli päivittää Raamatun sisältämä sanoma vastaamaan alati muuttuvaa maailmankuvaa, myös sitä, jonka työväenliike oli omaksunut, mutta ilman sosialismia.¹¹⁷

¹¹³ Soikkanen 1961, 21–24, 27.

¹¹⁴ Soikkanen 1961, 45–47.

¹¹⁵ Soikkanen 1961, 64–66, 68–71, 89.

¹¹⁶ Mustakallio 1983, 49–55.

¹¹⁷ Veikkola 1969, 9–11, 184–186, 187–188.

Teologisen lauantaiseuran jäsen Martti Ruuth esitti maltillisen kannanoton Viipurin pappeinkokouksessa vuonna 1905. Hänen mielestään kirkon tuli nähdä työväenaatteessa mahdollisuus Jumalan sanan kylvämiselle. Ruuth esitti, että työväestön taistelu paremman aseman, toimeentulon sekä oikeuksiensa puolesta oli itsestään selvää ja kirkon täytyi antaa työväestön vaatimuksille tunnustus.¹¹⁸

Myös kulttuuriradikaalit höykyttivät kirkkoa, erityisesti ylioppilasyhdistys *Prometheuksen* toimesta, joka perustettiin vuonna 1905. *Prometheus*-seuralla oli juurensa ruotsinkielisten ylioppilaiden perustamassa *Raketten*-klubissa, joka otti oppinsa suoraan Friedrich Nietzscheltä. *Raketten*-klubin aktiivijäsenet perustivat ruotsinkielisen *Euterpen*-lehden, jonka agendaan kuului uskonnollisten arvojen kyseenalaistaminen. Tämän lehden kärkijoukolla oli vahvat siteet myös *Prometheus*-seuraan. Seura keräsi taakseen nopeasti erittäin suuren kannattajakunnan ja oli yksi suurimmista ylioppilasyhdistyksistä. Seuran puheenjohtajaksi valittiin dosentti Edward Westermarck. Seuran keskeisimpiä henkilöitä oli erittäin kirkkokriittinen Rolf Lagerborg. Vaikka *Prometheus*-seura ei mieltänyt itseään kirkonvastaiseksi, niin sellaisena se kuitenkin nähtiin, sillä sen yhtenä tavoitteena oli kirkon erottaminen valtiosta.¹¹⁹

Tähän suurlakon ja sen jälkeiseen aikaan kirjailijan päähenkilöt sijoittuvat pappishahmojensa kautta. Kuten jo aiemmin on todettu, Hastig voidaan Hemmerin teoksen antaman kuvauksen pohjalta määritellä nuorkirkolliseksi papiksi, ja vain kirkollisesti ajateltuna, ei puoluepoliittisesti. Samuelin määrittely poliittiselta kannaltaan on haastavampaa. Talonpoikana hän edusti teologisessa tiedekunnassa opiskelijaryhmää, joka oli ollut suurimmillaan 1880-luvulla. Suurlakon aikaan vuonna 1905 teologisen tiedekunnan opiskelijoista suurin osa oli työläis- tai torpparitaustaisia.¹²⁰

Kirjailija ei sijoita Samueliin merkittävää poliittista ulottuvuutta. Ainoaksi selkeäksi ulottuvuudeksi voidaan katsoa hänen pohjalaisuutensa, joka ilmenee vasta teoksen loppupuolella. Siinäkään ei ilmene mitään erityistä poliittista agenda, pelkästään pohjanmaalainen uho ja siitä nouseva ymmärtämättömyys Suomen sisällissodan punaista osapuolta kohtaan. Päinvastaisesti taas Hastig kokee neempana pappina tuntee jonkinlaista empatiaa punaisia kohtaan. Näin hänet voi-

¹¹⁸ Veikkola 1969, 120–124.

¹¹⁹ Veikkola 1969, 15, 23–27; ks. myös Murtorinne 1967, 35–40.

¹²⁰ Luukkanen 2005b, 237–238.

daan lukea osaksi sitä papistoa, joka yritti ymmärtää kansan heikompiosaisia, nähdessä heidät veljinä. Vaikka Hemmerin päähenkilöiden poliittiset kannat eivät käy teoksesta kovin selvästi esille, on tutkimustehtävän kannalta olennaista sijoittaa heidän vähäisetkin poliittiset kytkökset sen ajan suomalaiseen yhteiskuntapoliittiseen maastoon. Vaikka kirjailijan päähenkilöiden poliittisten kantojen tulokset jäävät melko ohuiksi, muuttuu heidän ihmiskäsityksensä sekä jumalakuvansa. Näin Hemmer sijoittaa päähenkilöidensä poliittiset kannat heidän muuttuviin ihmis- ja jumalakuviin, jotka ovat myös heidän uskonsa perusteina.

3.2 Langennut pappi? Kiusausten äärellä

3.2.1. *Samuel ja Essi – käsi kädessä kohti lankeemusta*

Kirjailijan päähenkilö asettautui asumaan Sörnäisiin, pieneen vuokra-asuntoon. Hän oli ryhtynyt vapaaksi saarnaajaksi ja kiersi puhumassa eri laitoksissa, kuten sairashuoneissa ja turvakodeissa. Hän kohtasi kosolti kurjuutta, mutta ystäväystyi myös usean ihmispoloisen kanssa. Hän oli suorittamassa tehtäväänsä eräänä lopukesän sunnuntaina Yleisen sairaalan naistenosastolla. Kuuntelijoina olivat ”langenneet”, prostituoituina toimineet naiset.¹²¹ Termiä ”langennut nainen” käytettiin jo 1800-luvulla. Jos nainen oli sukupuoliyhteydessä miehen kanssa ennen avioliittoa tai hän syyllistyi avioliiton ulkopuoliseen sukupuoliyhteyteen, voitiin häntä kutsua ”langenneeksi”.¹²² Prostitutio oli vielä 1800-luvulla ohjesääntöistä eli se oli sallittua, kunhan prostituoidut suostuivat viikoittaisiin terveystarkastuksiin sukupuolitautilien leviämisen ehkäisemiseksi. Ohjesääntöinen prostitutio lakkautettiin vuonna 1908 ja sen jälkeen prostituoitujen määrä kasvoi ja heidän yhteiskunnallinen asemansa heikentyi.¹²³ Helsingin Kumpulassa toimi vuosina 1905–1911 naisten sukupuolisairaala, jossa hoidettiin veneerisiä tauteja sairastavia ”langenneita naisia”.¹²⁴ Ehkä kyseinen sairaala on ollut esikuvana Hemmerin teoksessa.

Jo matkallaan sairaalaan Samuel oli kokenut epämääräistä, jotenkin tuskallista oloa, jonka hän arveli johtuvan arveluttavasta menneisyydestään vastaavalaisten naisten parissa. Samuel pelkäsi sitä, että joku naispotilaista saattaisi tunnistaa hänet.¹²⁵ Pelko osoittautui kuitenkin turhaksi:

¹²¹ Hemmer 1931, 102.

¹²² Markkola 2002, 212.

¹²³ Häkkinen 1995, 11, 18.

¹²⁴ Markkola 2002, 226.

¹²⁵ Hemmer 1931, 102–103.

Ne, joiden kanssa minä olin ollut tekemisissä, oli tuo inhottava kaupustelu, jossa itsekin olin ollut asiakkaana, auttamattomasti tuhonnut. Niin, tässähän seisoin vanhana velallisena eräässä yhteiskunnan moraalisisessa konkurssipesässä!¹²⁶

Edellisen lainauksen perusteella on helppo ymmärtää Samuelin kokemaa häpeää menneisyydestään sekä sen aiheuttamaa paljastumisen pelkoa. Samalla siitä voi tulkita hänen kriittisyytensä ja moraalisen arvostelunsa kyseistä ammattialaa kohtaan tai ehkä ennemminkin itseään kohtaan. Mutta Samuel ei ryhtynyt kuuntelijoihin moralisoimaan. Hän teki päinvastoin ja päätti itse tunnustaa kuulijoilleen olevansa myös syntinen – siis ihminen.¹²⁷ Samalla hän jakoi kuulijoilleen, kullekin heistä, armoa – pienen palasen taivasta.

Kävi kuitenkin niin, että kuulijat eivät kyenneet ottamaan annettua armoa vastaan, vaan ilkkuivat puhujalleen. Samuel tyrmistyi tästä ja koki epäonnistuneensa. Hän sai uuden mahdollisuuden, kun sairaalan ylihoitajatar pyysi häntä puhumaan vielä muutamalle ruotsinkieliselle naispotilaalle.¹²⁸ Tämä toinen puhe johdatti Samuelin ja Essin yhteen:

Pienen matkan päässä toisista istui neljä tyttöä ison pihlajan alla, joka hohti punaisena syysauringossa. Tässä saisin siis kiusata itseäni vielä kierroksen. Mutta kävikin toisin. Kolme tytöistä virnisteli yhtä ilkeästi kuin edellisinkin. Mutta yksi istui liikkumattomana ja näytti todella kuuntelevan. Hän oli kuin terve ja helakkaihoinen talonpoikaistyttö, hänen ulkonäössään ei ollut mitään sellaista turmeltunutta, ärsyttävän himokasta kuin hänen useimpien onnettomuustoveriensä kasvoilla. Ihmettelin, kuinka hän oli joutunut tähän paikkaan. Hän piti silmiään lakkaamatta maahan painettuina, enkä tietänyt, johtuiko se päitemme yläpuolella olevan pihlajan heijastuksesta vai oliko hänen kasvoillaan koko ajan häveliäs puna. Vasta kun lausuin itsetunnustukseni, hän silmäsi ylös melkein ällistyneenä, sitten hän taas itsepäisesti tuijotti maahan. Lopulta kohdistin sanani vain hänelle, täytyi ne niin suurella luottavaisuudella kuin suinkin voin, ja hän taivutti hartaana päänsä siunausta lausuessani.¹²⁹

Nyt Samuelin sanat tavoittivat yhden kuulijoista. Yksi edellä mainituista neljästä tytöstä oli Essi, joka on keskeinen henkilö Hemmerin teoksessa. Essi oli maaseudulta Helsinkiin setänsä luokse tullut nuori ja kaunis veljentytär. Hän oli aiemmin ollut palvelustyttöinä Lokullan kartanossa.¹³⁰ Essi sai pienen palasen taivasta eli kokemuksen armosta, joka avautui hänelle Samuelin henkilökohtaisen oman syntisyytensä julkituomisen kautta. Tuossa Hemmerin luomassa idyllisessä kohtauksessa kaksi ihmistä kohtaa ensimmäistä kertaa toisensa. Samalla he jakavat kauniilla tavalla oman inhimillisen ihmisyytensä. Tässä kohdassa Hemmer piirtää pappiskuvaa, jossa virkansa jättämään joutunut pappi vahvistaa omaa pappaut-

¹²⁶ Hemmer 1931, 102–103.

¹²⁷ Hemmer 1931, 103–104.

¹²⁸ Hemmer 1931, 103–104.

¹²⁹ Hemmer 1931, 104–105.

¹³⁰ Hemmer 1931, 108.

taan. Samuelin pappouden ydin vaikuttaa olevan heikompiosaiten ja maahan lyötyjen hyväksi toimiminen. Hän tavallaan löytää ja hyväksyy itsensä saarnatessaan juuri heikompiosaisille ja syrjäytyneille – samalla hän löytää myös uskonsa, sellaisen, joka pursuaa suoraan hänen sielustaan. Edellä mainitusta voidaan päätellä, että Hemmer sijoittaa päähenkilöönsä pappiskuvaa, jota ilmentävät sanat: usko, toivo ja rakkaus (1. Kor. 13: 13).

Hemmer on laittanut päähenkilönsä Samuelin ihastumaan, ellei suorastaan rakastumaan ja himoitsemaan, tapaamaansa kaunista Essiä. Toisin sanoen Hemmer tekee pappishahmostaan ihmisen, jolla on ihmisen normaalit tarpeet. Samuel kertoo seuraavasti heidän toisesta tapaamisestaan:

Kun lopetin, kiitti hän ja tarttui arasti käteeni. Kysyin varovaisesti, voisinko jotenkin olla hänelle hyödyksi sitten kun hän pääsisi täältä. Hän vastasi, että se tapahtuisi lähipäivinä, mutta ei kiitos, hän ei tarvinnut mitään apua. Hänellä oli kaupungissa läheinen sukulainen, joka kyllä pitäisi huolta hänestä. Keskustellessamme hän katseli itsepäisesti sivulle. Ja kesken kaiken hän käänsi minulle selkänsä ja katosi hiekkakäytävän poikki. Hän näytti kovin lapselliselta puoleksi juostessaan muodottomassa sairaalakaavussaan, johon auringon valaisemien puiden latvojen läpi kuvastui hyppeleviä keltaisia ja punaisia viiruja. Sydämeeni pisti siinä seisoessani ja katsellessani hänen jälkeensä.¹³¹

Tuskin lienee epäilystä siitä, etteikö Samuel olisi ihastunut Essiin heti ensitapaamisella. Sen verran vahvasti ja kauniisti Hemmer tuo sen kerronnassaan esille: auringonsäteiden ja puun latvojen luomien varjojen leikkiä eri värein Essin vaatteilla. Ja kuin kruununa idylliselle kuvaukselle on hetki, jolloin Samuel tunsi sydämessään piston Essin juostessa pois. Hemmer tuo kuvauksessaan esille Samuelin inhimillisen toisen ihmisen läheisyyden tarpeen, joka pukeutuu aluksi Essiin ihastumisena. Ihastuminen ilmenee Samuelilla selvästi fyysisenä tuntemuksena sydämessä. Hemmer sijoittaa pappiskuvauksessaan päähenkilönsä inhimilliselle himolle alttiiksi.

Jonkun viikon kuluttua Samuel tapasi Essin asuntonsa lähetyviltä. Tämä näytti Samuelista oikein tyylikkäältä, joten hän päätteli, että Essi oli pysynyt todennäköisesti kaidalla tiellä.¹³² Hemmer on sijoittanut teokseensa lyhyen, mutta paljon kertovan kohtauksen kyseisestä kohtaamisesta:

Minut nähdessään hän karahti melkein yhtä punaiseksi kuin minäkin. Siinä suhteessa oli meidän kesken alusta alkaen sukulaisuutta.¹³³

Edellä olevassa kuvauksessa näkyy selvästi Samuelin ja Essin molemminpuolinen ihastuminen. Se, kuinka Samuel kertoo myös Essin punastuneen, tuo esille tuon

¹³¹ Hemmer 1931, 105.

¹³² Hemmer 1931, 105–108.

¹³³ Hemmer 1931, 106.

ihastumisen ”hemmermäisen” kauniilla tavalla. Vielä olennaisempaa on se, että Hemmer laittaa myös päähenkilönsä punastumaan. Näin hän osoittaa, kuinka Samuelilla on kovan kuorensa alla myös herkkä puoli. Samalla kirjailija laittaa päähenkilönsä tutustumaan lähemmin omaan asiakkaaseensa ja lopulta ihastumaan, mikä todennäköisesti sen aikaisen moraalikäsitteen mukaan liikkui soveliaisuuden rajapinnalla. Vuoden 1869 kirkkolain kolmannessa osassa säädettiin papinviroista seuraavasti: pykälässä 120 sanotaan, että papin pitää ”kanssakäynnissä ja elämässä näyttämän siveyttä” sekä ”joka paikassa käyttämän itsensä arvollisena sananpalvelijana ja hellätunteisena sielunhoitajana”.¹³⁴ Hemmer tuo päähenkilönsä tilanteeseen, jossa hän on elämässään siveä sekä lempeä sielunhoitaja – Samuel vain ihastuu. Kirjailijan pappikuvassa Samuel on Kirkkolain 120 §:n edellyttämä hellätunteinen pappi.

Samuel pyysi Essiltä lupaa voidakseen kulkea hänen kanssaan jonkun matkaa. Vallilaan tullessaan he pysähtyivät eräälle portille, jota kannatteli ränsistynyt aita. Essi sanoi asuvansa pihan perällä olevassa rakennuksessa, joka toi Samuelille mieleen lähinnä vaunuvajan. Samuel halusi nähdä enemmän, mitä rakennuksessa oli, mutta Essi tuntui olevan jotenkin levoton.¹³⁵ Hemmer tuo uuden roolihahmonsa Aleksander-sedän seuraavasti näyttämölle:

Samassa aukeni rämähtäen ikkunaluukku, joka oli korkealla lähellä kattoa vajamaisessa talossa. Äkäinen ukonpää pisti esiin liian pitkän ja laihan kaulan varassa. Oli aivan kuin pörröinen korppi olisi pistänyt nokkansa pesän yli suojellakseen poikasiaan.¹³⁶

Hemmer on sijoittanut Aleksander-sedän huolehtijan rooliin, joka varjelee ja kaitsee veljentytärtään Essiä. Tämä ilmenee seuraavasta teoksen kohtauksesta, jossa Samuel saattaa Essin tämän kotiportille. Edellä mainittu ”pörröinen korppi”¹³⁷ eli Aleksander-setä työntää päänsä ikkunasta ja kuulustelee Essiä:

Mitä miestä sinä nyt laahaat mukanas? – Se on pappi, setä. – Oli pappi tai ei, huusi hän, – samaa sorttia sekin on! Minä olen kuskannut pappeja niin kuin muitakin retkuja heidän yökierroksillaan. Tänne ei yksikään miehenpiru pääse.¹³⁸

Aleksander-setä vaikuttaa hyvin huolehtivalta veljentyttärensä suhteen – setä on todellakin kuin lintuemo, joka suojaa ainoaa poikastaan. Samalla vanha ajuri antaa ymmärtää, että hän on kuljettanut monenlaisia miehiä, myös pappeja, heidän yöllisillä, kyseenalaisilla retkillään pitkin Helsinkiä. Vaikuttaa siltä, että Hemmer on

¹³⁴ Loimaranta 1921, 39–40.

¹³⁵ Hemmer 1931, 106–107.

¹³⁶ Hemmer 1931, 107.

¹³⁷ Hemmer 1931, 107.

¹³⁸ Hemmer 1931, 107.

halunnut sijoittaa papit samaan moraalisesti arveluttavaan kategoriaan muiden miesten kanssa. Hän ei tee eroa papin tai jonkun muun ammatinedustajan suhteen. Tämä ilmenee selvästi Aleksander-sedän lauseessa, jossa hän samaistaa papit muihin retkuihin. Moraalinen arveluttavuus liittyy samaan lauseeseen, jossa vanha ajuri mainitsee pappien ja muiden retkujen yölliset kyyditykset.¹³⁹ Hemmerin tapaa asettaa papisto moraalisesti samalle tasolle kaikkien miesten kanssa voidaan peilata siihen yhteiskunnalliseen muutokseen, johon ensiaskeleitaan autonomian ajan lopussa tapaileva kansakunta oli joutunut ja halunnut.

Vuoden 1905 suurlakko oli kuin fanfaari uusille aatteille aina tolstoilaisuudesta järjestäytyneeseen työväenliikkeeseen. Vanhat uskomukset säätyvallan autoritäärisyyteen väistyivät uusien ideologioiden, erityisesti kansallistunteen astuessa tilalle – askelmerkit kohti kansanvaltaa olivat näin asetetut. Sortokauden aikana papisto oli ottanut myöntöväisyyden suhteessa keisariin ja ollut samalla uskonnonvapauden lisäämistä vastaan. Näin ollen suuntaansa hakeva kansakunta mielsi helposti myös papiston yhdeksi jarruksi edetessään kohti demokraattista kansanvaltaa.¹⁴⁰ Edellä kuvailtua säätyvallan murenemistä ja kansalaisten samanarvoisuutta ilmentää hyvin Hemmerin hahmon, Aleksander-sedän tokaisu papeista samanlaisina retkuina kuin muutkin retkut. Kirjailija viestittää Aleksander-sedän kautta sen, että oli ihminen sitten pappi, lukkari, ajuri tai torppari, olivat he täysivaltaisia kansalaisia kaikki.

Samuel oli nyt tavannut Essin ja päätti lähteä ensitapaamisen jälkeen takaisin kotiinsa, mutta ei päässyt kovinkaan pitkälle, kun tuo vanha ajuri juoksi hänen perässään anteeksipyytävässä habituksessaan. Aleksander-sedällä oli Samuelille asiaa:

Hei herra! Onko herra se pappi, joka kuuluu saarnanneen tytöille sairashuoneessa. Silloin herra kyllä saa tulla.¹⁴¹

Tässä Hemmer puolestaan sijoittaa Aleksander-setään pappien pyyteettömyyttä arvostavaa asennetta, etenkin kun kyseessä oli Samuelin pitämä vapaaehtoinen puhe prostituoiduille. Huomion arvoista on myös se, kuinka Aleksander-setä heroittelee Samuelia. Tämä tuo Hemmerin luomaan tilanteeseen taas vanhaa sääty-papistoa kunnioittavan ulottuvuuden. Näin ollen voidaankin todeta, että Hemmer on ladannut Aleksander-sedän hahmoon sekä ajankuvaan kuuluvaa radikalismia

¹³⁹ Hemmer 1931, 107.

¹⁴⁰ Murtorinne 1967, 31–32; Veikkola 1969, 18–20.

¹⁴¹ Hemmer 1931, 107.

yhteiskunnallisia auktoriteetteja kohtaan että taakse jääneen säätyläisyyden rippeitä kannattelevaa herroittelua. Vaikka yhteiskunnallinen murros ravisteli hajalle kaikenlaisen autoritäärisen kumartamisen, niin papisto säilytti siinä ravistelussa kuitenkin ilmeisesti aika hyvin asemansa.

Samuel sai siis luvan astua sisään Aleksander-sedän ja hänen veljentyttärensä Essin vaatimattomaan kotiin. Keittiöstä ja kamarista muodostuva asunto sijaitsi toisessa kerroksessa ja alakerrassa olivat talli sekä vaunuvaaja. Jyrkät puiset portaat saattoivat Samuelin asunnon puolelle. Sotkuisessa keittiössä asusti vanha ajuri ja Essin huone oli pieni hämärä kamari.

Aleksander-setä kertoi Samuelille lisää Essistä. Kerran yöllä ajossa ollessaan vanhan ajurin vaunuun nousi eräs nuori nainen, joka ei sanonut lainkaan osoitetta, johon olisi ollut matkalla. Ajuri katsoi kyytiläistään todeten hänen olevan aivan veljentyttärensä näköinen. Selvisi, että kyytiläinen oli kuin olikin Essi, joka oli ajautunut jostain syystä hankaluuksiin ja kuin apua etsien hädissään avautui nyt sedälleen. Hän pyysi ettei setä ajattelisi hänestä pahaa, etenkin, kun hänellä oli työpaikka maitopuodissa ja oma huone. Sedän mielestä Essillä oli ollut keinoa onnea, ja hän lisäsi vielä lääkärin passittaneen Essin oitis sairaalaan.¹⁴² Aleksander-setä tarkensi vielä Essin sairaalassaolon syytä:

Lievintä laatuahan se kuului olleen, mutta, mutta ... niin, pastori, hitunen jumalisuutta ei ole haitaksi. Mieleltään hän alkuaan oli hyväluontoinen ja helposti johdateltavissa ja pehmeä kuin tumpu. Pastorihan voi yrittää ... Itse olen vanha hylky, ja kukaan ei pitäne minua hyvänä esimerkkinä tapojen siivoudessa, sellaiseksi kuin ammattini nykyään on muutunut ...¹⁴³

Hemmer on käyttänyt edellä olevassa suorassa lainauksessa pehmentävää ilmaisua ”lievintä laatuahan se kuului olleen” kertoessaan Essin sairaalassaolon syyn. Mitä ilmeisemmin hän tarkoittaa sukupuolitautia. Hemmer sijoittaa Aleksander-sedän sivulauseeseen jumalallisuuden toivomuksen, ikään kuin se varmistaisi Essin hoidon onnistumisen. Vanha ajuri suorastaan tyrkyttää sielunhoitajan tehtävää Samuelille. Hän toteaa, että veljentytär oli ennen ollut hyväluontoinen sekä helposti manipuloitavissa, joten pastorihan voi yrittää saattaa Essin Jumalan sanan äärelle. Itsensä hän mieltää jo vanhaksi hylkyksi, jonka ammattialaa ehkä kyseenalaistetaan. Mitä todennäköisimmin sitä kyseenalaistetaan siksi, että hän kuljettaa öisin asiakkaitaan ravintoloiden edustoilta prostituoitujen luokse. Hemmer on laittanut

¹⁴² Hemmer 1931, 109.

¹⁴³ Hemmer 1931, 109.

Samuelin huomaamaan Aleksander-sedän sanat ”sellaiseksi kuin ammattini on nykyään muuttunut”. Ne sanat jäivät hänen mieleensä. Aleksander-setä jatkaa vielä puhettaan lyöden samalla nyrkkiä pöytään:

Mutta sitä tyttöä minä vartioin, nylkeköön minut piru, jos en vartioi häntä!¹⁴⁴

Hemmer rakentaa edellä olevassa lainauksessa kuvaa vanhasta ajurista, jolle veljentytär on erityisen tärkeä. Se kuva kuitenkin rikkoutuu, kun hän laittaa Samuelin epäilemään vanhan ajurin pyyteettömyyttä veljentyttärensä huolehtimisen suhteen. Samuel epäili Aleksander-sedän toimineen Essin sutenöörinä, mikä kuitenkin osoittautui vääräksi. Aleksander-setä seisoi sanojensa takana: lähtiessään öisille ajurin matkoilleen hän lukitsi asuinhuoneiston oven niin, ettei sitä pystynyt aukaisemaan sisäpuolelta. Näin veljentytär pysyi kiltisti sisällä, poissa yöllisiltä houkutuksilta.¹⁴⁵

Samuelin, Essin ja Aleksander-sedän elämä eteni kullakin omalla laillaan. Samuel vieraili usein vanhan ajurin ja tämän veljentyttären luona. Hän hankki Essille myös joitakin pieniä työtehtäviä, joita hän ei kyennyt kuitenkaan pitämään. Aleksander-setä toimitti yökuskin tehtäväänsä nukkuen päivät ja ajaen yöt. Hänen öiset ajelunsa suuntautuivat Helsingin moniin salaisiin paikkoihin, jonne hän kuljetti asiakkaitaan. Hän oli ylpeä menestyksestään, kehuskellen asiakkainaan olleen jopa venäläisiä upseereita. Aamuöisin kotiin ajellessaan hän ajautui usein sanaharkkaan Hakaniemen torilla olleiden autoilijoiden kanssa, jotka haukkuivat häntä ”huorakuskiksi”, tosin ei Aleksander-sedänkään sanavarasto tyhjyyttään ammottanut. Usein hän antoi hevospiiskansa heilua päin autojen tuulilaseja. Sanaharkka ja piiskalla viuhtominen koituivat kuitenkin hänen kohtalokseen. Hän joutui Hakaniemen torilla käsirysyyn, jossa autoilijat löivät häntä päähän auton käynnistyskammella. Aleksander-setä ei selvinnyt pahoinpitelystä, vaan joutui ensiavun jälkeen sairaalasta kunnalliskotiin, ja sieltä useiden raivokohtausten saattamana vähävaraisten mielipuolien osastolle. Siellä hänelle annettiin leikkipiiska, jolla hän viuhtoi ja kuvitteli ajavansa edelleen.¹⁴⁶

Essi jäi yksin ja varattomaksi, koska sedän asuinhuoneisto pakkolunastettiin vuokratien vuoksi. Tässä kohtaa Hemmer laittaa päähenkilönsä Samuelin tekemään ratkaisun, joka määrittelee hänen kohtalonsa. Hemmerin teoksen kuvailun perusteella elettiin syyskesää 1915.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Hemmer 1931, 109.

¹⁴⁵ Hemmer 1931, 113.

¹⁴⁶ Hemmer 1931, 112–117.

¹⁴⁷ Hemmer 1931, 117–119.

3.2.2. *Seksisuhde syntiinlankeemuksena*

Helsingin hiippakunnan emerituspiispa Eero Huovinen kuvaa teoksessaan *Pappi?* ristiriitaa, jossa pappeus ja oma inhimillinen ihmisyyys törmäävät toisiinsa. Hän kuvailee, kuinka pappina oleminen on ollut usein päättymätöntä sisäistä painia. Toisaalta kaikki ihmiset painivat omien ristiriitojensa kanssa, mutta Huovisen mukaan juuri papin osaksi voi langeta erityisen hankalia ja tavallista puhuttelevampia omantunnon kysymyksiä.¹⁴⁸ Käytän Huovisen teosta siksi, että se kertoo osittain sellaisista ihmisistä ja pappeja koskettavista peruskysymyksistä, jotka eivät ole täysin aikaansa sidottuja.

Hemmerin tarkoitus oli, mitä ilmeisimmin, luoda päähenkilölleen lähes mieltä repivä ristiriita oman pappeutensa ja ihmisyytensä välille. Edellä mainittu Huovisen luonnehdinta omasta ristiriidastaan on relevantti myös Hemmerin päähenkilön suhteen: pappina ja inhimillisenä ihmisenä olemisen esiin nostamat ristiriidat eivät ehkä perusteiltaan muutu kovinkaan paljon – joskin jokainen eletty aika saattaa luoda niihin omat erikoiset piirteensä.

Essi ja Samuel olivat nyt hankalassa tilanteessa, koska Essillä ei ollut kattoa pään päällä ja Samuelkin joutui miettimään, kuinka tästä eteenpäin:

Mihinkä minä nyt menen? kysyi Essi hiukan kärsimättömästi. Äänessä oli katkeruutta, mutta melkein vapautusta muistuttava sävy hänen lisätessään: Tietysti kadulle, mutta täytyykö minun nyt heti mennä sinne?¹⁴⁹

Hemmer sijoittaa lainauksessa Essin repliikkeihin ensin hädän kokemuksen siitä, että vuokranantaja on lopettanut yksipuolisesti vuokrasuhteen. Toisaalta Essin vastatessa omaan kysymykseensä toteamuksen muodossa kirjailija lataa siihen kohtaloon alistumisen ja samalla myös kätketyn viestin ja toiveen mahdollisesta yhteisasumisesta. Hemmer asettaa nyt Samuelin yhdenlaisen ristiriidan äärelle, joka liittyy hänen pappeuteensa ja elämään sen ulkopuolella.

Samuelin oli päätettävä, mitä hän aikoo tehdä Essin suhteen, ja se sai hänet miettiä:

Olin viime päivinä alituisen sanonut itselleni, että tässä oli vain yksi tehtävä. Mutta olin viimeiseen asti potkinut tutkainta vastaan. Voisinko kestää tuon kiusauksen ja vaarojen kuorman? Olinko kyllin vahva? Siinä istuessani ja häntä katsellessani päätökseni kypsyi. Sanoin: Ei, Essi, on vain yksi keino. Sinä muutat luokseni.¹⁵⁰

Edellä olevassa lainauksessa voidaan havaita, kuinka Samuel joutuu pohtimaan ratkaisuaan Essin ja itsensä suhteen tarkasti. Itse asiassa hän on pohtinut sitä jo

¹⁴⁸ Huovinen 2001, 5–7.

¹⁴⁹ Hemmer 1931, 118.

¹⁵⁰ Hemmer 1931, 119.

jonkin aikaa, ilmeisesti enemmän papin roolista kuin tavallisen miehen roolista käsin. Papin roolissa Samuel joutuu käymään todellista jaakobin painia, asuako yhdessä naisen kanssa ilman avioliittoon vihkimistä. Todennäköisesti tämä vaihtoehto on jo ollut hänelle hyvinkin varteenotettava, koska hän on miettinyt, kestääkö hän kiusauksen eli mahdollisen seksuaalisen kanssakäymisen Essin kanssa. Hemmer on selvästi halunnut laittaa päähenkilönsä testaamaan omaa uskonvarmuuttaan asettamalla hänet valitsemaan sovinnaisen ja epäsovinnaisen ratkaisun välillä. Samalla kirjailija kuitenkin inhimillistää Samuelin rakkauden kaipuun sekä myös sen fyysisen ulottuvuuden, joka näyttäytyy himon muodossa.

Papit antoivat pappisvihkimyksessään vuonna 1914 neljä lupaus, joita heiltä Kirkkokäsikirjan mukaan kysyttiin. Neljännessä lupauksessa heiltä kysyttiin seuraavasti:

Tahdotteko myöskin vaeltaa niin, että elämänne tulee uskovaisille esikuvaksi eikä kenellekään pahennukseksi?¹⁵¹

Tähän kontekstiin on sijoitettu myös Samuel, joka oli viimeisessä lupauksessa vastannut kysymykseen ”tahdon”. Todennäköisesti tämä lupaus on ollut juuri se, joka sai Samuelin pohtimaan ratkaisuaan yhteisestä asumisesta Essin kanssa. Eikä se, että Samuel toimi vapaana saarnaajana, estänyt häntä kokemasta omantunnon tuskia kyseisen asian suhteen. Huovinen tuo esille näkemyksen, jonka mukaan sosiaalinen ympäristö voi hyvinkin asettaa papille paineita oman ihmisyytensä suhteen – näin hän voi jäädä roolinsa vangiksi. Papin rooli voi olla esteenä täysipainoiselle elämälle omana itsenään. Toisaalta pappi toimii myös hengellisenä esikuvana ihmisille osoittaen suunnan Kristuksen luo – hän on kuin kompassi eksyksissä olevan risteyksessä.¹⁵² Huovisen esittämä näkemys soveltuu myös Hemmerin luoman pappishahmon aikaan viime vuosisadan toiselle vuosikymmenelle, jos ajatellaan sitä sosiaalista ympäristöä, jossa papisto silloin eli. Ainakin Kirkkokäsikirja vaati tulevilta papeilta siveellistä elämää, kuten Samuelkin oli pappisvalsaan luvannut.

Edellä olevan perusteella Hemmerin päähenkilö vaikuttaa olevan ajoittain papin roolinsa vanki. Hän ei voi vapautuneesti asettua Essin kanssa asumaan pienen asuntoonsa, vaan joutuu miettimään ratkaisuaan jonkin aikaa. Hemmer rakentaa pappiskuvaa, jossa virantoimituksesta määräämättömäksi ajaksi erotettu Samuel toimii vapaana saarnaajana ja on selvästi sielultaan ja hengeltään edelleen

¹⁵¹ Kirkkokäsikirja 1913, 127–128.

¹⁵² Huovinen 2001, 254–256.

pappi, ehkä jopa enemmän kuin koskaan. Mutta hänen pappeutensa ja sen kautta myös ihmisyytensä joutuvat kovalle koetukselle.

Essi muutti Samuelin luokse asumaan. Samuel jakoi huoneensa kaupasta ostetulla pahvisella sermillä niin, että Essille jäi huoneen etuosa ja Samuelille takaosa. Yhteinen elämä sujui useita viikkoja hyvin leppoisasti Essin toimiessa asunnon emäntänä ja Samuelin syventyessä vapaan saarnaajan tehtäväänsä. Heidän välillään ei vielä ollut fyysistä kontaktia. Papin yhteisasumista vastakkaisen sukupuolen kanssa ilman avioliittoon vihkimistä säädeltiin Suomen kirkkolaissa vuonna 1920 seuraavasti: pykälässä 108 pappisvirkaan pyrkivältä edellytetään puhtasnimisyyttä ja hyvämaineisuutta.¹⁵³ Sama puhtasnimisenä pysymisen ulottuvuus ilmenee myös Hemmerin tekstissä, jossa Samuel toteaa olevan parempi, ettei hänellä ollut tuttuja pappeja, jotka olisivat kyläillessään mitä todennäköisimmin ymmärtäneet heidän yhteisasumisensa väärin.¹⁵⁴

Vähitellen Essin läsnäolo sai Samuelin mielen vilkkaaksi. Hänen ajatuksensa harhailivat enenevässä määrin tietoisuudessa, että sermin takana eli ja hengitti nuori nainen. Samuel joutui taistelemaan vilkkaita ajatuksiaan vastaan ja pohtimaan, johtuiko levottomuus hänestä itsestään vai naisesta sermin takana. Tietoisuus naisen läsnäolosta aiheutti Samuelille ristiriitaa uskonnollisen siveyden ja elämään joka tapauksessa kuuluvan sukupuolivietin välillä. Tämä ilmenee seuraavasta Samuelin lauseesta:

Tuo uskonnon ja himon sekoitus oli painostavaa!¹⁵⁵

Hemmer on laittanut päähenkilönsä keskelle raastavaa ristiriitaa pappouden ja oman inhimillisen sukupuolihalunsa suhteen. Samuelin omatunto oli kovalla koetuksella. Voidaan ajatella hänen olleen jopa neuroottinen. Kirjailijan luomassa pappiskuvassa päähenkilö kamppailee omatuntonsa kanssa tilanteessa, jossa hän on ottanut siipiensä suojaan tieltään harhautuneen ja langenneen nuoren naisen ilman taka-ajatuksia. Mutta viettimailma houkutti häntä.

Huoneen jakava sermi osoittautui Samuelin kohtaloksi. Sermiin oli ilmestynyt pieni reikä, josta valo kajasti nukkumaan käyvän Samuelin silmiin. Hän paikaksi reiän, mutta seuraavana iltana sermissä oli taas uusi reikä, jonka Samuel

¹⁵³ Loimaranta 1921, 44.

¹⁵⁴ Hemmer 1931, 119–121.

¹⁵⁵ Hemmer 1931, 121–122.

myös paikkasi. Kolmas reikä ilmestyi ennen kuin Samuel oli ehtinyt käydä ma-
kuulle. Reiästä siintävä valo sai Samuelin niin kiihdyksiin, että hänen oli pakko
katsoa, mitä siitä näkyi:

Toisella puolella Essi seisoj alastomana sytytetyn kynttilän vieressä. Hän seisoj siinä liikku-
mattomana kuin näyttelyssä, odottaen. Ota minut, sanoj koko hänen ruumiinsa.¹⁵⁶

Hemmer asettaa Essin selvästi viettelijän rooliin. Tämä ilmenee teoksesta jo aiem-
min, jossa Samuel kertoo, kuinka Essin puolelta tuli äkkinäinen hyökkäys, jolloin
koko tasapainoinen yhteisasuminen muuttui viettelyksi. Viettelijän rooliin asetta-
mista tukee myös Samuelin ajatus toisen sermiin ilmestyneen reiän jälkeen: Sa-
muelin mielestä Essin katseessa oli jonkinlaista sairaalloista pimeyttä.¹⁵⁷

Samuel kesti viettinsä piinan vielä sillä kertaa, vaikka hän joutui kuuntele-
maan, kuinka Essi valitti toisella puolella olevansa sairas ja nipisteli lihaansa sor-
millaan Samuelia kiihottaakseen.¹⁵⁸ Myös tässä voidaan havaita Hemmerin paino-
tus siihen suuntaan, että nainen oli tilanteessa viettelijä, kuten seuraavassakin koh-
dassa:

Mutta seuraavana yönä olen taas polvillani kurjuudessa. Silloin hän hiipii luokseni takaa-
päin ja kietoutuu ympärilleni. Ja minä lankean.¹⁵⁹

Oliko Hemmerin mielestä edellä olevan perusteella nainen turmeltunut olento ja
mies vastaavasti vain viettiään toteuttava, naisen viettelykseen lankeava olento?

Näkemystä tukee seuraava Samuelin lause:

Niin, minä lankesin. Essi veti minut alas syvyyteen. Mutta rangaiskoon minua Jumala, sii-
hen syntiin oli ihana vajota! Sieluni ei ole milloinkaan ollut yhtä kadotettu ja ruumiini yhtä
autuas. Essi oli turmeltunut olento, joka oli vanginnut minut ansoihinsa, mutta kaiken tuon
vaivan hän oli nähnyt erikoisesti minun takiani. Hän oli ainoa nainen, joka oli suunnannut
koko näлкänsä minuun; vihasin häntä, mutta hänen sylissään levätessäni koin pahuuden tai-
vaan.¹⁶⁰

Vaikuttaa siltä, että Hemmerin kuvauksessa Essi oli turmeltunut, koska hän ilmei-
sen suunnitelmallisesti oli ”vanginnut Samuelin pauloihinsa” eli vietelleyt hänet.
Toisaalta kirjailijan pappis- ja mieskuvauksessa Samuel oli hyvillään tapahtu-
neesta lankeamisesta kokien sen ihanaksi tapahtumaksi sekä saaden Essin huomi-
osta häntä kohtaan narsistista omanarvon tunnetta. Toisesta näkökulmasta katsot-
tuna Samuel oli Essille vihainen tapahtuneesta seksuaalisesta kanssakäymisestä,

¹⁵⁶ Hemmer 1931, 122–123.

¹⁵⁷ Hemmer 1931, 122–123.

¹⁵⁸ Hemmer 1931, 123.

¹⁵⁹ Hemmer 1931, 123.

¹⁶⁰ Hemmer 1931, 124.

koska hän oli rikkonut oman minäihanteensa, joka mitä luultavammin oli liian korkea, lähes saavuttamaton.

Kirjailija on laittanut päähenkilönsä suuren itseinhon ja katumuksen äärelle, joka ilmenee hyvin seuraavasta Samuelin lauseesta:

Kauhu värisytti minua kuin maanjäristys. Mitä olin tehnyt? --- Jumalani olin vihastuttanut, Vapahtajani olin pettänyt, niin kuin hänet petetään joka kerta, kun ihminen avoimin silmin luopuu hänen sankariopistaan ja sortuu taistellessaan itseään vastaan... Olin uhrannut kai-ken, pyrkimykseni auttaa hädässä olevaa, oman ottamani velvollisuuden tätä heikkoa ja ek-synnyttä olentoa kohtaan, joka minun piti pelastaa. Nyt kiihotin yhä edelleen hänen surkeita halujaan, ja se poltto myötäjäisinä hänestä piti tulla minun vaimoni.¹⁶¹

Hemmer on laittanut Samuelin syvään ristiriitaan ammatillisen minäihanteensa kanssa. Lankeamisen vuoksi sielunhoitosuhde oli muuttunut kahden ihmisen vä-liseksi sukupuolisuhteeksi. Tälle suhteelle Samuel halusi kunniallisen kruunauk-sen eli kirkollisen vihkimyksen. Näin Hemmer muuttaa päähenkilönsä pelastajan roolista vastuunkantajan rooliin.

Vastuunkantajan roolissaan Samuel on ehdoton: hän vaatii, että he pidättäy-tyvät seksuaalisesta kanssakäymisestä siihen asti, kunnes heidät on vihitty. Tässä kohdin Hemmer luo kerrontaansa lisää jännitettä, kun hän laittaa Essin suhtautu-maan ylimalkaisesti Samuelin selibaattiehdotukseen:

No, silloinhan pitäisi olla helpompi huvitella hiukan etukäteen.¹⁶²

Vaikuttaa siltä, että Hemmer edelleen sijoittaa Essin viettelijän rooliin. Toisaalta hän tuo esille myös tilanteen inhimillisen puolen, normaaliin ihmiselämään kuulu-van halun toista ihmistä kohtaan, joka ilmenee useina Essin lähestymisinä Sa-muelia kohtaan. Samuelin peräänantamattomuus saa Essin lähes raivon partaalle. Kirjailija luo kuvaa tilanteesta, jossa Essi ehkä kokee tulleensa hyväksikäytetyksi, mutta taas toisaalta hän kaipaa fyysistä kontaktia Samuelin kanssa, omista inhi-millisistä lähtökohdistaan johtuen.

Hemmerin luoma kuvaus langenneesta papista, joka on virantoimituskiel-lossa ja toimii vapaana saarnaajana, ei ole vaille todellisuus pohjaa. Pirjo Markkola kertoo tutkimuksessaan, kuinka Emma Mäkisen Helsinkiin vuonna 1880 perusta-massa langenneiden naisten turvakodissa sattui viime vuosisadan alussa aviorikos. Emma Mäkisen aviomies, vapaakirkollinen evankelista ja opintonsa keskeyttänyt teologian ylioppilas Antti Mäkinen lankesi yhteen turvakodin asukkaaseen. Avio-rikos toistui uudelleen ja sitä käsiteltiin julkisuudessa sen ajan mittapuulla melko paljon. Markkola tuo esille näkemyksensä, jossa 1900-luvun alun sukupuolirooli

¹⁶¹ Hemmer 1931, 125.

¹⁶² Hemmer 1931, 126.

asetti miehet tavallaan oman seksuaalisuutensa uhreiksi, koska he eivät pohjimiltaan kyenneet vastustamaan siveettömien naisten viettelyksiä. Naiset jaettiin puolestaan siveellisiin ja siveettömiin, ja siveettömät, langenneet naiset viettelivät miehiä.¹⁶³

Markkolan kuvailua aikansa sukupuolirooleista voidaan havaita myös Hemmerin teoksessa, jossa Essi saa viettelijän roolin ja Samuel lankeaa viettelykseen kuin ansaan – sermiin ilmestyvien reikien kautta. Tuliko Samuel siis hyväksikäytetyksi, kun hän antautui inhimilliselle halulleen, vai oliko hän hyväksikäyttäjä? Itse asiassa Hemmer kertoo kahdesta langenneesta sekä heidän kokemuksestaan hyväksikäytön uhreina.

Hemmerin luoma tuleva aviopari eli taloudellisessa puutteessa. Essi kysyi Samuelilta, milloin hän aikoi viedä heidät vihille ja oliko hänellä edes varaa sormukseen. Samuel tiesi heidän köyhyytensä – kaikesta oli pulaa.¹⁶⁴

Hemmer kertoo kahdesta köyhydessä elävästä ihmisestä, jotka ovat päättäneet saattaa yhteiselonsa kirkollisen vihkimyksen kautta säädyllyiseen muotoon. Kirjailija painottaa osuvasti roolihahmojensa köyhyyttä.

Markkola toteaa, että Suomessa kysymys siveettömyydestä eli prostituutiosta oli ennen kaikkea kysymys taloudellisesta liikkumavarasta: naisten köyhyys lisäsi prostituutiota.¹⁶⁵ Saman asian tuo esille myös Antti Häkkinen, jonka mukaan useat naiset saivat prostituutiosta taloudellista tukea elämiseensä. Tutkimuksessaan Häkkinen jakaa helsinkiläiset prostituoidut kuuteen eri ryhmään, joista viimeisenä hän mainitsee satunnaisprostituoidut. He saivat prostituution kautta lisävaroja heikkoon taloudelliseen asemaansa, mikä oli usealle naiselle kuitenkin vain viimeinen keino elämässä selviytymiseen. Vaikka naiset saivat prostituutiosta taloudellista lisätukea, saattoi sen syynä olla myös puhdas nautinnonhalu.¹⁶⁶

Painottaako Hemmer Essin köyhyiden lisäksi myös tämän nautinnonhalua? Eräänä yönä, jolloin Samuel ei vielä ollut täysin unessa, hän kuuli Essin tulevan sermin liepeille ja kysyvän, nukutko jo. Essi kysyi saman uudelleen, hieman kovemmalla äänellä. Samuel oli nukkuvinaan, hän ei värähtänytään vuoteessaan. Hän kuunteli, kuinka Essi palasi takaisin omalle puolelleen, satoi kenkiensä nauhat ja naksautti oven lukon auki – ja Essi oli poistunut ulos öiseen Helsinkiin.¹⁶⁷

¹⁶³ Markkola 2002, 234–235, 248–252.

¹⁶⁴ Hemmer 1931, 127.

¹⁶⁵ Markkola 2002, 198.

¹⁶⁶ Häkkinen 1995, 112, 114, 121, 148.

¹⁶⁷ Hemmer 1931, 127–130.

Samuel lähti seuraamaan Essiä ja sai Pitkälläsillalla hänet näköpiiriinsä. Essi kiiruhti eteenpäin ohi kasvitieteellisen puutarhan melkein juosten ja vilkuili tiheästi taakseen.¹⁶⁸ Samuel jatkoi kertomistaan:

Miksi en tiennyt mistään armeliaisuudesta, mistään jalomielisyydestä, miksi en kiiruhtanut hänen luokseen ja yksinkertaisesti pyytänyt häntä kääntymään? Silloin olisi moni asia toisin nyt. Mutta sillä hetkellä tunsin erikoisesti miehen suuttumuksen, kun hänen omistusoikeutetaan uhataan. Jokainen verenpisara minussa huusi, että hän oli minun naiseni, vain minun! Ja juuri sen vuoksi tahdoin antaa toisten koettaa. Se on kummallista.¹⁶⁹

Kirjailija tuo esille Samuelin ristiriitaisuuden itsensä ja omatuntonsa kanssa, mutta myös samalla tuon ristiriidan inhimillisen ulottuvuuden. Samuelin sydän selvästi pyytää Essiä kääntymään takaisin ja palaamaan kotiin, mutta miehinen suuttumus tuntee vihaa ja ylpeyttä – ehkä Samuel oli loukkaantunut Essin aikeista. Ehkä Samuel rakasti Essiä.

Essi jatkoi vielä öistä taivaltaan Helsingin keskustassa. Pitkäsillan toisella puolella muutama kulkija teki hänelle tarjouksia, mutta hän jatkoi eteenpäin kohti Vilhonkatua ja Rautatientoria.¹⁷⁰ Samuel kertoo miten tilanne etenee:

Näen hänen pysähtyvän humalaiseen herraparveen, jotka aivan vieressä oleva Cafe de Paris juuri on sylkäisyt ulos. – Eläköön tyttö, hän tuli parahiksi! ulvoo eräs joukosta. Puristan rautasuojusta kuin tahtoisin kuristaa sen. Nauru leikkaa lävitseni, vaivoin tunnen sen Essin nauruksi. Tingitään, tuupitaan, tarjotaan kilpaa. Sitten eroaa joukosta pari käsi kädessä. Hiivin heidän peräänsä. Mies on juuri saanut tytön autoon ja aikoo itse mennä perässä. Puuskuttava, lihavankalpea yökarju ... Silmistäni leimahtaa punaista tulta, en tiedä mitä teen. Syöksyn hänen kimppuunsa, taon häntä nyrkeilläni, isken hänet tajuttomaksi.¹⁷¹

Näin Hemmer saattaa Essin öisen seikkailun päätökseen ja toteuttaa myös Samuelin pahimman pelon tai salaisen sisäisen toiveen: Essi oli langennut uudelleen prostituutioon, kuten Samuel oli epäillyt ja toisaalta uskonut niin käyvänkin. Samuel olisi yhtä hyvin voinut keskeyttää katuprostituution menemällä väliin ja pyytämällä Essiä palaamaan takaisin kotiin. Hän ei kuitenkaan tehnyt niin, vaan miehinen suuttumus sai hänessä yliotteen ja hän hakkasi Essin asiakkaan tajuttomaksi. Hän ei edes tunnistanut naisen naurua Essin nauruksi ollessaan niin raivon vallassa. Samuel oli väkivaltainen, oliko hän väkivaltainen myös omalletunneen, jonka kanssa hän ei tuntunut pääsevän rauhaan? Edellä mainitun seikan voi hyvin havaita Hemmerin tekstistä ja sen luomasta pappiskuvasta – Samuel rankaisi samalla myös itseään pahoinpidellessään Essin asiakasta.

¹⁶⁸ Hemmer 1931, 130.

¹⁶⁹ Hemmer 1931, 130–131.

¹⁷⁰ Hemmer 1931, 131.

¹⁷¹ Hemmer 1931, 131–132.

Hemmerin kuvaus Essin satunnaisesta prostituutiosta on hyvin uskottava. Siihen saattoi taloudellisen ahdingon lisäksi vaikuttaa yksinkertaisesti tarve tyydyttää sukupuoliviettä. Häkkisen mukaan useat satunnaisprostituoidut asuivat laitakaupungin osissa ja työskentelivät Helsingin keskustassa nimenomaan juuri yö-aikaan. Helsingissä katuprostituutiota, johon myös satunnaisprostituutio voidaan sisällyttää, esiintyi erityisesti Pohjois-Esplanadin alueella. Sieltä asiakas löysi todennäköisimmin tarvitsemaansa naisseuraa. Pohjois-Esplanadi lukeutuu tietyille kehälle, jota reunustavat esimerkiksi Erottajantori, Mikonkatu, Bulevardin itäosa ja Heikinkatujen (nykyinen Mannerheimintie) alkuosat. Tuolla alueella sijaitsivat monet varakkaiden ihmisten suosimat ravintolat, kuten Kappeli ja Stadskällaren, hotellit Kaleva, Patria sekä Seurahuone. Ravintolat menivät kiinni yhden aikan yöllä, ja niistä poistuvat miehet hakivat tarvitsemansa naisseuralaisen ravintolan läheisyydestä kadulta.¹⁷² Hemmer on sijoittanut Essin asumaan pieneen jaettuun yhdenhengen huoneistoon Sörnäisissä, joten tältä osin Häkkisen tutkimus tukee kirjailijan kerrontaa. Myös Essin öinen kierros ja itsensä kaupittelu vastaavat Häkkisen kuvausta sen aikaisesta katu- ja satunnaisprostituutiosta Helsingissä.

Hemmerin edellä kuvailemat tapahtumat muuttivat Samuelin tulevaisuuden.

3.2.3. Auttaja autettavana – Samuel vankilassa

Hemmerin pappiskuvassa äkkipikainen, omatuntonsa kanssa kamppaileva ja virantoimituskiellossa toistaiseksi oleva pappi istui vankilassa ja kirjoitti elämästään päiväkirjaa. Samuel sai tekemästään pahoinpitelystä ehdotonta vankeutta. Hän teki elämästään tiliä ja kertoi:

Niin, nyt olen istunut täällä kolmatta kuukautta. Ja nyt olen vihdoinkin voinut panna pisteen elämäni surkean tarinan loppuun. Siitä tuli pitempi kuin olin luullut, musta, vahakantinen vihko on kirjoitettu täyteen, mutta aion tutkia sitä tarkoin ja pitää loppukäräjät. Ehkäpä opin tietämään, missä se pettää, se silta, jota turhaan olen koettanut rakentaa erehdysteni suolta Jumalan tyynele kalliolle. Ehkäpä saatan innokkailla rukouksilla korjata sen, niin että minä jonakin päivänä ... Vieläkö toivot, sydän?¹⁷³

Kirjailija tuo lainauksessa esille elämäänsä kriittisesti pohtivan papin, joka on myös toiveikas oman jumalasuhteensa ja tulevaisuutensa suhteen. Toiveikkaus ilmenee mahdollisena oman heikkouden ymmärtämisenä ja hyväksymisenä, kun Samuel haluaa tietää, missä kohtaa pettää hänen rakentamansa silta, joka johtaa hänet Jumalan kalliolle. Ja rukouksin hän toivoo sillan taas korjaantuvan, kysyen

¹⁷² Häkkinen 1995, 27–29, 121.

¹⁷³ Hemmer 1931, 132.

sydämeltään, vieläkö se toivoo. Vaikuttaa siltä, että Hemmer on asettanut Samuelin sydämeen toivon. Samalla hän on sijoittanut sinne myös uskon ja rakkauten.

Hemmer luo päähenkilöönsä lisää toiveikkautta tapahtumassa, jossa Samuel tapaa Mathilda Wreden. Mathilda Wrede (1864–1928) oli aatelisnainen, jonka elämäntyöksi muodostui yhteiskunnan vähä-osaisten monipuolinen auttaminen. Pääpaino hänen työssään oli kuitenkin evankelioimistyö esimerkiksi Vaasan, Turun ja Helsingin vankiloissa. Puhuttaessa kristillis-sosiaalisesta työstä yleensä hänen elämänuraansa käytetään esimerkkinä.¹⁷⁴ Samuel kertoi heidän tapaamisestaan:

Varsinaisten suojattiansa, pahimpien kuristushuonevankien joukosta hän poikkesi minun luokseni. Siinä hän istui hopeanharmaana lavitsani reunalla, ja hän sai minut keventämään koko salvoilla suljetuin sydämeni. On omituista, kuinka surkea kohtaloni kirkastui, kun hän selitti sen. Hän näki kaikessa salaisen pelastussuunnitelman jälkiä, ja raskainkin oli siinä vain liittyäkseen siksi omantunnon musertavaksi myllynkiveksi, joka jauhaisi kaiken oman tahtoni mitättömäksi. Hän ei koettanut muuttaa mustaa valkeaksi, ei selittänyt tyhjäksi syyllisyyttäni. Mutta hän väitti, että pahin synty oli se, että epäili Jumalan jälleenkohottavaa voimaa. Hänen mentyään tunsin voimistuneeni ja keventyneeni. Ja kuin vanha ystävä hän ojensi minulle kätensä ja pyysi minua tulemaan luokseen heti kun pääsin vapaaksi.¹⁷⁵

Hemmer kuvailee erittäin osuvasti erästä aikansa julistajaa, hänen työtään vankien parissa sekä samalla kahden julistajan, maallikon ja oppineen, ensikohtaamista. Kuvailusta huokuu Hemmerin arvostus Wredeä kohtaan: kuinka hän istui hopeanharmaana Samuelin lavitsan reunalla ja sai hänet purkamaan kaiken sydämensä painon. Tärkeintä tässä kohtaamisessa oli siinä muodostuva synninpäästö, joka sai Samuelin tuntemaan olonsa kevyemmäksi ja voimistuneemmaksi kuin aiemmin. Maallikkosaarnaaja Mathilda Wrede saattoi Samuelin Jumalan valtakunnan äärelle. Kirjailija sitoo hienosti Mathilda Wreden omaan teokseensa ja tuo siihen syvällisyyttä yhdistämällä siihen pienen katkelman historiallisen henkilön kanssa käydystä keskustelusta.

Hemmer on sijoittanut kyseisen maallikkosaarnaajan ja hänen asiakkaansa keskustelun joko vuoden 1916 tai 1917 puolelle. Tarkkaa ajankohtaa ei kirjailija teoksessaan mainitse, ainoastaan sen, että päähenkilö kirjoittaa vankeudessa päiväkirjaansa vuonna 1916. Hemmer tuo esille vain sen, että keskustelu ajoittuu Samuelin vankeusajan lopulle. Tässä kohtaa kirjailija ei ole ilmeisesti ollut tietoinen Mathilda Wreden vankilatyön kestosta viime vuosisadan alussa, joka loppui käytännössä vuonna 1913 vankeinhoitohallituksen päätökseen poistaa kaikki maallikot vankeinhoitotyöstä. Kyseinen päätös oli hyvin vahvasti poliittinen. Syyksi

¹⁷⁴ Antikainen 2004, 9, 25–27, 54–56, 62–65.

¹⁷⁵ Hemmer 1931, 133.

vankilaviranomaiset katsoivat Wreden yhteiskunnallisen aktiivisuuden ja sen kautta huonon vaikutuksen vankeihin.¹⁷⁶

Hemmer lisää päähenkilönsä toiveikkuutta ja itseluottamusta sekä vahvistaa samalla hänen jumalasuhdettaan marssittamalla näyttämölle toisen pappishahmonsan, Hastigin. Tämä oli vapautettu vankileiriltä ja oli nyt tullut tapaamaan Samuelia. Tapaaminen jännitti Samuelia ja heidän kohdatessaan vallitsi syvä hiljaisuus. Ennen kuin kumpikaan ehti sanomaan sanaakaan, työnsi Samuel Hastigille vahakantisen päiväkirjansa ja sanoi:

Älä kysy mitään! Ota tämä mukaasi, jos haluat tietää mitä olen tehnyt ja mitä en, siinä on kaikki ...¹⁷⁷

Tässä kohdin Hemmer on sijoittanut päähenkilönsä tuntemaan häpeää kuluneesta elämästään. Kuten jo aiemmin ensimmäisessä pääluvassa on mainittu, Hastig oli Samuelille esikuva esimerkillisestä papista, jota hän kunnioitti suuresti. Samuel kuvaili heidän kohtaamistaan pitkän ajan jälkeen:

Kuinka hän tuntui minusta muuttuneelta! Hän näytti kalpeammalta ja ylevämmältä kuin koskaan ennen. Tuntui siltä, kuin kaikki nuoruuden pehmeys ja haaveellisuus olisi uudelleen herännyt henkiin hänen kasvoillaan, mutta niihin oli tullut katkeruutta, jota niissä ennen ei ollut. Mihinkä tuo katkeruus kohdistui?¹⁷⁸

Kirjailija asettaa päähenkilönsä huomaamaan toverinsa kasvoilla kaiken muun ohella myös katkeruutta. Miksi, se selviää Samuelille myöhemmin.

Hemmer tuo päähenkilölleen tavallaan toisen synninpäästön Hastigin kautta, joka oli lukenut Samuelin päiväkirjan ja kirjoitti hänelle:

Nyt olen lukenut mitä olet kirjoittanut, ja tiedän sinusta kaiken. Rohkeutta, Johan, et ole hukassa! Jumala ei nosta montakaan puhdasta taivaaseen, useimmat on vedetty loasta. Niin sanoo Luther, ja alan uskoa, että hän on oikeassa.¹⁷⁹

Kirjailijan sisällyttämä synninpäästö voidaan lukea koko edellä olevasta lainauksesta. Siihen sisältyy toivoa, joka voidaan liittää Hastigin toiseen lauseeseen. Siinä on myös uskoa ja rakkautta, jotka käyvät puolestaan ilmi lainauksen kahdesta viimeisestä lauseesta. Näin Samuel oli vankeutensa loppupuolella varustettu kaksinkertaisella synnintunnustuksella ja synninpäästöllä. Synnintunnustuksena toimivat hänen musta vahakantinen päiväkirjansa sekä luottamukselliset keskustelut Matilda Wreden kanssa. Langennut pappi ja vanki nimeltä Johan Samuel Strang oli saanut balsamia sielunsa haavoihin. Kun loppukaneettina Samuel totesi:

Kummallisia sanoja!¹⁸⁰

¹⁷⁶ Antikainen 2004, 161, 167, 172–177.

¹⁷⁷ Hemmer 1931, 133–134.

¹⁷⁸ Hemmer 1931, 134.

¹⁷⁹ Hemmer 1931, 135.

¹⁸⁰ Hemmer 1931, 135.

Samuelin toteamuksesta huokuvat vahvistunut itsekunnioitus, usko, toivo ja rakkaus. Näillä sanoilla Hemmer on varustanut päähenkilönsä ja kuljettaa hänet vapautteen sekä elämänsä seuraavaan vaiheeseen.

3.2.4. Vankeudesta suojeluskuntalaiseksi – pappi kiväärin varressa

Kirjailija ajoittaa Samuelin vankilasta vapautumisen maaliskuun lopulle vuonna 1917. Samuel oli asetettu vuodeksi Hastigin apupapiksi tuomiokapitulin virkämääräyksenä eikä voinut toistaiseksi saarnata, mutta muita virkatehtäviä hän sai toimittaa. Tuomiokapituli oli kehottanut Samuelia vaihtamaan nimensä käytännöllisiin syihin vedoten. Syynä olivat vanhat lehtiotsikot, joissa Samuelin nimi oli esiintynyt epäsuotuisissa yhteyksissä. Niinpä kirkkoherra Hastigilla oli nyt apupappi Johan Samuel Bro. Bro oli Samuelin vanhan sukutilan nimi.¹⁸¹

Näin kirjailija oli saattanut päähenkilönsä uuden elämän alkuun. Samuel oli hänelle suodusta mahdollisuudesta erittäin tyytyväinen:

Lähinnä Jumalaa minun on siitä kiitettävä kahta ihmistä, jotka eivät perääntyneet luotani, kun yhteiskunnan silmissä merkittynä miehenä tulin ulos vankilasta.¹⁸²

Edellä olevassa lainauksesta voidaan havaita, kuinka kirjailijan päähenkilöä kannattelevat Jumala, Hastig sekä Mathilda Wrede. Siitä voidaan huomata myös Samuelin itsekunnioituksen hetkittäinen laskeminen, vaikka se oli vankeuden lopulla kohonnutkin. Hemmer sijoittaa Wreden uudelleen tähän kohtaan teostaan:

Mathilda Wreden välityksellä pääsen käymään entisessä vankilassani. Kun puhuttelen eräitä sinne suljettuja, en ollenkaan salaa, että olen itse ollut täällä, ja on merkillistä, kuinka juuri se tosiasia tuottaa minulle vankien luottamuksen. Mutta Essiä en ole löytänyt mistään. Hän lienee kadonnut paikkakunnalta.¹⁸³

Hemmer palauttaa päähenkilönsä takaisin sen tehtävän äärelle, jossa hän on selvästi vahvimmillaan. Kuten aiemminkin, Samuel löysi pappetensa taas uudelleen, ja tälläkin kertaa syrjäytyneiden parista. Kirjailija liittää myös tähän kohtaan Samuelin kaipauksen Essiä kohtaan. Aiemminhan Samuel koki työssään onnistumista syrjäytyneiden prostituoitujen parissa. Selväksi ei käy, tarkoittaako Hemmer tässä rakkaussuhteeseen pohjautuvaa kaipausta vai puhtaasti ammatillista huomiota päähenkilönsä toimesta. Voi olla mahdollista, että siihen sekoittuvat molemmat elementit. On myös mahdollista, että kirjailija halusi nimenomaan painottaa Samuelin kaipaukseen liittyvää ammatillista ulottuvuutta, kun hän sijoitti sen

¹⁸¹ Hemmer 1931, 136–137.

¹⁸² Hemmer 1931, 136.

¹⁸³ Hemmer 1931, 137.

samaan yhteyteen päähenkilönsä vankilavierailujen kanssa. Nämä Samuelin keskustelut vankien kanssa tuottivat hänelle ammatillista tyydytystä.

Seuraavaksi Hemmer kuljettaa pappishahmonsa Samuelin ja Hastigin mukaan historiallisiin tapahtumiin, Venäjän vallankumoukseen ja juuri itsenäistyneen Suomen sisällissotaan. Venäjän vallankumouksen voidaan katsoa alkaneen 16.3.1917 jolloin tsaari Nikolai II syrjäytettiin vallasta.¹⁸⁴ Venäjän vallankumouksella oli monitahoiset vaikutukset Suomeen, joka oli saanut elää rauhassa ensimmäiseltä maailmansodalta. Suomen poliittista kenttää kärjisti entisestään paheneva luokkajako.¹⁸⁵ Tähän tulenarkaan tilanteeseen olivat joutuneet myös Samuel ja Hastig.

Hemmer luo pappishahmoilleen erilaiset asenteet, joilla he suhtautuvat valitsevaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Periaatteessa he ovat tapahtumien suhteen samanmielisiä, mutta kokevat ne eri tavoin. Samuel kuljeksi Helsingin kaduilla ja kohtasi Venäjän vallankumouksesta ilahtuneita ja hurraavia sotilasjoukkoja. Eräs ohikulkija satoi hänen takkiinsa punaisen ruusukkeen, jollainen näytti olevan usealla muullakin. Sitten Samuel näki auton, johon oli lastattu venäläisupseerien ruumiita:

Tämä ei pääty hyvin! Veren makuun päässyt petoeläin tahtoo aina lisää; seuraavalla kerralla on kai meidän vuoromme. Ja mitä sanoo jääkärijoukkomme Saksassa, kun liehittemme uutta hallitusta? Luulen, että yliopistossa laulettiin Maamme-laulua hiukan liian aikaisin.¹⁸⁶

Suomen sisällissodasta oli teoksen ilmestyessä kulunut kolmetoista vuotta. Edellä olevassa lainauksessa voidaan nähdä ajankohta, jolloin Hemmer teoksensa kirjoitti. Siitä huokuu hienoinen historiallinen jälkiviisauden maku, joka ilmenee sivulauseesta: ”...seuraavalla kerralla on kai meidän vuoromme”. Kirjailija tuntuu tässä kohdin kirjoittavan sellaista sisällissodan historiaa, jonka voidaan katsoa kuuluvan valkoisen Suomen historiakerrontaan kyseisestä sodasta. Hän asettaa päähenkilönsä Saksassa olevia jääkärijoukkoja ymmärtäväksi. Tosin tämä on luontevaa, koska Samuel oli kotoisin Pohjanmaan rannikkoseudulta.

Venäjän vallankumous oli edennyt bolsevikkien vallankaappaukseen 7.11.1917.¹⁸⁷ Suomessa oli varustauduttu pitkin syksyä kumminkin puolin: porvarit muodostivat suojeluskuntia ja punaiset omia punakaartejaan. Maasta puuttui vi-

¹⁸⁴ Kena 1979, 28; Jussila 2006, 93–94.

¹⁸⁵ Kena 1979, 28; Siltala 2009, 21.

¹⁸⁶ Hemmer 1931, 138–139.

¹⁸⁷ Hentilä 2006, 100.

rallinen järjestysvalta ja sosiaalidemokraatti enemmistöinen Oskari Tokoin johtama senaatti oli hajotettu heinäkuun viimeisenä päivänä. Marraskuun yleislakko lukuisine väkivallantekoineen oli alkusoittoa tulevalle. Suomessa taisteltiin valasta ja ilmapiiri oli räjähdysherkkä – sytytyslanka paloi.¹⁸⁸

Edellä mainitun kuvailun pohjalta kirjailija on tuonut teoksensa tapaninpäivään 1917. Edelleen Hemmer vahvistaa päähenkilönsä pohjalaisuutta, kun Samuel pyytää Hastigilta apua, että hän pääsisi kotiseudulleen Pohjanmaalle. Siellä Samuelin olisi tarkoitus liittyä mukaan talonpoikaisarmeijaan. Hastigin Hemmer puolestaan asettaa vähemmän isänmaan puolustuksesta innostuvaksi pappishahmoksi. Hastig totesi, että papeille ei ollut sallittua osallistua sotaan. Todellisuudessa pappeja ei vaadittu lähtemään rintamalle. Kuitenkin jotkut papit nimenomaan halusivat toimia rintamalla sotilaina, esimerkiksi Heikki Halmesmäki, Lennart Helenius ja Tuomo Ikonen.¹⁸⁹ Hastig totesi vielä, että pappien tehtävä oli hoitaa haavoja, ei tehdä niitä. Tässä kohtaa kirjailija liittää Hastigiin hyvin pasifistisia sävyjä. Hastigin toteamukseen Samuel vastasi seuraavasti:

...on välttämättömiä haavoja, joilla voidaan parantaa suurempi paha, esim. haisevat mätäpaiseet kuumeisen Suomen ruumiissa...¹⁹⁰

Lainauksessa voidaan havaita, kuinka kirjailija on painottanut päähenkilönsä kiivautta ja halua osallistua pohjalaiseen talonpoikaisarmeijaan eli johonkin paikalliseen pohjanmaalaiseen suojeluskuntaan. Pohjanmaalaiset kunnostautuivat Suomen sisällissodassa, esimerkkinä mainittakoon Väinö Malmivaara Karhumäen joukko-osastonsa kanssa, joka kuului Pohjois-Suomen toisen pataljoonan lapualaiskomppanioihin.¹⁹¹ Suojeluskuntia perustettiin viime vuosisadan toisella vuosikymmenellä huolehtimaan yleisestä järjestyksestä sekä kansalaisten turvallisuudesta ja omaisuudesta. Vastaavasti työväestön keskuudessa perustettiin punakaarteja vastaamaan samoista asioista.¹⁹²

On mahdollista, että Hemmer on sijoittanut päähenkilöönsä sitä turhautumista, mitä hän itse koki, koska hän ”kynäili” muiden osallistuessa sisällissotaan. Hemmer menetti muutaman ystävänsä kyseisessä sodassa. Jarl ja Saga Hemmer viettivät Kauniaisissa kuherruskuukauttaan tammikuussa 1918.¹⁹³

¹⁸⁸ Haapala 58, 68,

¹⁸⁹ Huhta 2010, 15–16.

¹⁹⁰ Hemmer 1931, 139–141.

¹⁹¹ Huhta 2010, 48–49.

¹⁹² Selén & Pylkkänen 2004, 11.

¹⁹³ Salminen 1955, 70; Ek 2013, 73.

Juuri itsenäistyneen Suomen poliittis-yhteiskunnallinen tilanne oli Venäjän marraskuun vallankumouksen jälkeen hyvin sekava ja samalla kahtia jakautunut. Väkivaltaisia yhteydenottoja oli ollut eri puolella maata ja sekä suojeluskunnat että työväenyhdistykset varustautuivat aseellisesti.¹⁹⁴ Tarvittavat viholliskuvat puolin ja toisin oli luotu – oltiin valmiina aseelliseen yhteenottoon ja täynnä kiukua. Kiiwas pastori Samuel Bro oli myös valmis mukaan poistamaan mainitsemansa mätäpaiseet isänmaan kuumeisesta ruumiista.

Hemmer ei juurikaan ole teoksessaan tuonut esille työväestön tai torppareiden sosiaalista asemaa. Ainoat teoksessa tähän asti mainitut sosiaaliseen alaluokkaan kuuluvat ovat olleet Essi ja hänen setänsä. Päähenkilö Samuel eli Essin kanssa niukasti, mutta hän luotti kuitenkin heidän taloudelliseen pärjäämiseen oman asemansa turvin. Näin ollen kirjailija ei ole juurikaan painottanut suomalaisen kansan jakautuneisuutta, saati sen merkitystä yhteiskunnallisen tilanteen kärjistymiselle ja lopulta sisällissodan syttymiselle.

Suomen sisällissodan voidaan katsoa alkaneeksi 28.1.1918, kun punaisten muodostama kansanvaltuuskunta nousi syrjäytetyn senaatin paikalle. Syrjäytetty senaatti, lähes kokonaisuudessaan, oli päässyt pakenemaan Helsingistä Vaasaan. Helsingistä kuului nyt uusi komento, jota piti vallankumousohallituksen puheenjohtaja Kullervo Manner.¹⁹⁵

Hemmer saattaa päähenkilöt juuri puhjenneseen Suomen sisällissotaan. Elettiin tammikuun viimeistä päivää ja Samuel oli kuullut, että koko Etelä-Suomi oli punaisten hallussa. Hän oli myös kuullut, että talonpoikaisarmeijan johdossa oli kenraali Carl Gustaf Emil Mannerheim, hänelle tuntematon sotaherra. Samuel kuuli sodan kulusta monenlaisia huhuja ja niiden innoittamana hän hehkutti:

Eläkööt valkoiset! Pohjalainen sydämeni paisuu. Näen teidät aseissa, entiset kylänpojat, joiden kanssa juoksentelin lapsena, ja koulutoverit, jotka vahvistitte nyrkkejänne minun kovaa kalloa vastaan. Marssitte rivissä nyt, Vankarsin Emil ja Ribackan Frans ja kaikki muut? Entä sinä, Lars Augustus, koulun kauhu, joka hankit panoksen kuuluisaan rukouspamaukseen? Oletteko kaikki mukana ja onko moni teistä jo kaatunut? Vain minä istun täällä häpeämässä, pappi, ristissä käsin. Samoin Hastig, mutta hän suree kansaa, joka juo omaa vertansa.¹⁹⁶

Edelleen Hemmer vahvistaa Samuelin pohjalaisuutta ja sotaan mukaan lähtemisen tarvetta kuvaillessaan, kuinka päähenkilön sydän paisuu pelkästä talonpoikaisarmeijan mielikuvasta. Samuelin mielikuvaa ja siitä syntyvää empaattista tunnetta

¹⁹⁴ Kena 1979, 43–44; Hentilä 2006, 106–108; Pekkalainen & Rustanius 2007, 15–19; Haapala 2009, 25–30; Jyränki 2013, 18–21.

¹⁹⁵ Hoppu 2009, 104–106.

¹⁹⁶ Hemmer 1931, 142–143.

lisää entisestään vanhojen lapsuus- ja koulukavereiden muistaminen ja kuvitteleminen heidät rintamaolosuhteisiin. Kuten aiemmin on mainittu, kirjailija Hemmer oli sisällissodan aikaan vaimonsa kanssa Kauniaisissa eikä osallistunut sotatoimiin. Edellä olevassa lainauksessa hänen päähenkilönsä purkaa turhautumistaan, kun ei pääse osallistumaan sotaan, kokien siitä häpeää. Hastigiin Hemmer sijoittaa koko kansaa ymmärtävää empaattisuutta, joka ilmenee kansan kohtalon suremisena. Epäilemättä tähän liittyy myös työväestön tilanteen ymmärtäminen, jota kirjailija haluaa painottaa. Hemmerillä on selvästi ollut tarve sijoittaa sekä Samueliin että Hastigiin sitä myötätuntoisuutta, jolla hän itse mahdollisesti suhtautui sodan osapuoliin.

Hemmer kuljettaa Samuelia ja Hastigia sisällissodan tapahtumien melksessä helmikuun puolivälistä maaliskuun alkuun. Samuel huomasi Hastigissa muutoksen:

Siitä asti kun hän puoltoista vuotta sitten palasi Saksasta, hän on suuresti muuttunut. Välisti alakuloinen, välisti melkein hurmioitunut. Itsestään hän on tuskin puhunut sanaakaan, mutta aavistan, että hänen siitä lähtien on täytynyt taistella ankarasti säilyttääkseen sen luotamuksen, joka aikaisemmin on kantanut hänet kuin siivillä kaikkien olemassaolon inhottavuuksien yli. Ja nyt on sisäinen sota järkyttänyt häntä, ikään kuin koko murhenäytelmä tapahtuisi hänessä itsessään. Näyttää melkein siltä, kuin hän olisi saanut sielullisen kouristuksen.¹⁹⁷

Kirjailija sisällyttää Hastigiin ymmärrystä sodan kumpaakin osapuolta kohtaan: tämä suree koko kansan kurjaa kohtaloa ja ilmentää sen selvänä psykofyysisenä oireiluna. Samuel huomasi kollegansa muuttuvan epätasapainoisemmaksi ja epäili tämän saaneen sodasta psyykkisen trauman. Epäilemättä monet papit tunsivat myötätuntoa kahtia jakautunutta ja keskenään sotivaa kansaa kohtaan – aivan kuin he olisivat olleet tuossa sekavassa ajassa kaukaa viisaita ja nähneet sodan järjettömyyden. Sitä kuvastaa ote pastori Matti Tarkkasen puheesta Helsingin Lähetyskirkossa, jonka hän piti 12.2.1918. Puheen nimi oli *Itkemmekö kansamme surmattuita?* ja Vanhan testamentin tekstinä oli Jer. 9:1: ”Oi, jospa päässäni olisi kylliksi vettä ja silmäni kyynelten lähde, niin itkisin päivät ja yöt kansani tyttären surmattuita”. Ote puheesta:

Täällä on kyllä ollut nälkää, kovempaakin kuin nyt. Sodan aallot ovat myöskin vyöryneet tuhoavina yli koko maan ja taudit sortaneet hautaan perhekunnat ja koko kylät. Mutta nälkää, vihollista ja ruttoa vastaan on taisteltu yhteisvoimin. Toinen on kantanut toisen kuormaa ja yhteisesti on etsitty apua ylhäältä Herramme Jeesuksen Kristuksen Isältä. Nyt sitä vastoin nälkäaika ja viljanpuute on kohdannut kansaa, joka vihassa ja itsekkyydessä on hajaantunut kahteen taistelevaan leiriin. Sen sijaan että yhteisesti koetettaisiin saada leivättömille leipää ja sitä varten pantaisiin kaikki rakkauden ja palvelemisen hyvät voimat liikkeelle, on ase kädessä noustu yhteistä järjestystä vastaan, ei pelastamaan toistensa henkiä,

¹⁹⁷ Hemmer 1931, 146.

vaan tuhoamaan ja tappamaan. Hetken itsekästen etujen takia tuhotaan tulevaisuuden siemen ja uuden paremman päivän koitto.¹⁹⁸

Tarkkasen pitämästä puheesta nousee samankaltainen kansan kohtalon sureminen, kuin mitä Hemmer tuo esille Hastigissa, joka ymmärtää sodan mielettömyyden ja sen kansalle tuottaman suuren surun. Siinä missä Samuel on kirjailijan luonnehdinnassa enemmän valkoista osapuolta ymmärtävä, ymmärtää Hastig puolestaan kumpaakin. Hastigin ymmärrystä punaisia kohtaan voidaan verrata Suomen sisälähetysseuran johtajaan Otto Aarnisaloon. Aarnisalo mielsi itsensä sosialistiksi, mutta piti kuitenkin valkoisten taistelua laillisen esivallan puolesta hyväksyttynä. Hän toteutti työssään niin sanottua kahden regimentin oppia, jossa punaiset olivat valkoisten laillista esivaltaa vastaan nousseita kapinallisia.¹⁹⁹

Vaikka kirjailijan päähenkilöt suhtautuvat sotaan eri tavoin, voidaan heidän suhtautumistavoista löytää myös jotain yhtäläisyyttä. Tämä ilmenee seuraavasta rukoushetki-kuvailusta, jossa Samuel ja Hastig istuivat öisen talvisen ikkunan edessä:

Istuimme kauan liikkumatta ja tuijotimme kuutamoon. Kumpikin tiesi mitä toinen ajatteli. Kun näin Hastigin ristivän kätensä, huomasin itsekin jo tehneeni samoin. Niin rukoilimme kasvot käännettyinä tuota valkeata valotulvaa kohti. Silmissämme mäntymetsikkö laajeni ja kasvoi Suomen satapeninkulmaiseksi metsiksi. Pieni jääkenttä laajeni ja muuttui tuhansiksi jäätyneiksi järviksi. Koko maaparkamme kohosi eteemme kuutamoyössä, ja rukouksemme syleilivät sitä. Rukoilimme metsien ja järvien vapauttamista, rukoilimme noiden penikulmaisten, hiljaisten hankien puolesta, jotka nyt ovat veriset. Näimme edessämme loppumattoman rivin harmaita miehiä, jotka taistelivat meidän kaikkien puolesta tuolla lumessa ja pakkasessa. Rukoilimme palavasti voittoa heidän aseilleen, rukoilimme joka miehen, joka kiväärin puolesta riveissä, aina Pohjanlahdesta Karjalan tietömille saloille saakka.²⁰⁰

Hemmer piirtää tässä pappiskuvaa, jossa kaksi eri tavoin sotaan suhtautuvaa pappia toivoo rukouksessaan voittoa valkoisten aseille. Tältä osin kirjailijan kuvaus on totuuden mukainen. Voidaan kuitenkin ajatella, että kirjailija on luonut Hastigista ristiriitaisesti sotaan suhtautuvan papin, joka rukoilee valkoisten voittoa, mutta suree koko kansan kohtaloa.

Surua tunsivat myös Samuel kun hän kuuli punaisten murhanneen hänen veljensä Andreaksen. Samuel matkusti punaisilta saamansa kulkuluvan turvin veljensä omistamaan Ristan kartanoon, jossa hänelle selvisi, että punaiset olivat upottaneet Andreaksen ruumiin paikalliseen jokeen. Kartanossa ei ollut tehty muuta tihtutyötä, ainoastaan makuuhuoneen sänky oli hajotettu pirstaleiksi. Samuel oli nyt

¹⁹⁸ Tarkkanen 1919, 18–19.

¹⁹⁹ Kena 1979, 53; Poteri 2009, 59–60.

²⁰⁰ Hemmer 1931, 147.

sukunsa viimeinen edustaja – äiditön, isätön ja vailla veljeä. Ainoa, joka hänellä vielä oli jäljellä, oli virkaveli Hastig – sekä vihan tunne punaisia kohtaan.²⁰¹

Maaliskuun lopulla Samuel sai taas luvan saarnata kirkossa. Hänen pitämästään jumalanpalveluksesta muodostui muistojumalanpalvelus Andreakselle. Kirkkoon oli tullut ainoastaan muutama penkkirivillinen sanan kuulijoita. Samuel puhui taas sydämensä äänellä ja lopetti rukoukseen, jossa toivottiin voittoa valkoisille taistelujoukoille. Vähät kuulijat vaikuttivat Samuelin mielestä olevan kauhuissaan ja vain joidenkin kasvot uskaltautuivat painautua alas rukoukseen. Samuelin tullessa kirkosta ulos tarttui eräs iäkäs mies häntä takin liepeestä ja kehotti pysymään poissa kotoa ja piilottelemaan jonkin aikaa. Samuel majoittui tuttuun yömajaan muutamaksi yöksi ja pysyi päivisin piilossa. Muutaman päivän kuluttua hän kävi asunnollaan Siltasaarella. Samuelia kohtasi ikävä näky: ovi oli isketty rikki ja huonekalut heitelty sekaisin, ja vielä keskellä lattiaa oli hänen Raamatunsa kansi tahrittuna.²⁰²

Hemmer luo edellä olevassa teoksen kohdassa pappiskuvaa, jossa virkaansa hoitava pappi joutuu pitämästään saarnasta punaisten tihutyön ja häväistyksen kohteeksi. Sisällissodan aikana papisto oli huomannut jumalanpalveluksissa olleen mukana punaisia, jotka seurasivat tarkasti saarnojen sisältöjä. Papistoon kohdistui myös väkivaltaa: yli kolmekymmentä pappia sekä kaksikymmentä kirkonpalvelijaa pahoinpideltiin, yleensä kuulustelujen aikana. Sisällissodassa teloitettiin kaikkiaan kymmenen pappia sekä yhdeksän kirkonpalvelijaa. Pappien teloitukset ajoittuivat sodan loppupuolelle.²⁰³

Eräs teloitetuista oli Inkeröiden kansanopiston johtaja pastori Iivari Söyring. Hänet noudettiin kotoaan illalla 8.4.1918. Hiljattain valmistunut pappi arvasi ehkä kohtalonsa, kun punaiset pyysivät hänet mukaansa kuulusteltavaksi. Iivari halusi hyvästellä pienet poikansa Osmon ja Ilmarin ja viipyi heidän sänkynsä vierellä jonkin aikaa. Sitten hän hyvästeli vaimonsa Annan. Iivaria syytettiin osallisuudesta vastavallankumoukselliseen toimintaan, ja pidättämiseen riitti vain pelkkä epäily, joka oli yleinen syy muissakin pappien teloituksissa. Iivari oli ollut mukana perustamassa Inkeröiden suojeluskuntaa syksyllä 1917 ja oli myös

²⁰¹ Hemmer 1931, 148–149.

²⁰² Hemmer 1931, 149–150.

²⁰³ Kena 1979, 58–61.

aktiivinen kuntakokouksiin osallistuja. Iivari teloitettiin 9.4.1918 Kouvolassa ennen aamun koittoa. Hänen vaimonsa jäi leskeksi ja kahden pienen pojan yksinhuoltajaksi.²⁰⁴

Hemmer tekee Samuelista suojeluskuntalaisen, näin hän vahvistaa päähenkilönsä pohjanmaalaisuutta ja siihen liittyvää maanpuolustusintoa. Samuel oli käynyt suojeluskuntaharjoituksissa paikallisen komppanian seitsemännessä ryhmässä salaten sen Hastigilta. Harjoitukset järjestettiin sisätilassa. Seuraava kirjailijan luoma pieni keskustelu huhtikuun kahdentenatoista päivänä saksalaisten edessä kohti Helsinkiä kertoo hyvin päähenkilöiden erilaisen suhtautumisen sisällissotaan:

Ryske lähenee lähenemistään. Hastig kiertelee edestakaisin huoneessa ja näyttää sairaalta. – Nuo kuolevat ovat kuitenkin meidän kansalaisiamme, sanoo hän. – Perkeleitä ne ovat, vastaan minä.²⁰⁵

Kirjailija suorastaan alleviivaa Hastigin psykofyysistä oireilua kokemastaan sodasta. Hän tuo myös esille päähenkilönsä vaikeuden asettua jommankumman osapuolen puolelle, ja niinpä empaattisuus raastaa häntä henkisesti. Hemmerin luomassa kuvauksessa Hastig ymmärtää työväestöä ja punaisia. Hastigia voidaan verrata niihin pappeihin, jotka jakoivat sielunmaisemassaan punaisten taistelun oikeudenmukaisemman yhteiskunnan puolesta, mutta olivat pahoillaan siitä, että sitä haettiin väkivallan keinoin.²⁰⁶

Samuelin kohdalla Hemmer alleviivaa taas kiivasluontoista patrioottisuuden korostamista, mikä mielletään usein pohjalaisuuden ominaispiirteeksi. Se ilmenee lyhyesti ja ytimekkäästi Samuelin vastauksessa, jossa hän kuvailee punaisia perkeleiksi. Kirjailija Hemmer oli syntynyt Vaasassa, joten hänen päähenkilönsä pohjalaisuuden korostus on ymmärrettävää, etenkin jos lähtökohtana voidaan pitää sitä, että usein kirjailijat sijoittavat henkilöhahmoihinsa jotain myös itsestään. Samuelin esikuvana kirjailijalla saattoi olla esimerkiksi Karhumäen opiston johtaja Väinö Malmivaara, joka komensi Pohjois-Suomen toisen pataljoonan lapualaiskomppanioihin kuulunutta suojeluskuntaosastoa. Kyseinen joukko-osasto saavutti jo sisällissodan aikana legendaarisen maineen, jota puitiin paljon sen aikaisessa mediassa, aina *Työmies*-lehteä myöten.²⁰⁷

Kirjailija laittaa päähenkilönsä ensimmäiseen tulikasteeseen: Samuel osallistui joukkueensa kanssa hyökkäykseen. Hän heittäytyi ristitulessa maahan ja

²⁰⁴ Turunen 2005, 101–106.

²⁰⁵ Hemmer 1931, 152.

²⁰⁶ Kena 1979, 62.

²⁰⁷ Huhta 2010, 48–49.

nyrjäytti peukalonsa, luotien vinkuessa ja vingahdellessa yli hänen päänsä. Samuel ampui rikkinäistä ikkunaa, josta hän oli nähnyt jonkun hahmon, toivoen samalla, ettei vain osuisi kehenkään. Helsinki vallattiin 14.4. saksalaisten joukkojen ja suojeluskuntalaisten toimesta. Hastig ei juuri kehumut Samuelia hänen ”sotasavutuksistaan”, vaan pisteliäästi luonnehti häntä hyvin innokkaaksi, vaikka hiljattain oli ollutkin vankilassa istuessaan murheen murtama²⁰⁸ Tässä kohdassa kirjailija taas painottaa Hastigin kriittisyyttä sotaa kohtaan sekä rauhan rakentajan roolia.

Hemmer kuljetti päähenkilönsä vankeudesta vapauteen, Hastigin apupapiksi tuomiokapitulin määräyksellä. Samalla kirjailija kuljetti molemmat päähenkilönsä eri raiteille heidän suhtautumisessaan sodan osapuoliin. Samuel pääsi vapauteen ja hän tahtoi osallistua, ja osallistuikin sotatoimiin suojeluskuntalaisena, henkensä kaupalla. Hastig puolestaan toi ilmi surunsa tämän kansan kovasta kohtalosta.

Hemmer sijoittaa Samueliin isänmaallista hurmosta: tämä oli seuraamassa 16.5.1918 Helsingissä pidettyä Mannerheimin²⁰⁹ joukkojen voittoparaatia. Ottaen huomioon sen, että Hemmer kirjoitti teoksensa noin kymmenen vuotta sisällissodan jälkeen, on hänen isänmaallisuuden korostamisensa sekä voittoparaatin glorifiointi ymmärrettävää. Kirjailija kuvailee tuota päivää seuraavasti:

Jo kirkkaan aamun kohotessa talon kattojen ylle jokainen ihminen näki, että mikään ei ollut samanlaista kuin ennen. Oliko tämä Helsinki? Tämä valoisa kaupunki, nämä juhlalliset rakennusryhmät, joiden ympärillä liput juuri liehuivat tangoissa, jollaisia niissä ennen ei ollut – oliko tämä todella sama alakuloinen kaupunki, joka kauan sitten oli unohtanut mitä ilo oli? Nämä torit ja kadut, missä innostuneet ihmiset parveilivat suuri odotus silmissään – oliko tämä sama katu, missä kolme vihamielistä kieltä ja kansanluonnetta oli saanut toisiaan vastaan repivässä, vuosisatoja kestäneessä taistelussa. Nyt siellä oli vain yksi sielu ja tahto, yhteinen mielen hartaus, joka kantoi kaikki pois pikkumaisuudesta ja jokapäiväisistä riidoista. Kaupunki kylpi uudessa valossa, ihmisillä oli uudet kasvat.²¹⁰

Kirjailijan kuvaus kaupungista, jota valaisi uusi valo sekä ihmisistä, joilla oli uudet kasvat, vaikuttaa kieltämättä hyvin sodan voittajaosapuolta ymmärtävältä, lähes patrioottiselta.. Kuvauksessa oli vain yksi yhtenäinen kansa, jolla oli yksi sielu, ja se sielu vaikutti hyvin valkoiselta. Hemmerin kuvaus Samuelista, joka oli seuraamassa valkoisten joukkojen voittoparaatia:

Bro hurrasi kuin mieletön, melu hänen ympärillään oli huumaava. Kulmassa Mannerheim hetkeksi pysähtyi ja odotti. Hän kääntyi ympäri satulassa ja katseli pitkin kilometrinmittaista katuja, joka nyt oli täynnä hänen marssivia joukkojaan. Sekunniksi välähti hänen kasvoilleen jotakin, joka oli puoleksi ylpeyttä, puoleksi kiitollisuutta, mutta kohta hän jälleen oli järkkymättömän näköinen.²¹¹

²⁰⁸ Hemmer 1931, 152–155.

²⁰⁹ Kirves 2015, 379.

²¹⁰ Hemmer 1931, 159–160.

²¹¹ Hemmer 1931, 162–163.

Kirjailija antaa Helsingille ja sen ihmisille, jotka voittoparaatia seurasivat – mukaan lukien Samuel – uudet kasvot. Nuo kasvot ilmentyivät Mannerheimissa sekä hänen joukoissaan. Mutta Helsingillä ja koko Suomella oli myös toisetkin kasvot – ne olivat häviäjien, veljien sekä sisarten kasvot. Kirjailija laittaa Samuelin katsoomaan myös niitä.

Samuelin kävellessä pois voittoparaatista Esplanadilta kohti Siltasaarta hänen mielensä täytti pilvinen taivas aiemman aurinkoisen sijaan. Hän lähestyi sitä kaupunginosaa, jossa ei juhlittu voitonpäivää. Samuelista Siltasaari vaikutti synkältä, kenties siellä kärsittiin ja ehkä haudottiin uusia kärsimyksiä. Pitkälläsillalla seisossaan Samuel muisteli talvella murhattua ja avantoon työnnettyä veljeään. Samuel tapaili erästä hiljattain lukemaansa runoa:

Maa! kun sodan pauke ja huudot on poissa ja voittajat palaa – nyt sinä muista maantie-ojasi, joissa makas silvotut, rääkätyt! Kas, poika kun kaatui puolesta maan, suru suuri ja juhlava on. Mut konnien teuraat haudoistaan ne huutavat: kostohon!²¹²

Hemmer on sijoittanut Samueliin selvää kostamisen halua, jota vastaan hän kuitenkin taistelee. Kirjailija kuvailee, kuinka edellä mainitut kiukkuiset sanat saivat Samuelin värisemään. Samuel ei ollut aiemmin juurikaan rakastanut veljeään tämän eläessä, ja ehkä juuri siksi halusi rakastaa tätä nyt. Kirjailija tuo esille myös toisenlaisen ulottuvuuden päähenkilössään: Samuel ei tiedostanut, että hänen laininlyöntinsä veljeään kohtaan oli saanut hänet entistä kiivaammin tarttumaan ranskaisevaan kivääriin. Kiivauden tuoma helpotus ja sovitus eivät riittäneet Samuelille – hänen sydämeensä oli silti jäänyt kipeä ja tyhjä tila, kuin vaatimus, joka ei ollut täyttynyt.²¹³ Kirjailija kuljettaa täyttymystään hakevan päähenkilönsä Suomenlinnan vankileirille Hastigin apulaiseksi.

3.3. Päätepysäkinä Suomenlinnan punavankileiri

Samuel sai kirjeen, jossa ei ollut postimerkkejä, siinä luki vain ”kenttäpostia”.

Kirje oli Hastigilta Viaporista:

Rakas Bro, sinun on heti tultava tänne! Nyt minä tarvitsen sinua. Kaikki on järjestetty lähtöäsi varten. Passi seuraa mukana, laiva lähtee klo 10 illalla. Valmistaudu viipymään täällä kauan. Ota mukaan papintakkisi ja kaikki rohkeus mitä sinulla on.²¹⁴

Hemmerin pappiskuvassa Hastig oli jo jonkin aikaa työskennellyt vankileirin kasvatusjohtajana, ja tuntui tarvitsevan ammatillista vahvistusta työhön vankien pa-

²¹² Hemmer 168–169.

²¹³ Hemmer 1931, 169.

²¹⁴ Hemmer 1931, 169–170.

rissa. Hastig oli tullut leirin kasvatusjohtajaksi pastori Solmun tilalle, joka oli siirtynyt Tammisaaren vankileirille. Hastig kehotti Samuelia valmistautumaan siihen, että työkomennuksesta tulee pitkä. Kun hän pyysi kollegaansa ottamaan mukaansa kaiken rohkeutensa, hän kertoi samalla tulevan työn raskaudesta.²¹⁵

Samuel pakkasi tavaransa, myös vahakantiset päiväkirjansa, jotka hän oli aikonut polttaa. Hän nousi laivaan, johon lastattiin myös vankeja, ja niin matka kohti Suomenlinnan punavankileiriä alkoi.²¹⁶

Suomenlinnan punavankileiri oli yksi niistä monista paikoista, joille keskittiin vangiksi jääneiden punaisten tutkiminen. Suomen valkoisen armeijan ylipäällikkö Mannerheimin luoman organisaation *Valloitetujen alueiden turvaamisosaston* eli VATO:n johtoon asetettiin Rudolf Walden. Hän oli sotilasarvoltaan everstiluutnantti ja toiminut aiemmin Mannerheimin alaisuudessa, päämajan etapipäällikkönä.²¹⁷ Samaan aikaan oli ylipäällikkö määrännyt päiväkäskyssään n:o 46 (20.4.1918) VATO:n alaisen sotavankilaitoksen päälliköksi Valter Ossian Juveliuksen, Oulun lääninvankilan johtajan. Hänen tehtäväkseen tuli järjestää ja keskittää vangit suuriin leireihin tutkinnan ja rangaistusten helpottamiseksi. Vankeja siirrettiin leireille, jotka muodostuivat vanhoista venäläisistä kasarmeista, kuten esimerkiksi Suomenlinnan leirille Helsinkiin tai Hennalan leirille Lahteen. Juveliuksella oli alaisuudessaan kuusi eri osastoa ja yksi niistä oli kasvatusosasto. Kasvatusosasto luotiin siksi, että vankileireillä haluttiin huolehtia vankien henkisestä hyvinvoinnista. Sen päälliköksi valittiin kirkkoherra Hannes Sjöblom 15.5.1918 alkaen. Hän hoiti toimeaan aina 15.9.1918 asti., jolloin sotavankileirit muuttuivat pakkotyölaitoksiksi.²¹⁸ Sjöblomin meriitteihin pappisuralla kuuluivat esimerkiksi vahva kokemus lähetystyöstä Kiinassa sekä toimiminen Helsingin kaupunkilähettyksen johtajana vuonna 1917.²¹⁹

Helsingin vankileirit perustettiin Suomenlinnaan, joka tunnettiin ennen 12.5.1918 Viaporina, Iso-Mjölön sotilassaarelle, Santahaminaan, Katajanokalle sekä Meriväen kasarmille eli Merikasarmille. Edellä mainittujen leirien ohella vankeja pidettiin väliaikaisissa vankiloissa eri puolilla kaupunkia. Vankeja käytettiin myös työvoimana linnakesaarilla pääkaupungin liepeillä.²²⁰ Kaiken kaikkiaan

²¹⁵ Hemmer 1931, 170, 183–184.

²¹⁶ Hemmer 1931, 170.

²¹⁷ Pirttilahti 2015, 264.

²¹⁸ Paavolainen 1971, 88–91, 105, 110, 276; Pekkalainen & Rustanius 2007, 26–28, 35–36, 295–296.

²¹⁹ Ottela 1977, 21.

²²⁰ Pirttilahti 2015, 266.

vankimäärä oli suurimmillaan Helsingin vankileireillä 24.6.1918, jolloin tilastoi-
tiin jopa 13341 vankia.²²¹

3.3.1. Kasvatustyötä vankileirillä

Hemmer sijoittaa Hastigin ja Samuelin suoraan kasvatuspäällikkö Hannes Sjöblomin alaisiksi kasvatusjohtajiksi Suomenlinnan punavankileirille. Todellisuudessa Suomenlinnan vankileirin kasvatusjohtajana työskenteli pastori Johannes Kunila ajalla 1.6.1918–15.9.1918 ja kasvatusapulaisena toimi rouva Aili Kunila.²²² Hemmer käytti pastori Kunilaa esikuvanaan, kun hän kirjoitti teoksensa käsikirjoitusta. Valmiissa ja painetussa teoksessa Kunila oli muuttunut pastori Solmuksi.²²³

Kasvatuspäällikkö oli nimennyt jokaiselle vankileirille kasvatusjohtajaksi papin, jolla oli kasvatusapulaisia, kuten ylioppilaita, maistereita tai kansakoulunopettajia. Sjöblomin pyrkimyksenä oli saada yksi kasvatusjohtaja viidelle tuhannelle vangille sekä kasvatusapulainen vastaavasti viidellesadalle.²²⁴

Hannes Sjöblom oli tunnettu sosialismin vastaisuudestaan, minkä hän toi avoimesti esille. Sjöblom kirjoitti *Uuden Suomettaren* yleisönosastoon 1.5.1918 mielipidekirjoituksen, jossa hän esitti ajatuksensa punakaartilaisten perheiden auttamisesta. Häivähdys Sjöblomin empatiasta työväenluokkaa kohtaan mitätöityi kuitenkin samassa kirjoituksessa. Hänen mukaansa punaisten tuomitsemisen ja rangaiksemisen on tapahduttava niin, että sosialismin ”juuretkin on revittävä ylös”.²²⁵

Sjöblomin ulostulo sen aikaisessa mediassa sosialismin vastaisena henkilönä vaikutti hyvin todennäköisesti siihen, että juuri hänet valittiin kasvatuspäälliköksi. Hannu Ottela toteaa tutkimuksessaan, että tehtävään ei kuitenkaan valittu esimerkiksi pastori Paavo Mustalaa, joka oli toiminut vankien sielunhoitajana Suomenlinnassa jo huhtikuussa 1918. Mustala suhtautui vankeihin empaattisesti ja ymmärtäen.²²⁶

Sjöblom tähdensi ensimmäisessä kasvatusjohtajille osoittamassaan kiertokirjeessä 5.6.1918, että vankeihin kohdistuvan kasvatustyön tarkoituksena oli ”palauttaa väärään johdetut mielet kunnioittamaan Jumalaa, rakastamaan kotia ja synnyinmaata”. Työskentelymetodien oli hyvä olla ensisijaisesti uskonnollisia, mutta myös yleissivistäviä. Näin ollen leireillä pidettävät pakolliset jumalanpalvelukset

²²¹ Paavolainen 1971, 111.

²²² Pekkalainen & Rustanius 2007, 395, 398; Piilonen 2015, 339.

²²³ Nordman 1981, 22.

²²⁴ Paavolainen 1971, 276.

²²⁵ Paavolainen 1971, 278; Ottela 1977, 22; Pekkalainen & Rustanius 2007, 175–180.

²²⁶ Ottela 1977, 16, 27–28; Pekkalainen & Rustanius 2007, 174, 178.

nousivat tärkeimmäksi toimintatavaksi.²²⁷ Muita kasvatustyön menetelmiä olivat esimerkiksi vangeille suunnattu oma lehti *Tosi työhön* sekä rippikoulujen pitäminen, esitelmät, puhetilaisuudet ja myöhemmin opintokerhot, ja jopa orkesterit.²²⁸ Tähtäimessä oli siis yhden, vähemmistöön jääneen kansanosan uudelleen ”sivistäminen”.

Tutkija Jenni Kirveksen mukaan valkoiset pitivät kansan uudelleensivistämistä ja kasvatusta tärkeänä asiana. Esimerkiksi Helsingissä alaikäiset punaiset vangit eroteltiin aikuisista vangeista, etteivät he saisi ”sosialistisia vaikutteita”. Alaikäiset punavangit olivat leirien kasvatusjohtajien tarkkailussa. Aivan erityinen huoli oli siitä, etteivät punakaartiin kuuluneet naiset tartuttaneet lapsiinsa ”sosialismin siementä”.²²⁹

Paavolaisen mukaan leirien lääkärit, kuten papitkin, kohtasivat vangeissa ihmisyyden riiston koko kurjuuden aina nälkäkuolemista teloituksiin. Se ei ainakaan tehnyt heidän työtään yhtään helpommaksi – kurjuuden kohtaaminen teki sen äärettömän vaikeaksi. Tämä piti paikkansa erityisesti pappien kohdalla.²³⁰

Mihin rooliin Hemmer sijoitti romaaninsa päähenkilöt – olivatko kasvatusjohtaja Hastig ja hänen apulaisensa Samuel ”repimässä” vangeista sosialismin juuria vai olivatko he kohtaamassa ihmisiä, jotka olivat suuressa hädässä ja vailla ihmisarvoa?

Hemmerin luoma pappishahmo Hastig oli todennäköisesti lyhyen leirillä olonsa aikana jo kohdannut punavankien kurjuutta. Se ilmenee kirjailijan kuvailusta, jossa Samuel kohtasi leirille tultuaan ensimmäisenä Hastigin:

Keskellä valkoiseksi kalkittua huonetta seisoi Hastig mustassa papintakissa. Hänen kasvonsa olivat peloittavasti laihtuneet ja aivan märät tuskanhiestä.²³¹

Kirjailija kuvaa siis Hastigin yllirasittuneeksi. Kuvaukselle löytyy historiallista pohjaa ja se liittyy vahvasti osaksi historian kerrontaa pappien kasvatustyön vaikeudesta. Esimerkiksi kasvatusjohtaja K. H. Seppälä on todennut tekemästään vankien kasvatustyöstä seuraavasti: ”Tein sen arastellen ja alakuloisella mielellä.” Hän työskenteli Tampereen vankileirillä.²³²

²²⁷ Paavolainen 1971, 276.

²²⁸ Paavolainen 1971, 276–277, 279.

²²⁹ Kirves 2015, 378–379; ks. myös Paavolainen 1971, 276.

²³⁰ Paavolainen 1971, 278.

²³¹ Hemmer 1931, 172.

²³² Paavolainen 1971, 278.

Hemmerin kuvaus yllirasittuneesta Hastigista kertoo siitä, kuinka tämä oli leirillä kärsiviä ihmisiä varten, ei ”kasvattamassa” tai ”sivistämässä” saati ”repimässä heistä pois sosialismia”.

Tultuaan vankileirille Samuel näki unen, jossa Mannerheim oli ratsastanut hevosellaan Nikolainkirkon portaita pitkin ylös aina kattokupolien yläpuolelle saakka. Siellä tämä sai itse Pietarilta taivaanavaimen heilutellen sitä ilmassa. Samuelista vaikutti siltä kuin tämä olisi ollut sanomaisillaan: Nyt on minun vuoroni jakaa autuutta. Samalla Samuel seisoj Senaatintorilla mustiin pukeutuneiden pappien joukossa messuten muiden kanssa aamenta.²³³

Mitä kirjailija haluaa viestittää tuolla Samuelin näkemällä unella? Asettuuko papisto, Samuel mukaan lukien, hyväksymään voittajaosapuolen ”autuuden jakamisen” eli rangaistusmenettelyn? Jos Hastig edustaa Hemmerin pappiskuvassa voittajaosapuolen vastaista näkemystä, niin Samuel edustaa unikuvausten perusteella taas sitä myötäilevää. Toisaalta kirjailijan käyttämässä unikuvauksessa voidaan nähdä myös taitavasti sisäänkirjoitettua kritiikkiä voittajaosapuolta kohtaan, joka ilmenee kohdassa, missä Samuel ”lausuu aamenta” muiden pappien mukana. Ehkä Hemmer ei ollut kovin tyytyväinen siihen tapaan, miten papisto asemoi itsensä suhteessa voittajaosapuoleen.

Kirkollisten vaikuttajien asenteet sodan häviöihin mukailivat sen aikaista valkoista asennetta, mutta erilaisin näkemyksin. Valkoinen voittajaosapuoli sai osakseen myös arvostelua monien pappien toimesta. Esimerkiksi *Herättäjä*-lehden päätoimittaja K. R. Kares oli sitä mieltä, että valkoiset olivat itse asiassa paa-tuneempia kuin punaiset, jotka nyt tarvitsivat Jumalan sanaa – valkoiset eivät saaneet tekemistään terroriteoista rangaistuksia.²³⁴

3.3.2. Hastig romahtaa

Kirjailijan luoma pappi Hastig, joka oli nuorena uskossaan niin vahva ja varma, näyttäytyy Suomenlinnan osiossa henkisesti rasittuneelta. Hän on niin rasittunut, että leirin lääkäri, tohtori Ceder, lääkitsee hänen hermojaan päivittäisillä lääkemikstuura-annoksilla.²³⁵ Samuel oli noussut ylös ensimmäisenä leiripäivänään ja ihmetteli, miksi huoneen ainoa ikkuna oli peitetty huovalla. Ikkunasta oli näkymä

²³³ Hemmer 1931, 175.

²³⁴ Kena 1979, 26, 99–100.

²³⁵ Hemmer 1931, 179–180.

vankileiriin. Hastig oli jo hereillä ja istui kirjoituspöydän äärellä sensuroiden vankien kirjeitä.²³⁶ Kyseinen tehtävä kuului kasvatusjohtajille.²³⁷ Hastig antoi erään vangin kirjeen Samuelille luettavaksi. Rypistyneessä paperilapussa vanki kirjoitti vaimolleen, että hän oli jo kuukauden kärsinyt nälkää ja seuraavana päivänä hänen täytyy mennä kuolemaan. Viimeistä yötään hän kertoi viettävänsä ”Kuoleman eteisessä”, huoneessa, johon kuolemaantuomitut vietiin ennen teloitusta. Vanki kertoi myös, että pian tänne tulee kenties joku ”pirun pastori Raamatun kanssa kertomaan sitä, kuinka Jeesus on niin kiltti.”²³⁸ Samuel liikkui lukemastaan kirjeestä, mutta ei liiallisesti – siihen hänellä oli omat syynsä. Hän kysyi Hastigilta, antaako tämä kirjeen lähteä eteenpäin, mihin Hastig vastasi antavansa kaikkien kirjeiden lähteä vastaanottajille. Samuel halusi kuulla, missä teloitukset tapahtuvat. Hastig kertoi, että ne suoritettiin Kustaanmiekassa vanhojen ruotsalaisten linnakkeiden luona, joiden nimet olivat Omatunto, Hyve ja Kunnia, ja lisäsi vielä:

Tietysti ihmisiä ammutaan Hyvässä Omassatunnossa!²³⁹

Kirjailija nostaa esille kasvatusjohtajien vaikean ja lähes mahdottoman työn vankien sielunhoitajina pukien sen Hastigin sarkastiseen toteamukseen. Tuohon toteamukseen voidaan yhdistää monet kasvatusjohtajien hätähuudot vankien epäinhimillisen kohtelun vuoksi. Hemmerin teoksesta ilmenee, että Hastig oli esittänyt vetoituksen vankien puolesta eri viranomaistahoille sekä leirin komendantille, mutta siihen vastattiin kieltävästi – oikeuden piti tapahtua.²⁴⁰

Hemmer asettaa Samuelin ensimmäiseen teloitukseen, joka sisältää öisen läsnäolon kuolemaantuomittujen vankien kanssa. Samuelille se oli mielen alakuloiseksi saava tapahtuma. Hän vietti yön yhdeksän vangin kanssa jutellen heille ystävällisesti sekä lukien otteita Uudesta Testamentista. Lisäksi hän kertoi taas kerran oman syntisen taustansa, aivan kuten aikanaan langenneille naisillekin. Vain yksi vangeista oli vastaanottavainen haluten kuulla enemmänkin Raamatun sanaa, muut olivat välinpitämättömiä. Samuelin ja vankien välillä oli jokin este, ja Samuel pohti, johtuiko se siitä, että hän mietti tiiviisti murhattua veljeään Andreasta. Teloituksen tapahtuessa seuraavana aamuna Kustaanmiekassa juuri se vanki, joka oli halunnut kuulla enemmän evankeliumia, ei pysynyt pystyssä. Sa-

²³⁶ Hemmer 1931, 175–176.

²³⁷ Pekkalainen & Rustanius 2007, 194.

²³⁸ Hemmer 1931, 177–178.

²³⁹ Hemmer 1931, 178.

²⁴⁰ Hemmer 1931, 211.

muelin piti käydä tukemassa häntä lausumalla joitakin rohkaisevia sanoja. Teloitusryhmän laukaistessa kiväärit Samuel näki, kuinka vangit kaatuivat maahan. Vaikka hän oli päättänyt pysyä mieleltään vahvana, hän halusi karttaa Hastigin kohtaamista, koska tunsi häpeää.²⁴¹

Kirjailija laittaa Samuelin häpeämään sitä, että hän oli lähtenyt ensimmäiseen teloitukseensa vahvalla ja iloisella mielellä. Kuitenkin hän tuli siitä alakuolaiseksi. Vaikka Samuel oli itse kokenut syntisyyden, ei vankien kohtaaminen tai teloituksen seuraaminen ollut hänelle helppoa.

Hennalan vankileirillä vangittuna ollut Riku Rouanne kertoo kuolemaantuomittujen vankien välinpitämättömyydestä tarjottuun hengelliseen apuun:

Mestauspäivän edellisenä iltana eristettiin kuolemaan tuomitut päävahdissa koppiin numero 7 – ”kuoleman koppiin” – ja pappi ja lääkäri kävivät tutkimassa tapettavien valmiutta. Minä en tiedä kenenkään tarvinneen kummankaan herran apua.²⁴²

Myös Pekka Railo kertoo muistelmissaan, että kasvatustyö Hannes Sjöblomin ohjeistuksen pohjalta ei tuottanut juurikaan mainittavaa tulosta Tammissaaren vankileirillä. Olosuhteet leirillä olivat niin kurjat, etteivät vangit siitä välittäneet.²⁴³ Aikalaismuistelut kertovat sen, että pappien tehtävä valmistella kuolemaantuomitut vangit ei ollut helppoa, se sai usean papin romahtamaan henkisesti.

Henkisen romahtamisen koki Yrjö J. E. Alanen, joka toimi kasvatusjohtajana Hennalan vankileirillä Lahdessa. Yrjö Jaakko Edvin Alanen syntyi vuonna 1890 Raisiossa. Hänen isänsä, Yrjö A. Alanen, oli niin ikään pastori. Yrjö Alasen äiti kuului Karstenin pappisukuun. Yrjö Alanen valmistui ylioppilaaksi vuonna 1908 ja neljä vuotta sen jälkeen filosofian kandidaatiksi. Teologisen erotutkinnon hän suoritti vuonna 1918 ja arkkipiispa Gustaf Johansson vihki hänet papiksi samana vuonna.²⁴⁴ Tarkempi papiksi vihkimysajakohta oli 11.6.1918, vain päivää ennen kuin hän aloitti kasvatusjohtajana Hennalan vankileirillä.²⁴⁵ Kivimäki ei mainitse tutkimuksessaan lainkaan Alasen toimintaa Hennalan vankileirin ensimmäisenä kasvatusjohtajana.²⁴⁶

²⁴¹ Hemmer 1931, 185–186.

²⁴² Rouanne 1928, 402.

²⁴³ Railo 2011, 292–294.

²⁴⁴ Kivimäki 1988, 1.

²⁴⁵ Pekkalainen & Rustanius 2007, 395. Pekkalainen & Rustanius kertoo Alasen syntymäpaikan olleen Kauhava, Kirsti Kivimäki taas ilmoittaa sen olleen Raisio.

²⁴⁶ Kivimäki 1988, 2.

Yrjö Alanen reagoi vankeihin kohdistuneeseen julmuuteen kirjoittamalla kasvatuspäällikkö Sjöblomille kirjeen.²⁴⁷ Kirje on kirjoitettu lyijykynällä kahdeksalle A5:n kokoiselle ruutupaperiarkille, hyvin lennokkaalla käsialalla. Kirjoituksesta puuttuu jonkin verran välimerkkejä ja niiden tilalla kirjoittaja on käyttänyt ajatusviivoja. Olen jakanut kirjeen siteerauksen kappaleisiin luettavuuden helpottamiseksi. Siteeraan siitä viittä ensimmäistä sivua, joissa Alanen toi esille henkisen jaksamattomuutensa sekä näkemyksensä vankileirisysteemin järjettömydestä:

Kiitos, että kohta täytit pyyntöni – mutta et minusta niin vähällä päässyt. Kun asessori Sonny on kerran tullut tänne, niin voi hän myös jäädä tänne. Minä otan eron tästä johtajan toimesta. Jos minulla on viikon lopulla voimia, niin voin tulla tänne apulaiseksi. Sen saan sitten nähdä. Nyt olen kadottanut jo yöneni. Minulla on kovin herkät hermot ja tunnen syvästi muitten kärsimykset – tämä vankileirilaitos on oikea helvetin esipiha – niin täyteen sullottu kärsimystä, ihmisten räkkäystä, surua ja katkeruutta – vapautetuksi määrätty vangit kuolevat ennenkuin ehtivät saada määräyksensä.

Helsingissä ollessani kävin tapaamassa edusmiehiä ja heidän kanssaan neuvottelemassa vankileirilaitoksen hajoittamisesta ja vankien sijoittamisesta pitkin maaseutua. A. H. Virkkunen on kovin tämän ajatuksen valtaama ja aikoo ryhtyä ponteviin toimenpiteisiin sen johdosta. Annan hänelle pyynnöstään tarkempia tietoja tšekäläisistä oloista, en moittien vankileirin johtajia, joista pidän, vaan tätä hullua järjestelmää, jonka keksijä ansaitsisi tulla hirtetyksi. - - -

Jos itse pystyn tulemaan, niin onhan meille toistaiseksi tämän kuukauden määrärahaa ja pitkäaikainen laitos ei tästä tule – siitä olen koettanut pitää huolta – nälän kiduttamia ihmisiä, on vaikea kasvattaa – se voimisteluhomma on sulaa hulluutta – sitä paitsi ei täältä ole lähettä miestä sinne. – Olen vanhentunut monta vuotta näinä harvoina päivinä – ja luulen, että ihminen, jolla on vähänkin sydäntä rinnassaan, ei voi muuta kuin toimia koko tämän nykyisen järjestelmän perinpohjaiseksi muuttamiseksi. Tee sinäkin niin.²⁴⁸

Alasen kirje Hannes Sjöblomille on konkreettinen ja väkevä kannanotto kasvatusjohtajien äärettömän vaikeasta sielunhoitotyöstä vankien keskuudessa. Painokkuutta kirjeessä edustaa kirjoittajan toteamus siitä, kuinka kyseisen vankileirijärjestelmän kehittäjä voitaisiin hirttää. Sanoman tehoa lisää vielä se, että sen takana oli pappi. Se, että kirjoittaja ilmaisee omaavansa hermostollista heikkoutta, ei vähennä hänen sodan voittajaosapuoleen kohdistuvan kritiikkinsä painoarvoa. Yrjö Alanen toimi kasvatusjohtajana 12.6–26.6.1918.²⁴⁹ Hän sai Hannes Sjöblomilta luvan erota tehtävästään, kun asessori Paul Sonny oli saapunut hänen tilalleen Lahteen.²⁵⁰

Pastori Arvo Pohjannoro, joka toimi kasvatusjohtajana Viipurin vankileirillä, kirjoitti myös kirjeen vankeinhoitohallituksen kasvatustarkastajalle. Hänen

²⁴⁷ Saarinen 1963, 320; Paavolainen 1971, 278; Pekkalainen & Rustanius 2007, 181, 190, 395.

²⁴⁸ KA VSA Yrjö J. E. Alasen kirje kasvatuspäällikkö Hannes Sjöblomille 23.6.1918.

²⁴⁹ Pekkalainen & Rustanius 2007, 395.

²⁵⁰ Ottela 1977, 31; ks. myös Saarinen 1963, 320.

kanssaan kirjeen olivat allekirjoittaneet 14 kuolemaantuomittua, jotka anoivat armoa. Pohjannoro oli maininnut, ettei hän kykene enää valmistelemaan tuomittuja kuolemaan, sillä hänen mielestään he eivät ansainneet kuolemantuomioita. Armonanomusta ei hyväksytty, ja Pohjannoro sanoutui irti tehtävästään.²⁵¹

Myös Johannes Kunila esitti oman hätähuutonsa vankien puolesta kritisoiden sitä, kuinka teloitettaviksi vietyjä vankeja oli pahoinpidelty. Lisäksi vankien kuullen oli teloittajia opastettu, miten vangit ammutaan.²⁵²

Ilmeisesti Johannes Kunila oli hyvin rasittunut vankien huonosta ja epäinhimillisestä kohtelusta, aivan kuten Yrjö Alanenkin. Hän kieltäytyi kasvatusjohtajan tehtävästään lokakuun lopussa 1918, minkä johdosta vankien teloitukset jouduttiin keskeyttämään väliaikaisesti.²⁵³

Miten Hemmerin teoksen kasvatusjohtaja Hastig reagoi vankien huonoon kohteluun ja teloituksiin? Saiko hän yhteyttä vankeihin ja kuultiinko hänen sano-
maansa? Hastig kuvailee Samuelille tunteuksiaan työstään vankien parissa:

En osaa mitään ihmisellistä kieltä, jota voisi käyttää juuri täällä. Minua ei ymmärretä. Tiedätkö, mitä tohtori äsken sanoi minulle. Olette liian jalo, sanoi hän, aivan liian jalo. Mutta sinä, Bro, sinä, jolla on ollut niin paljon tekemistä liassa ja synnissä, sinä olisit kai oikea mies, jollet... – Jollet mitä? kysyi Bro. – Jollet vihaisi niitä, joita sinun pitäisi auttaa.²⁵⁴

Hastig vaikutti turhautuneelta siihen, ettei hän löytänyt yhteyttä vankeihin.

Syyksi hän epäili omaa taipuvaisuuttaan puhtauteen uskonsa suhteen, minkä takia hänen oli hankalaa saada kosketusta niihin, joita varten hän työtään teki. Hän ei ollut tottunut olemaan ”liian” kanssa tekemisissä. Sen sijaan hän katsoi Samuelin olevan sopivampi kohtaamaan vankeja, mutta esteenä siihen oli vain viha, jonka hän oli Samuelissa huomannut.²⁵⁵

Kirjailija tuo Hastigin henkisen romahtamisen vahvasti esille myös seuraavassa kohtauksessa: kun Samuel, Hastig ja tohtori Ceder kävivät heille tyypillistä keskustelua teologiasta aina ateismiin ja lopulta ajan politiikkaan, puhelin soi. Komendantti tiedusteli, missä teloitukseen tilattu pappi oikein viipyi? Hastig vastasi, ja lopulta pienen sananvaihdon jälkeen hän lähti suorittamaan taas yhtä raskasta tehtävää. Lähtiessään hän työnsi kummatkin kädet kohti Samuelia ja sanoi:

Katso näitä käsiä! Ne pitelevät Jumalan sanaa, ainoata, jota luulin turvalliseksi ja kiinteäksi tässä elämässä. Mutta ne vapisevat, vapisevat...²⁵⁶

²⁵¹ Saarinen 1963, 324.

²⁵² Pirttilahti 2015, 287.

²⁵³ Pirttilahti 2015, 287.

²⁵⁴ Hemmer 1931, 184.

²⁵⁵ Hemmer 1931, 184.

²⁵⁶ Hemmer 1931, 218–223.

Hemmer lataa Hastigin sanoihin kaiken sen uskon, joka on ollut tämän pappeuden perustana eli Jumalan sanan – ja se oli nyt murenemassa. Hastigin usko ja sen mukana pappeus ovat koetuksella. Edellä olevaa lainausta on käyttänyt myös Tuulikki Pekkalainen²⁵⁷, joka on tulkinnut kyseiset lauseet Samuelin sanomiksi, vaikka ne ovat nimenomaan Hastigin lausumat. Näin ollen Pekkalaisen siteeraus kyseisestä Hemmerin teoksen kohdasta on virheellinen.

Elettyä todellisuutta seuraten Hemmer saattaa Hastigin henkisen romahduksen partaalle. Hän oli uupunut raskaasta päivästä ja asettautui vaatteet päällä sänkyynsä. Tohtori oli antanut hänelle taas yhden lääkeannoksen. Hastig ja Samuel kuuntelivat kuinka tohtori soitti huoneessaan viulua, ja Samuel kutsui soitannan kuuntelemista heidän rauhantuokiokseen. Hastig nousi ylös vuoteestaan todeten, että se ei ollut oikeanlaista rauhaa. Samuel kehoitti häntä muistelemaan mitä mestari Eckehart aikanaan oli sanonut: eli sen verran kuin ihmisellä on rauhaa, niin juuri sen verran hän on Jumalassa. Ja mitä enemmän hän rauhaa kaipaa, sitä enemmän hän on Jumalasta irti. Hastig vastasi olevansa irti Jumalasta, hänellä ei ole lainkaan rauhaa. Tähän Samuel sanoi yhteyden Jumalaan olevan vain väliaikaisesti irti, mutta se palaa. Hastig vastasi, ettei palaa, se on lopullisesti irti. Samalla Hastig riuhtaisi papintakkinsa yltään ja heitti sen lattialle ja sanoi:

En tahdo olla pappi! Tässä seison ihmisenä, kärsivänä, ryysyisenä ihmisenä, ja minä syytän!²⁵⁸

Hastig huitoi ohuilla käsillään ilmaa, katsoi silmät loimuten kattoon ja huusi:

Minä syytän! Maallisen Gehennan syvyyksistä, kaiken armeliaisuuden nimessä – minä syytän sinua, Jumala! Miksi annoit kaiken tämän tapahtua, sinä Ikihyvä? Sinä lähetit meidät koetusten alhoon, mutta etukäteen tuomittuina. Sinä olit punninnut hyvän tahtomme, tiesit, että se oli liian heikko taistelussa ylivoimaista pahuutta vastaan. Puolusta tekoasi, jos voit! Sinä suuri silmä, sinä joka näet vuosisatojen läpi, aikojen aamunkoitteesta aikojen äärimmäiseen hetkeen – sinähän tiesit kaiken ... sinähän näit etukäteen kaikki maailman taistelukentät, sinä tiesit meidän tappiomme, sinä tunsit haavojemme polttavan tuskan. Miksi siis annoit pelin alkaa, sinä Ikihyvä? Minä syytän sinua!²⁵⁹

Kirjailijan kuvauksessa Hastig sanoutuu irti pappeudestaan, tehostaen sitä papintakin tallomisella. Hän syyttää ihmisenä sitä vallitsevaa yhteiskuntaa, jonka rankaisemistoimet vankeja kohtaan olivat äärimmäisen raskaat. Samalla hän kuitenkin syyttää myös Jumalaansa, joka lähetti kasvatusjohtajat vaikeaan, lähes mahdottomaan tehtävään vankileireille. Samanlaiseen tulokseen Hastigin uskonvarmuuden murenemisestä on päätynyt myös Eva Fjellander. Hän toteaa, kuinka leiriolosuhteiden kestättömyys rikkoi Hastigin uskon varmuuden. Tämän elämä

²⁵⁷ Pekkalainen & Rustanius 2007, 227.

²⁵⁸ Hemmer 1931, 224–226.

²⁵⁹ Hemmer 1931, 226–227.

ennen sotaa oli ollut rauhallista ja turvattua, mutta nyt sodan päätyttyä se oli joutunut kaaokseen niin henkisesti kuin ulkoisestikin.²⁶⁰

Kyseisen Hastigin vuodatuksen jälkeen kirjailijan pappishahmot jatkavat lopputonta keskusteluaan uskosta ja sen puutteesta. Hastig totesi, että heidän pappeutensa olivat ajautuneet eri raiteille: hänen jäädessä junan kyydistä ja Samuelin jatkaessa kohti uusia raiteita. Samuel totesi, että kaikessa tässä kurjuudessa, jota hän kohtasi, hänen uskonsa vain vahvistui. Aivan kuten Yrjö Alanen oli myös Hastig kokenut kasvatustyön vankileirillä omatunnon liian vaikeaksi tehtäväksi – hän sairastui henkisesti. Hastigin kaltaisia ”kohtalotovereita” oli muitakin, kuten jo aiemmin mainituksi tulleet Arvi Pohjannoro tai Johannes Kunila. Jokainen heistä kärsi työnsä raskaudesta omalla tavallaan tehden työnsä suhteen omat ratkaisunsa. Kirjailijan päähenkilö Samuel ei hänkään säästynyt vankileirityön raskaudelta. Hänellä oli omat vahvuutensa kestää sitä, ja myös vaikeutensa kokea työssään empatiaa.

3.3.3. Hastigin ja Samuelin valinnat

Hemmer asettaa kummankin päähenkilön valitsemaan, miten he suhtautuvat vankien kärsimykseen. Kun Samuel oli mukana hautaamassa ensimmäisen teloituksen uhreja Santahaminaan, hän rukoili vainajien puolesta. Rukouksesta puuttui tunne ja se jätti hänen mielensä sekavaksi – ristiriitaisena hän oli hyvin pettynyt itseensä. Vaistomaisesti hän etsi Santahaminan naisvankileiriltä Essiä, joka olisi tyydyttänyt hänen kohdetta vaille jääneen auttamistarpeensa. Samuel ei löytänyt Essiä, mutta pienen tytön hän löysi. Hastig oli tuonut tytön Santahaminasta Suomenlinnan leirille heidän palvelustytökseen. Tämän nimi ei ollut tiedossa, ainoastaan hänen 13 vuoden ikänsä ja se, että hän oli kotoisin Haminasta. Samuel kysyi tyttöltä, tiesikö hän Ristan kartanon. Tyttö kertoi isänsä olleen siellä aikanaan kuskina sekä nyt olevan täällä vankina. Samuel ja palvelustyttö ystävystyivät vähitellen.²⁶¹

Samuelin ja palvelustytön ystävyydellä Hemmer viitoittaa päähenkilönsä tietä vankileirityössään kohti lopullista ratkaisua. Seuraava Samuelin rukous, jonka hän lausui, ajoittuu samaan tilanteeseen, jossa Hastig esitteli hänelle vapisevia käsiään, niitä, jotka olivat aiemmin pidelleet Jumalan sanaa. Kirjailija kuvailee Samuelin rukousta seuraavasti:

²⁶⁰ Fjellander 2014, 214.

²⁶¹ Hemmer 1931, 179, 185–188, 189–192, 195–200.

Tutki minua, Isä! rukoilee hän kiihkeästi. Sinä joka näet kaiken läpi, sinulle ei mikään ole salattua minunkaan niskoittelevassa sydämessäni, jota en itsekään milloinkaan ole oppinut ymmärtämään. Tiedät, että en oikein kyennyt rakastamaan veljeäni hänen eläessään – älä anna minun ainakaan kostaa sitä rakkaudettomuutta rakkaudettomuudella heitä kohtaan. Jos sydämessäni vielä on kipinäkään kostonhimoa, jos siellä paha tahto vielä huutaa verta veljeni verestä, niin rankaise minua. Laske risti hartioilleni, olen valmis.²⁶²

Samuel rukoilee kokeakseen aitoa myötätuntoa vankeja kohtaan tietäen, että veljensä murha saattaa olla syy empatian puutteelle. On syytä kiinnittää huomiota rukouksen loppulauseeseen, jossa hän sanoo olevansa valmis ja pyytää Herraa asettamaan ristin hartioillensa. Kirjailija lataa tähän kohtaan aavistuksen Samuelin tulevasta ratkaisusta.

Rukouksen aikana palvelustyttö oli tullut huoneeseen Samuelin huomautta. Kirjailija kuvaa heidän kohtaamistaan seuraavasti:

Auta minua lapsi! Näytät niin hyvältä ... ja niin omituisen iloiselta tänään ... Isä elää! Kuiskaa tyttö säteillen. – Olen nähnyt hänet. Tiesimmehän sen! Hän elää! huutaa Bro. Mutta hän on vielä rukoukseen uponneena, hänelle merkitsevät nuo sanat jotakin muuta ja vielä enemmän.²⁶³

Hemmer vahvistaa päähenkilönsä uskoa, joka ilmenee siteerauksen viimeisessä lauseessa: Samuel on löytänyt uskonsa ja elää sitä todeksi palvelustytön kautta. Se käy esille seuraavasta kirjailijan kuvauksesta:

Hän oli päiväkaudet vankien joukossa ja teki heidän puolesta kaiken mitä voi, yhtä vähäisellä menestyksellä, mutta paremmalla mielellä kuin ennen. Hän tiesi kyllä, mistä tuo rohkeus suureksi osaksi oli peräisin. Hänellä oli läheisyydessään ihmisolento, jolle hän selvästi merkitsi jotakin.²⁶⁴

Hemmerin kerronnassa Samuel on löytänyt pappeudelleen ja uskolleen kohteen, jonka kautta hän tuntee itsensä tarpeelliseksi omassa tehtävässään vankileirillä – autettava ja auttaja kohtaavat. Samalla hän kohtaa myös muut autettavat – vangit – uudesta näkökulmasta, paremmalla mielellä. Samanlaiseen päätelmään on päätenyt myös Fjellander, jonka mukaan pieni tyttö, johon Samuel leirillä tutustui, toi kirjailijan päähenkilölle uskoa, toivoa ja rakkautta.²⁶⁵

Myös hermonsansa menettänyt Hastig tarvitsi auttajaa. Häntä oli auttanut lääketieteellisesti, ja omalla tavallaan myös henkisesti, lääkäri Ceder. Tämä oli omassa mielessään diagnosoinut Hastigin hermoromahduksen uskonnolliseksi psykoosiksi. Ceder osallistui aika ajoin Hastigin ja Samuelin teologisiin keskusteluihin ja toi niihin oman pragmaattisen sekä maallisen näkemyksensä. Hän rauhoitti Hastigin hermoja myös musiikin avulla, soittaen viulua.²⁶⁶

²⁶² Hemmer 1931, 223.

²⁶³ Hemmer 1931, 223–224.

²⁶⁴ Hemmer 1931, 229.

²⁶⁵ Fjellander 2014, 213.

²⁶⁶ Hemmer 1931, 225–226, 232–239.

Lääkäri Cederin hahmossa Hemmer tuo esille hoitoalan ammattilaisen, joita myös Samuel ja Hastig edustavat sielunhoitajan ominaisuudessa. Hoitoalan ammattilaisille tyypillinen empaattisuus ilmenee Cederissä esimerkiksi siinä, että hän yritti hankkia palvelustytölle ylimääräisiä ruoka-annoksia.²⁶⁷ Hemmerin näkemys vankileirin lääkäristä empaattisena hoitoalan ammattilaisena saa vahvistusta aikalaismuistelmista: Pekka Railo kertoo punavankina olostaan Tammisaaren leirillä kesällä 1918. Railo oli koulutukseltaan farmaseutti ja toimi leirillä apteekkarina avustaen leirin lääkäriä Toivo Ellilää. Vankileirien ylilääkäri Robert Tigersted teki tarkastuskäynnin Tammisaaren leirille. Pitkälti Railon ansiosta ylilääkäri katsasti kaikkein kurjimmatkin vankitilat järkyttyen niistä sekä vankien aliravitsemuksesta ja nälkäkuolemista. Tigersted laati käynnistään raportin, joka tarkoitettiin salaiseksi, mutta se pääsi vuotamaan Ruotsiin. Ruotsin lehdistön kautta asia tuli julki myös Suomessa, minkä jälkeen vankileirien oloihin tuli muutos: Tigerstedin raportin ansiosta leirien epäinhimillisiin oloihin, esimerkiksi ravinnon puutteeseen, oli pakko kiinnittää huomiota. Tämä muutos sai aikaan sen, että useat vangit säästyivät nälkäkuolemalta.²⁶⁸ Kuten Tigerstedkin, järkyttyivät myös Hemmerin teoksen päähenkilöt vankien epäinhimillisistä oloista: kirjailija kuvaa vankien ravinnon puutetta yhtenä kärsimyksen muotona.²⁶⁹

Hemmerin pappiskuvauksessa tapahtuu muutos, kun kesken Samuelin, Hastigin ja Cederin illallispöytäkeskustelua soi kenttäpuhelin. Ceder aavisti puhelun luonteen ja totesi ironisesti, että ”sieltä saapuu sitten jälkiruoka”.²⁷⁰ Hän vastasi ja ilmoitti Samuelille ja Hastigille, että komendantti Palstalla on asiaa. Samuel meni vastaamaan puhelimeen:

Täällä pastori Bro. – – – Ei, sitä en tee. Kieltäydyn! Hän sulkee puhelimen, mutta Hastig kiiruhtaa hämmästyneenä hänen luokseen ja syleilee häntä liikuttuneena. – Kiitos, kiitos, Bro! Silloin surisee puhelin uudelleen pitkään ja kiukkuisesti. Hastig kiiruhtaa sinne. – Me kieltäydymme, kieltäydymme, kuuletteko huutaa hän melkein riemuitsevasti torveen ja heittää sen menemään.²⁷¹

Kirjailijan päähahmojen kieltäytyminen kuolemaantuomittujen valmistamisesta teloitukseen sekä läsnäolosta itse teloituksessa on teoksessa merkittävä käänne. Hemmer asettaa sekä Samuelin että Hastigin eettiseltä näkökannalta samalle ta-

²⁶⁷ Hemmer 1931, 232.

²⁶⁸ Railo 2011, 15, 234, 277–282; ks. myös Paavolainen 1971, 317–318.

²⁶⁹ Hemmer 1931, 192–195, 289, 303.

²⁷⁰ Hemmer 1931, 255.

²⁷¹ Hemmer 1931, 250–251, 254–255.

solle. Vaikka he olivat aiemmin suhtautuneet erilailla kohtaamaansa vankien kärsimykseen, jakoivat he nyt samanlaisen eettisen kokemuksen vankileirin epäinhimillisyydestä – siinä oli aivan liikaa kärsimystä ja he olivat saaneet tarpeekseen sen todistamisesta.

Kieltäytymisepisodi sai jatkoa, kun komendantti saapui jututtamaan tehtävästään kieltäytyneitä pappeja. Ärtynyt komendantti tivasi pastoreilta selitystä kieltäytymiselle. Hän oli jo ajatellut sen syyksi hermojen kireyttä tai poliittisten mielipiteiden muuttumista. Komendantin ja pastorien keskustelussa kirjailija tuo esille kieltäytymisen syyn:

En ymmärrä herroja. Asiahan on päivänselvä. Olemme hädin tuskin kukistaneet vertojaan vailla olevan rosvoikapinan valtiota vastaan, jolla on kansan valitsema hallitus. Ette voine vaatia, että se saa tapahtua ilman jälkiseurauksia. Olen ensimmäinen valittamaan, että on puhjennut nälänhätä ja tauteja. Sen vuoksi tuhoutuu osa verraten kunnollisiakin aineksia, ja se saattaa minun niinkuin muittenkin komendanttien aseman hyvin tuskalliseksi. Mutta emmehän voi loihkia leipää ilmasta nälkäänäkevässä maassa. Onko herroilla siihen jotakin sanottavaa? Molemmat papit ovat vaiti. – Tahdon huomauttaa teille, jatkaa komendantti, – että teidän pappeina pitäisi kuulua yhteiskuntaryhmään, jolla ei tässä asiassa voi olla muuta kuin yksi mielipide. Ette kai ole unohtaneet kuoliaksi räähättyjä ammattitoveritanne ja häväistyjä kirkkoja. – Äsken suhtauduimme asiaan aivan samoin kuin te, sanoo Bro. – Mutta nyt me käsitämme sen toisella lailla. – Kuinka sitten, jos saan kysyä? – Nyt ei ole enää kysymys poliittisista mielipiteistä, vaan kärsivistä ihmisistä.²⁷²

Hemmer tuo komendantin vuorosanoissa esille ajatuksen, että papit kuuluisivat automaattisesti siihen yhteiskuntaryhmään, joka halusi puhdistaa Suomen kansan epäkelvosta aineksesta, siis kapinaan osallistuneista punaisista. Näin asia ei ollut Yrjö Alasen, Johannes Kunilan, eikä liiemmin Arvi Pohjannonon kohdalla. Heille kaikille vankien kärsimys oli liikaa – he kieltäytyivät tehtävistään. Tässä kohdassa kirjailija asettaa pappishahmonsaa samaan linjaan todellisten tapahtumien kanssa.

Komendantti Palsta ilmoitti tehtävistään kieltäytyville papeille, että heidän päätöksestään huolimatta leirin toiminta jatkui entisellään ja myös teloitukset jatkuivat.²⁷³ Kuten jo aiemmin on tullut mainituksi, Suomenlinnassa teloitukset keskeytettiin pastori Kunilan kieltäytyessä tehtävästä.²⁷⁴ Näin ollen Hemmerin kuvauksessa komendantti Palstan ilmoitus teloitusten jatkumisesta ei ole yhteneväinen todellisten tapahtumien kanssa. Palsta määräsi Samuelin ja Hastigin pysymään leirillä siihen asti, kunnes sinne saatiin uudet papit tehtävistään kieltäytyneiden tilalle.²⁷⁵ Tässä Hemmerin kuvaus on taas yhteneväinen historian kanssa:

²⁷² Hemmer 1931, 256–258.

²⁷³ Hemmer 1931, 261.

²⁷⁴ Pirttilahti 2015, 287.

²⁷⁵ Hemmer 1931, 261.

Hennalan vankileirin pastori Yrjö Alanen erosi tehtävästään vasta, kun assessori Paul Sonny oli tullut hänen tilalleen.²⁷⁶

Hemmerin pappiskuvauksessa Hastig koki olevansa vanki komendantin asettaman poistumiskiellon vuoksi. Leirin lääkärin avustuksella sekä Hastig että Samuel pakenivat leiriltä – Hastig leiriltä ulos ja Samuel sisään. Kirjailija tuo esille päähenkilönsä mietteet vankina olemisesta seuraavasti: Bro istui paikallaan pää painuneena ja mietti:

Ei, ei oikeita vankeja, ajattelee hän itsekseen. Ei käynyt niin hyvin ...²⁷⁷

Hemmer lataa Samuelin mietteisiin päätöksen, joka oli kypsynyt hänen mielessään ja odotti vain toteutumistaan: hän halusi vangiksi muiden vankien joukkoon. Ceder avusti Hastigia pakenemaan leiriltä ja tarjosi tälle vartiosotilaan asua. Sen ja väärennetyn lomalitteran avulla Hastigista tuli iltalaivalla saarelta lomalle lähtevä sotilas. Samuel saattoi hänet laivarantaan ja kysyi, mitä hän aikoo jatkossa tehdä. Hastig totesi, ettei kykene enää papinuraa jatkamaan, ja kysyi vuorostaan Samuelilta, mitä tämä aikoi tehdä. Samuel kertoi pysyvänsä edelleen leirillä.²⁷⁸ Hastig siis epäili, ettei jatka papinvirkaansa tämän pidempään. Hän oli saanut tarpeekseen kärsimyksen kohtaamisesta, menettäen myös uskonsa – hänen kuormansa oli pappeutensa alussa kevyt, mutta lopussa hyvin raskas. Tässä kohtaa Hastig poistuu Hemmerin teoksesta.

Kirjailija teki Hastigista papin, joka ehkä luopui pappeudestaan. Hennalan vankileirin pappi Yrjö Alanen ei luopunut pappisurastaan: hän työskenteli useissa Pohjanmaan seurakunnissa pastorina, ja lopulta hänestä tuli Helsingin yliopiston systemaattisen teologian professori. Yrjö Alanen liittyi myös sosiaalidemokraattiseen puolueeseen jatkosodan jälkeen.²⁷⁹ Myöskään Suomenlinnan vankileirin pastori Johannes Kunila ei luopunut pappeudestaan. Hän jatkoi merimiespappina Hampurissa ja sen jälkeen vankilapastorina Suomessa aina vuoteen 1942, jolloin hän joutui Turun lääninvankilassa vangin puukottamaksi.²⁸⁰

3.3.4. Vanki nimeltä Ihminen

Hemmerin pappiskuvauksessa Samuel oli hyvästellyt Hastigin ja palannut takaisin leiriin. Samana yönä Samuel meni ”kuoleman eteiseen” tapaamaan teloitettavia

²⁷⁶ KA VSA Yrjö J. E. Alasen kirje kasvatuspäällikkö Hannes Sjöblomille 23.6.1918.

²⁷⁷ Hemmer 1931, 261–263, 276–277.

²⁷⁸ Hemmer 1931, 262–265.

²⁷⁹ Kivimäki 1988, 2–3.

²⁸⁰ Piilonen 2015, 339.

vankeja. Hän istui muutaman vangin keskellä jutellen heille, kun komendantti saapui huoneeseen, jolloin vankien rauhalliset ilmeet muuttuivat kireiksi. Komendantti halusi jutella Samuelille pyytäen tätä hieman syrjemmälle huoneessa ja sai kuulla Hastigin paenneen leiriltä. Hän ärsyyntyi kuulemastaan ja vannotti Samuelia kunniasanalla pysymään leirillä, muuten hän joutuisi sotilasvartioinnin alaiseksi. Komendantti sanoi:

Täällä täytyy olla pappi, ainakin muodollisesti. Sitä paitsi teidän on muistettava velvollisuutenne!²⁸¹

Samuel vastasi:

Asianlaita on niin, että en vielä oikein tiedä mikä velvollisuuteni on.²⁸²

Hemmerin päähenkilö antaa komendantille kunniasanansa siitä, että hän pysyy leirillä, mitään muuta lupaamatta. Samuel jäi kuolemaantuomittujen luokse ja huomasi saavuttaneensa heidän luottamuksensa.²⁸³ Kirjailijan kuvauksessa pastori Samuel Bro ei vielä tiennyt, mikä hänen velvollisuutensa oli, mutta hänellä oli siitä aavistus.

Tuo aavistus näkyi Samuelin ulkoisessa olemuksessa: lääkäri Ceder kuvaili häntä mielessään ”bulldoggimaiseksi papiksi”, joka oli parroittunut ja muistutti melkein rosvoa.²⁸⁴

Samuelin ystävä, palvelustyttö, oli sairastunut vakavasti. Lääkäri Cederin mukaan työllä oli ehkä ravinnon puutteesta johtuva nälkähöyry. Samuelille oli ehdottoman tärkeää, että tyttö toipuisi. Lääkäri oli ollut sairastuneen tytön luona hoitamassa häntä ja soittamassa tytölle viulua. Lopetettuaan soittamisen Ceder saapui Samuelin luokse. Kirjailija kuvaa heidän keskusteluaan seuraavasti:

Menkää nukkumaan, Bro, minä valvon. Bro nousee ja katselee häntä huolestuneesti. – Onko hän tajuissaan? kysyy hän. Tohtori pudistaa päätään. – Mutta meidän täytyy pelastaa hänet! kuiskaa Bro ja lähestyy lääkäriä. – Teenhän mitä voin, mutta se ei ole paljoa. Ja ehkä on parasta, jos lapsi saa kuolla. – Ei, ei hän! – Pelastakaa sitten hänet rukouksillanne! mutisee tohtori äreästi ja näppäisee bassokieltä. – Älkää pilkatko minua. – Minä en pilkkaa, surkuttelen. Ja äkkiä hän huutaa: -Herra Jumala, kuinka ihanaa olisi, jos olisi olemassa joku, joka kuulee rukoukset! Bro katsoo häntä silmiin. – Sellainen on, sanoo hän hiljaa.²⁸⁵

Kirjailija tuo kuvaamaansa keskusteluun näkökulman, jossa ateistinen lääkäri vastaa sarkastisesti Samuelille toteamalla, kuinka ihanaa olisi, kun joku kuulisi rukoukset. Olennaisinta Hemmerin kuvauksessa on Samuelin uskon varmuuden

²⁸¹ Hemmer 1931, 266–267.

²⁸² Hemmer 1931, 267.

²⁸³ Hemmer 1931, 268.

²⁸⁴ Hemmer 1931, 268–269.

²⁸⁵ Hemmer 1931, 270–274.

näyttäytyminen hänen vastauksessaan Cederin kynniseen toteamukseen: rukousten kuulija on olemassa.

Lääkäri Ceder hoiti tyttöä parhaan kykynsä mukaan, mutta tämä oli useita tunteja yhtäjaksoisesti tajuttomana. Välillä tyttö oli palannut sen verran tajuihinsa, että oli saanut sanotuksi terveisensä isälle. Samuelin kuullessa tämän hän sanoi päättäväisesti, että ne terveiset täytyy toimittaa perille.²⁸⁶

Hemmerin päähenkilö punavankileirin pappi Samuel Bro halusi tekeytyä vangiksi. Tohtori Ceder järjesti hänet vangiksi muiden vankien joukkoon. Hän kirjasi Samuelin vankina sairaalan potilaaksi ja sitten parantuneena ulos takaisin leiriin. Ceder piti Samuelin ideaa vangiksi tekeytymisestä mielipuolisena ja uhkasi ilmoittaa asiasta komendantille. Samuel sai kuitenkin lääkärin taipumaan tahtoonsa katkaisemalla puhelinkaapelin, polttamalla papin asunsa ja pukeutumalla rikkinäisiin vangin vaatteisiin. Näin hän asteli Cederin huoneeseen, eikä lääkäri voinut enää Samuelin tahdosta perääntyä. Vaihtoehtona olisi ollut, että Samuel olisi kävellyt leiriin suoraan, jolloin vartija olisi ampunut hänet. Sitä Ceder ei halunnut, joten hän suostui pastorin pyyntöön.²⁸⁷ Kirjailija kuvaa tilannetta, joka sai Cederin suostumaan Samuelin tahtoon seuraavasti päähenkilönsä kertomana:

Katsokaa tätä takkia! Elämäni on yhtä arvoton kuin se. Yhtä likainen ja reikiä täynnä. Enkö saa heittää sitä rääsyä ainoaan puhdistavaan tuleen? Minulla ei ole enää läheisiä sukulaisia eikä ystäviä, kukaan ei tule kaipaamaan minua, jollen palaa. Tässä minulla lopultakin on mahdollisuus sovittaa mitä olen rikkonut ja kenties *lohduttaa* jotakuta. Tahdotteko, että minun on palattava entiseen elämään ja saarnattava surkeita sanojani tyhjissä kirkoissa? Ei, ei, teidän täytyy auttaa minua!²⁸⁸

Hemmerin kuvauksessa päähenkilö tietää, mikä on hänen velvollisuutensa pappina vankileirillä. Ei vain pappina, vaan ensisijaisesti ihmisenä – vankina vankien joukossa tai kuten aiemmin, syntisenä syntisten parissa. Kirjailija siis vahvistaa päähenkilönsä uskoa sovituksen ja lohdutuksen kautta.

Samuelin päädyttyä sairaalasta vankileiriin muiden vankien mukana häntä kuulusteltiin paikallisen tutkintotuomarin toimesta. Häneltä kysyttiin nimeä, jolloin hän vastasi olevansa ihminen. Ärsyyntynyt tuomari lähetti hänet muutamaksi päiväksi mielisairaiden osastolle Pieneen Mustasaareen. Sieltä Samuel palasi erään toisen vangin kanssa, joka kertoi tutkintotuomarille tämän puhumattoman vangin nimen olevan Juho. Niinpä Samuel kirjattiin kuulustelupöytäkirjaan nimellä Juho, vankiryhmästä 67, ja perään lisättiin vielä suuri kysymysmerkki,

²⁸⁶ Hemmer 1931, 275.

²⁸⁷ Hemmer 1931, 277–283, 284, 286.

²⁸⁸ Hemmer 1931, 284.

koska tutkintotuomari epäili juuri tätä puhumatonta vankia osallisuudesta vankiryhmän tekemiin rikoksiin. Lopulta ylituomarin toimesta Juho-vangin aiemmat merkinnät poistettiin eikä häntä enää kuulusteltu.²⁸⁹ Kirjailija oli luonut päähenkilölleen uuden henkilöllisyyden, jonka turvin hän pääsi sulautumaan vangiksi vankien pariin. Samuel oli nyt vanki nimeltä ihminen.

Hemmer kuvailee päähenkilönsä sielunhoidollista toimintaa vankien parissa seuraavasti:

Väliaikoina hän oli myötäänsä liikkeellä suuressa vankileirissä. Ilokseen hän huomasi, että hänen sanoillaan nyt oli kokonaan toinen voima, kuin jos hän olisi tullut papinpuvussa piikkilanka-aitauksen toiselta puolen. Useat turvautuivat häneen. Mutta hän huomasi heti, että täällä ei kannattanut puhua hyvästä paimenesta tai karitsan verestä, mutta kyllä kaikkivaltiaasta Jumalasta, rautarenkaasta kalliiossa tai Nasaretin sankarista, joka rakasti syntistä enemmän kuin vanhurskasta. Sinnepäinhän hänen oma vakaumuksensakin oli aina taipunut, ja nyt hän oli äärettömän kaukana kaikista saivarteluista ja uskonriidoista. Hän esitti kristinoppiaan, ja sillä oli voimaa epätoivoisten joukossa. Pian tunsivat monet vankileirissä oimittuisen hilpeän ja väkevän pikku miehen, jota toiset hyväntahtoisesti, toiset halveksivasti nimittivät Pikku-Jeesukseksi. Jos joku oli oikein pahassa pulassa ja pelkäsi kuolemaa, lähetettiin heti hakemaan häntä. Silloin tuli parempi olla.²⁹⁰

Kirjailijan kuvauksessa Samuel on oman uskonsa ytimessä, siinä samassa, jonka hän tunsu omakseen työskennellessään aiemmin prostituoitujen parissa. Erityisesti kirjailijan lause ”hän esitti kristinoppiaan, ja sillä oli voimaa epätoivoisten joukossa” kertoo Samuelin uskon vahvuudesta. Uskonvahvuudellaan hän antoi kuolemaantuomituille toivoa ja lupauksen iankaikkisesta elämästä – hän tuli kuulluksi vankien parissa, oikeastaan evankeliumi tuli eläväksi ja vastaanotetuksi. Fjellander on myös todennut, kuinka vankileirin ulkoisten olosuhteiden aiheuttamat raskutukset vain vahvistivat Samuelin uskoa.²⁹¹

Vaikuttava esimerkki todellisuudessa tapahtuneesta sielunhoidosta on maininta Suomenlinnan vankileirin kasvatusapulaisesta, saarnaaja Väinö Stenbäckistä. Hän ymmärsi vankeja. Hänen ymmärrystään havainnollistaa seuraava esimerkki: Stenbäck tapasi työssään paatuneena pidetyn ja kuolemaantuomitun vangin August Gunnar Mörnin. Mörn oli ammatiltaan kanttori ja lauluopettaja, ja hän ei saanut kuolemantuomiota väkivaltaisuuden vuoksi. Hän sai sen valtio- ja maanpetossyytteen nojalla. Stenbäck tarjosi Mörnille omista eväistään leipää, makkaraa ja sikarin. Stenbäck kertoi kuolemaantuomitulle myös tarinan Laupiaasta samarialaisesta, ja lopulta he olivat itkeneet yhdessä.²⁹² Väinö Stenbäck koh-tasi vangit ihmisinä ja tarjosi heille ilosanomaa toivosta, kuten Samuelkin teki.

²⁸⁹ Hemmer 1931, 285–288.

²⁹⁰ Hemmer 1931, 291–292.

²⁹¹ Fjellander 2014, 214.

²⁹² Pekkalainen & Rustanius 2007, 243–245; Korjus 2014, 235.

Heidän tarjoamassaan evankeliumissa ei ollut näkyvää kirkollista korostusta, joten ehkä juuri siksi se tavoitti vangit hyvin.

Samuelin näkymä vankileiriin oli muuttunut. Hänen aiemmin kokemansa viha, joka kohdistui alitajuisesti vankeihin, oli poistunut ja vaihtunut tasa-arvoiseksi suhteeksi heidän kanssaan. Kirjailijan kuvauksessa Herran hyvä paimen on muuttunut hyväksi lampaaksi, joka evankelioi muita lampaita hyvin tuloksin.

Hemmer sijoittaa päähenkilönsä vielä kahteen merkittävään sielunhoidolliseen kohtaukseen. Ensimmäisessä palvelustyön kasvatti-isä kertoo Samuelille, että hänen ollessaan Ristan kartanossa kuskina kartanoherra Andreas Strang pyysi hänet kerran juttusille. Kartanoherra kertoi tehneensä karjapiian raskaaksi, ja pyysi rahallista korvausta vastaan häntä ottamaan karjapiian vaimokseen. Kuski suostui pyydettyyn järjestelyyn. Karjapiian ja kartanoherran lapsi menehtyi heti synnyttyään. Myöhemmin kuski sai tietää vaimonsa pettäneen häntä kartanoherran kanssa. Kuski otti lopputilin ja muutti pois vaimonsa kanssa. Puolenvuoden jälkeen heille syntyi tyttö, joten entinen kartanon kuski ei ollut varma, kuka tytön oikea isä oli. Samuel halusi kuulla kasvatti-isän kertovan tarinansa loppuun asti. Isä kertoi, että kun sisällisota oli alkanut, hän oli mukana kostoretkellä Ristan kartanolla. Kartanoherra oli kuitenkin lähtenyt karkuun, joten se retki oli turha. Isä jatkoi vielä tarinaansa kertoen, kuinka hän myöhemmin kävi hajottamassa kirveellä isännän sängyn, kostoksi vaimonsa uskottomuudesta.²⁹³

Kirjailijan päähenkilö ottaa sielunhoidolliset taitonsa käyttöön, mikä ilmenee Samuelin ja isän keskustelussa seuraavasti:

Mutta ajattelehan, jos asianlaita onkin niin kuin luulet ... jos saat kiittää sitä sänkyä parhaasta lapsestasi? – Sinä olet kummallinen, sinä, vastaa isä. – Sinä käännät kaiken sel-laiseksi, jota kannattaa ajatella. – Olet ottanut väärän kirveen, sanoo Bro. – Kuuntele minua nyt. Etkö tiedä, että koko maailma on täynnä pahoja ketjuja. Ne ulottuvat elämästä elämään, teosta tekoon, ne kiertyvät ympärillemme ja tukehduttavat meidät ja tekevät meidät van-geiksi. Jokainen rengas niissä synnyttää heti uuden renkaan, ne kasvavat äärettömiksi ki-rouksen ketjuiksi, ja renkaiden nimenä on syyllisyys, viha, kosto ... Eikö ihmisen asiana täällä elämässä ole tehdä loppu vankiketjustaan? – Kuinka siitä tehdään loppu? – Se kat-kaistaan. On olemassa kirves, joka on maailman pehmein, mutta samalla terävin. Sen nimi on *anteeksiantamus*. Vapahtajamme antoi sen aseesi käsiimme.²⁹⁴

Hemmer lataa päähenkilönsä sanoihin suuren määrän evankeliumimaista opetusta ja vertauskuvallisuutta. Ne ilmenevät Samuelin puheessa vertauksissa, jossa kos-ton kierre voidaan katkaista evankeliumin avulla – kaikista pehmeimmällä kir-veellä – anteeksiantamisella.

²⁹³ Hemmer 1931, 294–297.

²⁹⁴ Hemmer 1931, 297–298.

Samuel kertoi palvelustytön kasvatti-isälle, että Ristan kartanonherra oli hänen veljensä, jonka punaiset murhasivat. Isä oli kuulemastaan hyvin hämmästynyt ja yllättynyt, mutta heidän ystävyytensä säilyi ja syveni. He saivat tietää, että palvelustyttö oli elossa ja selvinnyt sairaudestaan: tapansa mukaan tyttö heitti piikkilanka-aidan ylitse ruokakäärön isälleen. Isä kuitenkin heitti käärön takaisin tytölle huudahtaen samalla, että tyttö pitäisi sen itsellään. Kirjailija kuvaa tapahtuman loppua seuraavasti:

Emmekö tienneet, että hänen täytyi tulla terveeksi, kuiskaa Bro ja syleilee säteillen isää. – Mutta sano minulle yksi asia. *Nyt* sinä kai annat anteeksi? Isä ei kykene vastaamaan mitään. Hän vain nyökkää ääneti ja painelee silmiään kämmenillään, kunnes kyyneleet alkavat tunteutua esiin karkeitten, likaisten sormien välistä.²⁹⁵

Kirjailija sisäänkirjoittaa Samuelin ja isän vuoropuheluun syntien anteeksiantamuksen, johon isä antautui: hän ei pystynyt enää kantamaan sisässään vihaa kartanonherraan kohtaan, vaan itki jonkin itseään suuremman edessä. Hän oli tullut Pyhän Hengen koskettamaksi Samuelin toimesta.

Samuelin vankiryhmästä oli karannut kuolemaantuomittu vanki, ja hänen sijastaan teloitettaisiin ryhmästä joku toinen. Ryhmä joutui itse arpomaan, kuka asettuisi karanteen tilalle. Ryhmän järjestysmiehenä toimiva vanki, nimeltänsä Jyske, käytti epärehellistä keinoa järjestellessään itsensä ulos arpomisesta juuri menehtyneen vangin, tupakka-Kustin avulla. Jäljelle jäivät vain Samuel ja palvelustytön kasvatti-isä. Samuel antautui teloitettavaksi, ja varmisti sen vielä pyytämällä vankiryhmän järjestysmieheltä itsellensä lyhyen tikun, jolloin kasvatti-isä sai pitää henkensä.²⁹⁶

Hemmerin teos kumuloituu niin draamallisesti kuin pappiskuvaukseltaan suurimpaan mahdolliseen rakkaudentunnustukseen asettumalla kuolemaan toisen ihmisen puolesta. Kirjailija sijoittaa päähenkilönsä jonkin itseään suuremman eli Jumalan kasvojen eteen – näin Samuel toimii vapahtajana ja pappina pelastaen toisen ihmisen hengen ja sovittaen samalla omaa syntisyyttään uhrautumisen kautta.

Samuelin viimeisiksi sanoiksi teoksessa jäivät virren sanat, jotka hän lausui kädet ristissä:

Ne, Herra, riisuu mun. Suo, että puhdistun Sun Poikas haavoissa!²⁹⁷

²⁹⁵ Hemmer 1931, 298–300.

²⁹⁶ Hemmer 1931, 300–313.

²⁹⁷ Hemmer 1931, 314.

Virren sanat vahvistavat näkemystä, että Samuelilla oli jumalallinen tehtävänanto: Hemmer on kuljettanut päähenkilöään läpi progression, jossa hänen uskonsa rakentui lukuisissa vaikeuksissa lähes täydellisestä epäilystä suureen uskonvarmuuteen. Lopulta Samuel halusi konkreettisesti puhdistaa omaatuntoaan ja samalla vahvistaa uskoaan tarjoutumalla tietoisesti teloitettavaksi.

Samuelin evankelioimistyö vaikutti myös lääkäri Cederiin. Hän oli liikkeellä aikaisin samana aamuna, kun Samuel teloitettiin. Kun hän aamuhetkessään Kustaanmiekan lähetyvillä katseli merta, komendantti Palsta sattui samaan paikkaan. Kirjailija kuvaa heidän keskusteluaan seuraavasti:

Näin aikaisin liikkeellä! tervehti hän. – Mutta aamu onkin loistavan ihana. Kääntymättä tohtori seisoo paikallaan ja katselee merelle. Komendantti on loukkaantunut. – Mitä te katselette? kysyy hän. – Purjetta. Valkoista purjetta. – Sepä runollista! – Se on tuolla kaukana. Siitä näkyy vielä pieni osa, kuin lumihietale, mutta jonkin hetken kuluttua se on näköpiirin tuolla puolen. Missä se silloin on? Mitä näköpiirin takana on? – Tohtori näyttää olevan filosofisella tuulella tänään. – Niin, on paljon sellaista, jota emme pysty saavuttamaan ... On arvoituksia ... on omituisia pakkotiloja, joita emme käsitä, en minä ettekä te – *te, voittaja!* – – – Kustaanmiekestä kuuluu laukausten jyrinä. Se kaikuu vanhojen vallien ja linnakkeiden välissä. Tohtori säpsähtää, tuijottaa hetken maahan, vavahdus kulkee hänen ruumiinsa läpi. Sitten hän alkaa levottomasti kävellä ympäri nurmikkovallilla. – Mikä teille tuli? kysyy komendantti. Tohtori pysähtyy ja nielaisee kerran. – Mikä minulle tuli? Kuulittehan yhteislaukauksen tuolta. Tiedättekö, että se tappoi pastori Bron.²⁹⁸

Samuelin uskonvarmuus ja sille omistautuminen olivat tehneet kyyniseen ja lähes ateistiseen lääkäriin syvällisen vaikutuksen. Hän saavutti mielessään häivähdyksen siitä kärsimyksestä, jota hävinnyt osapuoli tunsi. Samalla hän ymmärsi myös Samuelin tekemän suurimman rakkauden teon merkityksen – armon ja pelastuksen. Se kuorma, jota Samuel kantoi, oli sekä kevyt että raskas.

4. Johtopäätökset

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ollut tarkastella Jarl Hemmerin romaanin *Mies ja hänen omatuntonsa* pappiskuvia sen sisältämien teemojen kautta. Olen selvittänyt, millainen kirjailijan luoma pappiskuva oli ja miten hän sen muodosti. Tarkastelussa olen kiinnittänyt huomiota myös siihen, miten hahmot vastaavat historiallista ajankuvausta ja miten ne eroavat toisistaan nimenomaan henkisten vahvuksiensa tai heikkouksiensa suhteen – kumpi heistä kantoi kevyttä kuormaa, kumpi raskasta, vai kantoivatko molemmat kumpaakin.

Hemmer rakentaa pappiskuvaansa kuvaamalla kahden hahmonsa, Samuelin ja Hastigin tietä kohti pappeutta. Hemmerin kuvauksessa nuori Samuel koki lap-

²⁹⁸ Hemmer 1931, 317–318.

suudessaan äidittömyyden. Jo lapsena Samuelista ja Hastigista tuli parhaat toverukset ja heidän ystävyytensä vain syveni iän karttuessa. Kirjailija nostaa näin teoksensa alkuvaiheessa Hastigin tärkeään rooliin: hän oli Samuelille myös äiti-hahmo, jota tämä katseli ihailien ylöspäin. Nuoren Samuelin kasvuun liittyi vahvasti kaksi erilaista kokemusta: August Ripön traaginen menehtyminen jäiden sekaan sekä oma piilopaikka joen törmällä tuomen oksalla. Kirjailija piirtää kuvaa nuoresta, äidittömästä Samuelista, joka hakee ihaillemastaan ystävästään Hastigista äidillistä turvaa. Samalla tämä kokee elämässään sekä traagisen että onnellisen tapahtuman, jotka kummatkin ovat hänelle merkityksellisiä.

Hastigin hahmolla Hemmer kuvasi säätyläisperheestä nousevaa teologian opiskelijaa, jonka opinnot ajoittuvat aikaan, jolloin säätypapiston asema romahti Suomen ensimmäisten eduskuntavaalien myötä. Hastigille teologian opiskelu oli itsestään selvä valinta – tarkoituksena oli Jumalan löytäminen. Hän eteni opinnoissaan määrätietoisesti ja valmistui papiksi nopeassa tahdissa. Toisin oli talonpoikaistaustaisen Samuelin laita, hänen opintonsa kestivät kauemmin. Kirjailijan kuvauksessa Samuel ei saa kuolevalta isältään kovin kannustavaa tukea pappisopinnoilleen, vain naurun, joka piirtyi negatiivisesti hänen mieleensä. Tämä sekä Samuelin kokema arvoristiriita sen suhteen, jäädäkö tilan pitäjäksi vai jatkaako opintoja, aiheutti hänelle omantunnon vaivoja ja häpeää. Samuel valmistui papiksi kahdeksan opiskeluvuoden jälkeen. Hän epäröi vielä viime hetkellä, ottaisiko papin vihkimyksen vastaan vai ei, keskustellessaan asiasta Hastigin kanssa. Lopulta juuri Hastig löysi Samuelista sen ulottuvuuden, joka oli hänen mielestään ratkaisevan tärkeä: Samuelilla oli rakkaus Kristukseen. Kirjailija kuvaa Samuelin talonpoikaistaustaisena pappina, joka pohti papiksi valmistumisestaan ja siihen sopivuuttaan kauemmin kuin Hastig. Näin Hemmer on saattanut parhaat ystävykset tuoreiksi papeiksi, Herran hyväksi paimeniksi, jotka ovat valmiita kaitsemaan laumaansa.

Hemmer kuljettaa pappishahmonsa papin työhön sekä rauhan että sodan aikana. Kirjailija sijoittaa Hastigin sellaiseen helsinkiläiseen kontekstiin, jonka kautta hänen voidaan hyvinkin todeta olleen aikansa muotipappi. Nuorkirkollisuus edusti modernia kirkollista ajattelua, etenkin juuri suurissa teollistuvissa kaupunkitaajamissa. Kirjailijan tapa kuvata Hastig nuorkirkollisena pappina oli irtiotto jo taakse jääneestä säätypappeudesta. Hemmer on sijoittanut Hastigin säätypappeudesta nousseksi nuorkirkolliseksi kaupunkilaispapiksi.

Päähenkilö Samuel aloitti viranhoidotehtävänsä Uudenmaan rannikolla. Kirjailijan kuvauksessa hän nautti työstään aidosti ja oli pappედelleen omistautunut. Samuelin hyvin alkanut pappisvirka kaatui yhteen ainoaan saarnaan. Hemmerin pappiskuvassa vastavalmistunut ja työstään innostunut päähenkilö ajautuu saarnaamaan ilman valmisteltua tekstiä. On huomattavaa, että kirjailija on sijoittanut tuohon saarnaan paljon ajan kontekstiin kuuluvaa tieteen ja uskonnon välistä keskustelua – Darwinista Kristuksen neitseestä syntymisen epäilyyn, ja lopulta ihmisen loputtomaan hybrikseen eli itsensä kaiken yläpuolelle asettamiseen. Saarnan seurauksena oli se, että Samuel menetti viranhoito-oikeutensa määräämättömäksi ajaksi. Hemmerin kuvauksessa Samuel edustaa sellaista uutta teologista ajattelua, jossa tiede sekä uskonto eivät ole toisiaan poissulkevia tekijöitä. Kyseistä suuntausta edustivat myös jotkut teologisen lauantaiseuran jäsenet.

Hemmerin pappiskuvausten konteksti sijoittuu suomalaisen yhteiskunnan kannalta aikaan, jolloin kansandemokratiaa luotiin sitä vastustamalla tai tukemalla – kaiken kaikkiaan autonomian ajan Suomi aktivoitui poliittisesti. Kaikesta sen aikaisesta poliittisesta aktiivisuudesta huolimatta Hemmer ei ole sijoittanut sitä juurikaan pappishahmoihinsa. Ehkä suomenruotsalainen kirjailija koki olevansa jollain tasolla ulkopuolinen sen aikaisesta suomalaisesta sisäpolitiikasta, ja näin ollen hänen pappishahmonsensa ovat myös vaikeasti sijoitettavissa ajan poliittiseen kenttään. Tosin heidän ihmiskäsityksensä ja ihmiskuvansa sekä erityisesti jumalakuvasensa muuttuvat, ja niissä on mahdollista havaita myös joitain poliittisia ulottuvuuksia.

Hemmer asetti päähenkilönsä Samuelin vapaaksi saarnaajaksi. Samuelin saarnaa kuuntelivat nyt naisten sairaalan prostituoidut. Samuelin puhe prostituoiduille tavoitti erään kauniin ja nuoren naisen, Essin. Kirjailijan päähenkilö tutustuu Essiin lähemmin ja lopulta heistä tulee yhdessä asuva pari. Samuel ei hallitse himoan Essiä kohtaan, vaan lankeaa hänen kanssaan seksisuhteeseen, jota myöhemmin katuu. Katumus ajaa Samuelin ehdottamaan Essille naimisiin menoa ja pidättäytymistä siihen asti seksuaalisesta kanssakäymisestä. Tilanne ajautuu siihen, että Essi jatkaa aiempia öisiä ulkona käyntejään ja Samuel lähtee erään keran häntä seuraamaan. Öisessä Helsingissä Samuel seuraa sivusta, kun ravintolasta tullut miesjoukko tekee Essille tarjouksia. Samuel pahoinpitelee tarjousta tehneen miehen ja saa siitä ehdotonta vankeutta.

Hemmerin pappiskuvauksessa Samuel kohtaa prostituoidut nimenomaan ihmisinä, kun hän puheessaan kertoi heille myös oman syntisyytensä. Toimiessaan

näin hän jakaa kuulijoilleen armoa ja inhimillistä samalla oman pappautensa. Kirjailija piirtää myös kuvaa papista, jolla on inhimilliset tarpeet, aina ihastumisesta rakastumiseen ja seksisuhteeseen asti. Tosin kuvaan piirtyy myös päähenkilön pappouden ja ihmisyyden välinen ristiriita, kun Samuel taistelee omaa normaalia sukupuoliviettiään vastaan, häviten lopulta tuon taistelun.

Kirjailijan rakentamassa kuvauksessa voidaan tavata viranhoito-oikeutensa menettänyt pappi, joka toimii vapaana saarnaajana. Hän löytää heikompiosaisista, kuten prostituoiduista, sellaisen kohderyhmän, jonka kanssa työskennellessään hän löytää pappautensa ytimen. Samalla hän löytää myös itsensä ytimen ja hyväksyy itsensä sellaisena kuin hän on – inhimillisenä ihmisenä ristiriitoinen. Hemmer siis tekee langenneesta ja omatuntonsa sekä uskonsa kanssa kamppailevasta Samuelista ihmisyyden kaikkia puolia, myös varjoja ymmärtävän sielunhoitajan.

Hemmerin päähenkilö joutuu vankeuteen tekemästään pahoinpitelystä. Siellä Samuel pohtii elämäänsä kriittisesti, mutta on kuitenkin toiveikas oman tulevaisuutensa suhteen. Kirjailija tuo näyttämölle vankilasaarnaaja Mathilda Wreden, jonka kanssa päähenkilö käy keskusteluja. Näiden keskustelujen kautta Samuel kokee saavansa synninpäästön, kun hän tuntee itsensä jälleen henkisesti virkistyneeksi. Synninpäästökseksi voidaan lukea myös tapahtuma, jossa Samuel antaa kirjoittamansa päiväkirjan Hastigille luettavaksi. Luettuaan Samuelin elämäntilityksen Hastig ymmärtää häntä täysin, ja antaa hänelle kaiken tukensa. Näin kirjailijan pappiskuvassa kaksi Samuelille tärkeää ihmistä kannattelevat häntä, Mathilda Wrede ja Hastig. He nostavat kirjailijan päähenkilön itsetuntoa, luovat hänen uskoa, toivoa ja rakkautta. Hemmerin pappiskuvauksesta nousee esiin teologisesti oppinut auttaja ja sielunhoitaja, joka on nyt itse autettavana. Samuelia auttavat maallikko ja vankilasaarnaaja Mathilda Wrede sekä toinen pappi, Hastig.

Vapauduttuaan vankilasta Samuel vaihtaa nimensä Broksi ja asettuu Hastigin apupapiksi tuomiokapitulin määräyksellä. Hän jatkaa nyt itse vankilasaarnaajana ja löytää kadoksissa olleen pappautensa taas syrjäytyneiden parista. Hemmer painottaa päähenkilönsä pappiskuvassa selvästi sielunhoitajan ulottuvuutta. Venäjän vallankumous sekä Suomen sisällissota ajaa pappishahmojen mielipiteet ja asenteet yhteiskunnallisen tilanteen suhteen erilleen. Kirjailija sijoittaa Hastigiin voimakkaita sodanvastaisia asenteita ja Samueliin taas isänmaallista pohjalaista uhoa. Uhoa lisää vielä Samuel saama tieto siitä, että punaiset ovat murhanneet hänen veljensä. Samuel osallistuu jopa taisteluun suojeluskuntalaisena, saksalaisten joukkojen vallatessa Helsingin keväällä 1918. Näin kirjailija on piirtänyt kaksi

erilaista pappiskuvaa, jossa Hastig suhtautuu sisällissotaan surren kansan kohtaloo ja Samuel taas uhkuu pohjanmaalaista intoa osallistuen myös taisteluun.

Hemmer sijoittaa loppunäytöksensä Suomenlinnan punavankileirille, jossa Hastig on toiminut kasvatusjohtajana ja saa apulaisekseen Samuelin. Kirjailijan pappiskuvauksessa Hastig on jo lyhyen leirikomennuksensa jälkeen henkisesti hyvin rasittunut. Kirjailijan kuvaus vastaa tutkimuskirjallisuuden antamaa kuvaa punavankileirien papeista, jotka eivät jaksaneet henkisesti kuluttavaa kasvatustyötä. Yksi heistä oli Hennalan punavankileirin pastori Yrjö Alanen.

Teoksen päähenkilö Samuel kohtaa vankien kärsimyksen ja epätoivon, kun hän joutuu ensimmäistä kertaa valmistelemaan vangit teloitusta varten. Kirjailija sijoittaa Samueliin häpeää ja avuttomuutta kuvatessaan hänen kokemustaan sielunhoitotyöstä kuolemaantuomittujen parissa. Myös tässä kohtaa tutkimuskirjallisuus tukee Hemmerin luomaa kuvausta papista, jonka sielunhoitotyö ei tuottanut vankien keskuudessa tulosta.

Kasvatusjohtaja Hastig romahtaa henkisesti. Kirjailija kuvaa, kuinka Hastig näyttää vapisevia käsiään Samuelille, todeten, että aiemmin ne pitelivät turvallista Jumalan sanaa, ja nyt ne vain vapisevat. Hastigin uskon perusta on kovalla kokeuksella. Hemmer tuo pappiskuvauksessaan hyvin uskottavasti esille kasvatustyön sielua raastavan vaikutuksen. Samankaltaisen henkisen romahduksen koki Hennalan punavankileirin kasvatusjohtaja Yrjö Alanen, joka irtisanoutui tehtävästään vain vajaan kuukauden kestäneen komennuksensa jälkeen.

Lopulta Hastigin usko romahtaa ja Samuelin usko vahvistuu. Hemmer vahvistaa päähenkilönsä uskoa leirillä olevan pienen palvelustytön tuoman ystävyyden kautta. Kirjailija asettaa pappishahmonsa uuden tilanteen eteen, kun he kieltäytyvät yksissä tuumin tehtävästään olla läsnä kuolemaantuomittujen teloituksissa. Tässä kirjailijan kuvaus noudattaa todellisia tapahtumia: muutamat kasvatusjohtajat kieltäytyivät tehtävistään, kukin omista syistään. Kirjallisuus kertoo esimerkiksi Suomenlinnan punavankileirin pastorin Johannes Kunilan kieltäytyneen teloituksissa mukana olosta, koska hän ei voinut hyväksyä leirin vartijoiden vankeihin kohdistamaa väkivaltaa.

Hemmerin kuvaus pastori Hastigista päättyy, kun tämä jättää tehtävänsä ja pakenee leiriltä – kuorman kantaminen kävi Hastigille liian raskaaksi. Sen sijaan kuvaus Samuelista jatkuu ja Hemmer pukee hänet nyt vangin vaatteisiin – tämä haluaa vangiksi vankien joukkoon. Hemmerin teoksen ja näytelmän alkuperäinen

nimi oli *Gehenna och ljusstrålarna*. Kirjailijan pappiskuvassa Hastig on aluksi uskossaan hyvin varma ja vakuuttunut. Hastigin uskonvarmuus murenee, kun hän kohtaa leiriolosuhteissa ainoastaan helvetin kaltaisen näkymän. Samuel puolestaan näkee samassa näkymässä myös valonsäteitä. Samaa vankileirinäkymää katsoo kaksi pappia, ja toisaalta vain yksi. Tuo näkymä tekee toisen kyvyttömäksi raskaaseen työhön ja toisen se saa löytämään uskonsa ja tehtävänsä. Kumpaankin kirjailijan luomaan pappishahmoon voidaan peilata tutkimuskirjallisuuden esille nostamia punavankileirien kasvatusjohtajia tai kasvatusapulaisia, jotka jättivät tehtävänsä tai hoitivat ne. Tällaisia olivat jo mainitut pastori ja kasvatusjohtaja Yrjö Alanen sekä saarnaaja ja kasvatusapulainen Väinö Stenbäck.

Hemmer luo siis kuvaa hyvin idealistisesta ja uskonkamppailua käyvästä papista, Samuel Brosta, jolla on jumalallinen tehtävä heikompiensa parissa. Tämä toimittaa tehtävänsä sekä prostituoitujen että vankien keskuudessa. Niin ikään kirjailijan kuvauksesta nousee esille langennut pappi, joka saa hyvin inhimillisiä piirteitä. Näin ollen Hemmerin pappiskuvauksessa painottuu selkeästi päähenkilö Samuelin sielunhoidollinen kompetenssi. Kirjailijan luomat pappishahmot jäävät poliittis-yhteiskunnalliselta kytköksiltään melko ohuiksi. Samueliin hän on sijoittanut jonkin verran oikeistolaisuutta ja Hastig edustaa puolestaan varovaista vasemmistolaisuutta. Kuitenkaan Hemmer ei alleviivaa kummankaan pappishahmonsa aateideologista olemusta, vaan hahmoissa painottuvat enemmän teologiset sekä henkiseen jaksamiseen liittyvät tekijät.

Hemmerin teoksen lopussa Samuel löytää uskonsa ja on kuin hyvä paimen yhdessä lampaidensa kanssa, jakaen heille taivaallista ilosanomaa ilman lipereitä. Hyvä paimen kulkee hyväydessään kuolemaan toisen vangin puolesta – hänen omatuntonsa on saanut äärimmäisen sovituksen. Hänen kuormansa oli alussa raskas ja lopussa kevyt – hän näki pimeydessä valonsäteitä.

Kuva 1. Näyttelijä Åke Lindman pastori Samuel Bron roolissa T. J. Särkän ohjaamassa elokuvassa *Mies ja hänen omatuntonsa*. Elokuva on vuodelta 1957.

Kuva 1: Åke Lindman elokuvassa *Mies ja hänen omatuntonsa*. Elokuvan ohjaus T. J. Särkkä. 1957.
<http://www.telvis.fi/filmiopas/elokuvat/20705/1918++mies+ja+hanen+omatuntonsa/> (katsottu 15.4.2016)

Lähteet ja kirjallisuus

Lähteet

Painamattomat lähteet

- Kansallisarkisto*, Helsinki KA
Vapaussodan arkisto VSA
Sotavankilaitoksen arkisto SVL:n ark.
SVL:n kasvatustieteen arkisto
Yrjö J. E. Alasen kirje Hannes Sjöblomille 23.6.1918.

Painetut lähteet

- Brofeldt, Henrik
1917 Rovasti H. G. Th. Brofeldtin saarnoja. Helsinki: Otava.
- Hemmer, Jarl
1931 Mies ja hänen omatuntonsa. Helsinki: Otava.
- Kirkkokäsikirja
1915 Kirkkokäsikirja Suomen Suuriruhtinaanmaan Evankelis-luterilaiselle Kirkolle. Sortavala: Suomen Kirkon Sisälähetysseura.

Kirjallisuus

- Antikainen, Marjo-Riitta
2004 Säätö, sukupuoli, uskonto. Mathilda Wrede ja yhteiskunnan muutos 1883–1913. *Bibliotheca historica* 83. Diss. Helsinki: SKS.
- Carpelan, Bo
1998 Benjamin. Helsinki: Otava.
- Ek, Thomas
2013 Ljuset har djup. Jarl Hemmer och idyllen. Svenska litteratursällskapet i Finland Nr 777. Helsingfors: SLS.
- Fjellander, Eva
2014 Myndighetsperson, själasörjare eller driftkucku. En studie av prästgestalter i svenska romaner 1809–2009. Diss. Åbo Akademi: Artos.
- Haapala, Pertti
2009 Kun kansankirkko hajosi. – Sisällissota ja kirkko 1918. Toim. Ilkka Huhta. SKHST 212. Helsinki: SKHS.
- Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas
2009 Sisällissodan pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY.
- Hemmer, Jarl
1925 Skärseld. Dikter och dokument. Helsingfors: Holger Schildts Förlags-aktiebolag.
- Heininen, Simo & Heikkilä, Markku
1996 Suomen kirkkohistoria. Helsinki: Edita.

- Hoikkala, Tommi
1993 Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus: Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit. Diss. Helsinki. Helsinki: Gaudeamus.
- Huhta, Ilkka
2001 ”Täällä on oikea Suomenkansa”. Körttiläisyyden julkisuuskuva 1880–1918. SKHST 186. Diss. Helsinki. 2.p. Helsinki: SKHS.
2010 Papit sisällissodassa 1918. Helsinki: Kirjapaja.
- Huovinen, Eero
2001 Pappi? Helsinki: WSOY.
- Huuskonen, Aarre & Malmivaara, Jukka & Malmivaara, Martti
1983 Polvesta polveen täällä. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- Häkkinen, Antti
1995 Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1931. Helsinki: Otava.
- Innanen, Tapani
2003 Teologiksi nuorena tasavallassa. Suomalaisten teologian ylioppilaiden rekrytoituminen, opiskeluaika ja valmistuminen teologiprofession murroksessa 1918–1929. SKHST 190. Diss. Helsinki: SKHS.
- Jussila, Osmo
2006 Suomi suuriruhtinaskuntana 1809–1917. Suomen poliittinen historia 1809–2006. WSOY. Oppimateriaalit Oy: Helsinki.
- Jyränki, Antero
2013 Kansa kahtia, henki halpaa. Oikeus sisällissodan Suomessa? Art house: Helsinki.
- Kansanaho, Erkki
1994 Pappi punaisten puolella. Einar Rauhamäen tarina. – SKHSV 82–83. (1992–1993). Helsinki: SKHS.
- Kena, Kirsti
1979 Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918–1922. SKHST 110. Diss. Helsinki: SKHS.
- Kirves, Jenni
2015 Punaisen pahan unen ja lahtarien laukausten loppu – sisällissodan henkiset jäljet Helsingissä. – Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa. Sotasurmat 1917–1918. Toim. Jarmo Nieminen. Helsinki: Gummerus.
- Kivimäki, Kirsti
1988 Yrjö J. E. Alanen kristillisen kulttuurin puolustajana. Pro gradu -tutkielma. Suomen ja Skandinavian kirkkohistoria. Hc.
- Korjus, Olli
2014 Kuusi kuolemaantuomittua. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.

- Kujanpää, Lassi
1984 Karl August Wreden vuosina 1905–1915 julkaistut saarnakokoelmat. Laudaturtyö. Teologinen tiedekunta. Käytännöllinen teologia. Hc.
- Laine, Esko
2009 Kirkkoherra Lauri Salpakari säätypappina. Näkökulma Väinö Linnan pappiskuvaan *Täällä Pohjantähden alla* –romaanissa. – Sisällissota ja kirkko 1918. Toim. Ilkka Huhta. SKHST 212. Helsinki: SKHS.
- Leakey, Richard
1980 Charles Darwin. Lajien synty. Lyhentäen toimittanut Richard E. Leakey. Suomentanut Antto Leikola. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Loimaranta, Yrjö
1921 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkolaki vuodelta 1869 sekä siihen vahvistetut muutokset aina 8 päivään maaliskuuta 1920. Porvoo:WSOY.
- Luukkanen, Tarja-Liisa
2005a Stereotypiat ja kollektiivinen muisti. – *Kanava* nro 6 / 2005. Yhtyneet kuvalehdet Oy.
2005b Sääty-ylioppilaasta ensimmäisen polven sivistyneistöön. Jumaluusopin ylioppilaiden sukupolvikehitys ja poliittis-yhteiskunnallinen toiminta 1853–1918. SKS. Historiallisia tutkimuksia 218. Diss. Helsinki: SKS.
- Markkola, Pirjo
2002 Synty ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. SKST 888. Diss. Helsinki: SKS.
- Murtorinne, Eino
1967 Taistelu uskonnonvapaudesta suurlakon jälkeisinä vuosina. Helsinki: WSOY.
- Mustakallio, Hannu
1983 Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratisoitumisen murrosvaiheessa 1905–1907. SKHST 126. Diss. Helsinki: SKHS.
2009 Kirkon johto, pappispoliitikot ja herätysliikkeet. – Sisällissota ja kirkko 1918. Toim. Ilkka Huhta. SKHST 212. Helsinki: SKHS.
- Nieminen, Jarmo
2015 Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa. Sotasurmat 1917–1918. Helsinki: Gummerus.
- Nordman, Marianne
1981 Stil och struktur i Jarl Hemmers En man och hans samvete. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut. Nr 63. Diss. Åbo: Åbo Akademi.

- Ottela, Hannu
1977 Punavankien kasvatusta vankileireillä. Suomen historian pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Pekkalainen, Tuulikki & Rustanius, Seppo
2007 Punavankileirit 1918. Suomalainen murhenäytelmä. Helsinki: Tammi.
- Pihlainen, Kalle
2001 Kaunokirjallisuus ja totuudellisuuskysymysten ylittäminen historian-tutkimuksessa. – Kulttuurihistoria: Johdatus tutkimukseen. Toim. Kari Immonen & Maarit Leskelä. Tietolipas 175. SKS. Helsinki: SKS.
- Piilonen, Juhani
2015 Oikeudenkäyttö Helsingin vankileirissä. – Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa. Sotasurmat 1917–1918. Toim. Jarmo Nieminen. Helsinki: Gummerus.
- Pirttilahti, Tuukka
2015 Ylivoimainen tehtävä ”parhaillekin”: Vankileirien järjestäminen Helsingissä 1918. – Helsinki ensimmäisessä maailmansodassa. Sotasurmat 1917–1918. Toim. Jarmo Nieminen. Helsinki: Gummerus.
- Poteri, Juha
2009 Valkoisten sankarihautajaiset. – Sisällissota ja kirkko 1918. Toim. Ilkka Huhta. SKHST 212. Helsinki SKHS.
- Puolimatka, Tapio
2004 Kasvatusta, arvot ja tunteet. Helsinki: Tammi.
- Railo, Pekka
2011 Valkoisten vankina. Päiväkirja Kokkolan ja Tammisaaren punavankileireiltä 1918. Toim. Pekka Tuomikoski. Helsinki: Minerva Kustannus Oy.
- Rouanne, Riku
1928 Hennala – valkoinen vankilahelveti. – Suomen luokkasota. Historiaa ja muistelmia. Toim. A. Halonen. Superior, Wis.: Amerikan Suom. Sos. Kustannusliikkeiden Liiton Kustannus. Työmies Society Print.
- Saarinen, Eero
1963 Papiston toimintaa vankileirillä vuonna 1918. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 48–51. 1958–1961. Toim. Martti Parvio. Helsinki: SKHS.
- Salminen, Johannes
1955 Jarl Hemmer. En studie i liv och diktning 1893–1931. Borgå: Holger Schildts Förlag.
- Selén, Kari & Pylkkänen, Ali
2004 Sarkatakkien armeija. Suojeluskunnat ja suojeluskuntalaiset 1918–1944. Juva: WSOY.

- Siltala, Juha
2009 Sisällissodan psykohistoria. Helsinki: Otava.
- Soikkanen, Hannu
1961 Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti. Helsinki: WSOY.
- Tarkkanen, Matti
1919 Itkemmekö kansamme surmatuita? – Turvasi on ikiaikojen Jumala. Toim. Aleksi Lehtonen. Porvoo: WSOY.
- Turunen, Mirja
2005 Veripellot. Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksossa 1918. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Veikkola, Juhani
1969 Teologinen lauantaiseura kirkon puolustajana suurlakon jälkeisenä aikana 1905–1914. SKHST 79. Helsinki: SKHS.

